

DĚDICKÉ PRÁVO

Right of succession

Za odborné konzultace a pomoc při vypracování rigorózní práce děkuji Prof. JUDr. Janu Dvořákovi, DrSc. a dále děkuji za poskytnutí cenných materiálů JUDr. Karlu Wawerkovi.

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 8. března 2010

Mgr. Tomáš Pirk

O B S A H

I.	Úvod.....	3
II.	Charakteristika, základní zásady, principy a pojmy dědického práva.....	5
III.	Vývoj dědického práva v České republice.....	16
	a) Úprava dědického práva podle Obecného zákoníku občanského....	16
	b) Občanský zákoník č. 141/1950 (tzv. střední občanský zákoník)...	35
	c) Občanský zákoník z roku 1964.....	38
IV.	Platná právní úprava.....	39
	a) nabývání dědictví.....	39
	b) existence majetku tvořícího dědictví.....	40
	c) důvod dědění svědčící určité osobě.....	43
	d) řízení o dědictví po novele občanského soudního řádu účinné od 1.7.2009.....	49
	e) dědická nezpůsobilost, vydědění.....	60
	f) projev vůle pořizovatele.....	72
	g) dědění ze zákona.....	73
	h) dědění ze závěti.....	76
	i) ochrana práv potomka.....	98
V.	Úprava de lege ferenda.....	100
VI.	Závěr.....	117
VII.	Resumé.....	118
VIII.	Klíčová Slova.....	119
IX.	Seznam literatury.....	120

Úvod

Dědění a otázky s tím spojené jsou součástí historie a vývoje lidské společnosti od pradávna. V každém období vývoje lidstva a v každém společenském zřízení byly problémy týkající se dědictví řešeny různě. Na našem území prošlo dědění a jeho úprava dlouhodobým vývojem. Od středověku, kdy byly k zajištění dědictví používány velmi kruté metody, až po současnou, moderní společnost, založenou na zásadách demokracie.

Za vlády Přemyslovců byla obava o dědictví řešena krutým, na tu dobu však nikoli neobvyklým, způsobem. Po té, co Boleslav III. byl ustanoven nástupcem svého otce Boleslava II. a převzal po něm královský trůn, byl v nezáviděníhodné situaci. Neměl syna a byl ohrožován ze zahraničí bavorským, polským i uherským panovníkem. Doma se pak obával svého zetě z rodu Vršovců a dále svých bratrů Jaromíra a Oldřicha. Boleslav III., v obavě zajištění následnictví pro svoji jedinou dceru či jejího muže, nechal kolem roku 1001 vykastrovat bratra Jaromíra, aby situaci nekomplikoval svými případnými dětmi, které by mohly mít zájem o stolec. Mladšího bratra Oldřicha se pokusil opařit v lázni.¹

„Vítězství habsburské strany v bělohorské bitvě přineslo zemím České koruny a jejich obyvatelům nejen dobře známé újmy, ale také pokrok. Nalezneme ho například v právu, i když zřejmě především v právu soukromém. Příkladem pozitivní změny může být právo dědické tak, jak je obsaženo v Obnoveném zřízení zemském a Deklaratoriích a Novelách.“²

Od té doby prošla naše společnost rozsáhlým vývojem, přičemž zásadní kodifikace občanského práva a tudíž i dědického práva byla provedena v Obecném zákoníku občanském, který na území České republiky platil od 1.1.1812 do

¹ Jarolímková S.: Co v učebnicích nebývá aneb Čeští panovníci, jak je (možná) neznáte, MOTTO, Praha 2006, str. 73

² Sýkora, A. in Kolektiv: Pocta prof. JUDr. Milanu Bakešovi, DrSc., k 70. narozeninám. Praha: Leges, 2009, str. 384

31.12.1950. Tento zákoník byl v oblasti dědického práva natolik kvalitní, že na území Rakouska platí s nepodstatnými změnami dodnes. V České republice byla kontinuita dědického práva, tak jako v podstatě ve všech oblastech společnosti, přerušena nástupem komunismu, zejména přijetím Občanského zákoníku z roku 1950 a dále Občanského zákoníku z roku 1964, a byla přizpůsobena novým společenským poměrům upřednostňujícím kolektivní vlastnictví před vlastnictvím soukromým.

Po roce 1989 se naše společnost vrátila zpět k zásadám demokratické společnosti, úprava dědictví v Občanském zákoníku však zůstala téměř nezměněna od roku 1964. Velmi proto oceňuji snahu o schválení nového Občanského zákoníku, který bude odrážet nově nastolené společenské poměry po roce 1989, přičemž v oblasti dědického práva se vrací k institutům dědického práva platným podle Obecného zákoníku občanského.

V první části své práce se zabývám charakteristikou dědického práva, základními zásadami a principy dědického práva. Další část práce pojednává o vývoji dědického práva v České republice, konkrétně úpravou dědického práva podle Obecného zákoníku občanského z roku 1812, který u nás platil od roku 1812 do roku 1925 a jehož ustanovení byly převzaty do Občanského zákoníku ve znění platném od 1.1.1925. V další části nastiňuji základní změny, které přinesl Občanský zákoník z roku 1950 a 1964. Větší část této práce obsahuje pojednání o úpravě dědického práva v platném znění, přičemž poslední část práce nastiňuje úvahy de lege ferenda, tedy úpravu dědického práva podle návrhu nového Občanského zákoníku. Proto jsem si toto téma vybral jako téma své rigorózní práce.

Vím, že problematika dědického práva je velmi rozsáhlá zahrnující jak právo hmotné tak právo procesní. Jsem si plně vědom toho, že jsem celou tuto problematiku v rozsahu své práce nemohl obsáhnout, pokusil jsem se však vystihnout alespoň její nejdůležitější části.

Charakteristika, základní zásady, principy a pojmy dědického práva

Právní věda rozlišuje dědické právo v subjektivním a objektivním smyslu. Dědickým právem v subjektivním smyslu je souhrn oprávnění a povinností konkrétní osoby – dědice – vstoupit v důsledku úmrtí fyzické osoby univerzální sukcesí do jejích majetkoprávních vztahů, které nezanikají smrtí. dědické právo ve smyslu subjektivním má charakter práva absolutního, které působí proti všem a které lze proti každému prosazovat. Dědické právo v objektivním smyslu je souhrn právních norem, které upravují přechod majetkových práv a povinností zemřelého na jeho právní nástupce. Dědické právo hmotné pak stanoví, jakým způsobem tato práva a povinnosti přecházejí na právní nástupce, na základě jakých právních titulů, jaké jsou jejich podíly, jakými skutečnostmi mohou být z dědického práva vyloučeni, jak odpovídají za dluhy patřící do dědictví a jakým způsobem se vypořádají či jim bude dědictví potvrzeno.

Dalším důležitým pojmem dědického práva je dědic. V první řadě jde o osobu, které svědčí dědický titul, tzn. která je v důsledku úmrtí zůstavitele povolána dědit ze zákona, ze závěti či z obou těchto důvodů. Takováto osoba se však může svým projevem z nabytí dědictví zcela vyloučit. Dále jde o toho, kdo svým projevem vůle dal najevo, že chce dědit (počíná si jako dědic, dědictví neodmítl). Na takovou osobu lze pohlížet jako na skutečného právního nástupce zůstavitele, se kterým je možno například pokračovat v řízení, jehož účastníkem byl zůstavitel, pokud se jedná o řízení, jehož předmětem jsou práva a povinnosti, které smrtí zůstavitele nezanikly. Ve třetím případě se jedná o skutečného dědice, tedy toho, kdo podle pravomocného usnesení soudu z dědictví něco skutečně nabyl a kdo proto rovněž odpovídá za dluhy zůstavitele.

Pojmem zůstavitel je v dědickém právu označována zemřelá osoba, po které se má dědit. Zůstavitelem je tedy zemřelá fyzická osoba, která zanechala nějaký majetek. V současné době platné procesní právo používá pojem zůstavitel i pro

zemřelého, který po sobě zanechal jen majetek nepatrné hodnoty nebo nezanechal majetek vůbec žádný (ust. § 175h o.s.ř.).

Dalším důležitým pojmem dědického práva je dědictví. Dědictvím se rozumí souhrn majetkových práv a povinností zůstavitele, které jeho smrtí nezanikají a ani nepřecházejí na právní nástupce jiným způsobem. Dědictví zahrnuje právo vlastnické, dluhy a pohledávky.³ Dědické právo je pak majetkové právo, které tvoří jednu z nejdůležitějších ucelených částí občanského práva. Odráží mnohé normy etické, náboženské, kulturní, politické, které mu dávají svůj specifický ráz.

Principy našeho platného dědického práva mají stále svůj základ v koncepci přijaté občanským zákoníkem č. 149/1950 Sb. Tato koncepce se výrazně odchytila od zásad, na nichž stojí tradiční střeoevropské dědické právo. Základní zásady dědického práva formuloval již téměř před sto lety Emanuel Tilsch ve své zásadní vědecké práci. Z jeho pojetí dědického práva lze v mnohém vyjít i dnes. Tilsch jako první zásadu dědického práva uvádí princip zachování hodnot. Zemřel-li vlastník, je třeba vyřešit další osud jeho vlastnictví, neboť to, co mu patří, s ním není v našem civilizačním prostředí pohřbíváno nebo spalováno, ani to není přenecháno k volné okupaci. Na otázku, co se stane s věcmi zůstavitele a komu budou patřit, má odpověď dědické právo. Nejde jen o věci, nýbrž i o obligace, při nichž se nejedná pouze o ty hodnoty, které zůstavitel dobyl pro sebe (jeho pohledávky), ale i hodnoty náležející zůstavitelovým věřitelům, u nichž nelze připustit, aby je ztratili tím, že by dluhy smrtí dlužníka pomínuly. Tilsch uvádí: „Princip zachování hodnot má zřetel k budoucnosti; jím manifestuje se (směrem do budoucna) jednota lidstva, solidarita generací po sobě jdoucích; jím umožňuje se pokračování na dosažené výši kulturní a sledování cílů, sahajících přes více generací; jím zajišťuje se kontinuita, a tím i pořádek právního a hospodářského obchodu“.⁴

Princip přechodu na jednotlivce je další zásadou dědického práva. Jedná se o individualistické pojetí dědického práva, které bylo vždy předmětem diskusí. Mezi individualistickým a kolektivistickým principem kolísaly i komunistické právní

³ Muzikář, in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008, str. 1124-1126

⁴ Tilsch, E.: Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Praha: Sborník věd právních a státních, 1905, str. 13

doktríny. Socialistické zákoníky sice úplně nepopřely individualistický princip, ale podstatně zúžily jeho uplatňování. Stalo se tak vyloučením určitých předmětů z vlastnictví soukromých osob vůbec a faktickým rozšířením přechodu pozůstalosti na stát cestou odúmrti. Princip přechodu na jednotlivce však dává smysl zůstavitelově péči o vlastní majetek, nabádá jej k produktivní činnosti a spořivosti vzhledem k vědomí, že jeho majetek po jeho smrti připadne osobám jemu blízkým.

Další otázkou, kterou je v této souvislosti třeba vyřešit, je, kdo jsou právě ti jednotlivci, kterým má připadnout zůstavitelův majetek. S tím souvisí zásada volnosti zůstavitele na volbě dědice. Teoreticky by bylo možné určit dědice zákonem, zůstavitelem nebo třetí osobou (např. sdružením osob jako je rodinná rada, nebo nějakým úřadem, kdy by mohla být pozůstalost rozdělena bez ohledu na příbuzenství a to buď za odměnu nejzasloužilejším apod.). Moderní civilizace však vycházejí z kombinace úprav dědění podle posledního pořízení a zákonné dědické posloupnosti. Nelze jednoznačně odpovědět na otázku, který z obou způsobů je lepší, spravedlivější – zda princip zákonné posloupnosti (rodinné dědické posloupnosti) anebo princip pořizovací volnosti (autonomie vůle). Podle principu zákonné posloupnosti by měl zanechaný majetek připadnout těm, kteří jsou se zůstavitelem pokrevně příbuzní nebo spjati manželským svazkem. Ve prospěch této zásady se uvádí argument, že nejen sám zůstavitel se zasloužil o zanechaný majetek, ale i předchozí generace nebo příbuzní zůstavitele. Pokud by byl však důsledně uplatňován jen tento princip, byla by vyloučena možnost pořídit závěť, takže nástupcem zemřelé osoby by se mohl stát jen ten, koho stanoví zákon. Důsledkem toho by pak byla dispozice a nakládání majetkem ještě za života zůstavitele. Princip pořizovací volnosti má však také svá negativa. Jejím důsledným uplatňováním by mohlo dojít k nerovnosti práv dědiců a hromadění jmění v jedněch rukou. Pozitivum volnosti pořizovací však lze spatřovat v tom, že lze lépe vyhovět potřebám konkrétního případu, kdy zůstavitel sám ví nejlépe, kdo bude jeho nejzpůsobilejším nástupcem a může také upravit komplikované majetkové poměry. Princip pořizovací volnosti tedy zůstaviteli umožňuje naložit se svým majetkem zcela podle jeho svobodné vůle, vlastního uvážení. Novodobé civilní zákonodárství se přiklání jednoznačně ve prospěch pořizovací volnosti, omezuje ji však ve prospěch nepominutelných dědiců.⁵

⁵ Eliáš, K.: Základní pojetí návrhu úpravy dědického práva pro nový občanský zákoník, Ad Notam 5/2003, str. 98-99

Dalším principem, který se projevuje zejména v úpravě zákonné posloupnosti dědiců, je princip rovnosti. Vychází ze zásady, že pozůstalost má být mezi dědice téže skupiny rozdělena rovnoměrně. Tato zásada však neplatí nikde absolutně, neboť je modifikována principem pořizovací volnosti. Ve středoevropských právních systémech se však projevuje v tom, že dědic je dědicem s tímž právním postavením, ať již je povolán závětí, zákonem či smlouvou.

Typickým principem pro přecházení zůstavitelova jmění je princip univerzální sukcese. Pozůstalost přechází na dědice komplexně, nikoli po částech. Univerzálnost zůstavitelova majetku spočívá v tom, že se jedná o nedílný celek veškerých aktiv a pasiv a dědic si nemůže vybrat pouze aktiva a pasiva dědictví odmítnout. Univerzální sukcese však neznamená, že na dědice přechází absolutně všechna práva a povinnosti, která náležela zůstaviteli. Některá práva a povinnosti smrtí zůstavitele zanikají, neboť jsou úzce vázány na jeho osobu. Jedná se například na právo na náhradu bolestného nebo ztížení společenského uplatnění, předkupní právo oprávněného nebo právo na výživné. Jako příklad povinností zanikajících smrtí zůstavitele lze uvést povinnost splnit dluh, pokud je vázán přímo na jeho osobu nebo povinnost příkazce z příkazní smlouvy, pokud se strany smlouvy nedohodli jinak.

Princip volnosti dědice dědictví přijmout je zásada vážící se k osobě dědice. K tomu Tilsch uvádí: „Jakmile však zavládne zásada volnosti zůstavitelovy v určení osoby dědicovy a tento dle zásady universální succe práva jest ze všech dluhů, zdá se býti nespravedlivo, aby dědici závazky ty a po případě vůli soukromníka byly prostě oktroyovány“.⁶ Osoba označená za dědice se nestává dědicem ipso iure, vyžaduje se totiž, aby dědic projevili vůli dědictví nabýt. Děje se tak výslovným projevem vůle dědictví přijmout. Typické je to pro právo rakouské. I v jiných právních řádech, leč vycházejí z jiné právní konstrukce, se projevuje respekt k tomuto principu. Podle jejich právní úpravy dědic sice nabývá dědictví ipso iure (smrtí zůstavitele), může je však v určité lhůtě odmítnout (typické je to pro právo

⁶ Tilsch, E.: Dědictvé právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Praha: Sborník k věd právních a státních, 1905, str. 34

francouzské nebo německé). Touto cestou se vydalo po roce 1950 také naše dědické právo.⁷

Princip úřední ingerence se ve větší či menší míře uplatňuje v dědickém právu nejrůznějších států. I když dědic nabývá dědictví již smrtí zůstavitele, veřejná moc není ponechána stranou. Tilsch k tomu uvádí: „Ve všech téměř právech shledáváme úkaz, že veřejným úřadům přísluší větší neb menší ingerence ve věcech pozůstalostních, buď že jim uloženo jest zajišťovati v jistých případech jmění pozůstalostní, přijímati přihlášky neb odmítnutí dědiců aneb vydávati těmto listiny legitimační.“⁸

Předpoklady dědění

Aby mohlo dojít k právnímu nástupnictví podle ustanovení dědického práva, musí být splněny následující předpoklady: smrt fyzické osoby, existence majetku ve vlastnictví zemřelého (dědictví), způsobilý dědic, dědický titul (právní důvod dědění), projev vůle či právně relevantní chování povoláného dědice, neexistence vydedění.

Smrt fyzické osoby

Základním předpokladem dědění je smrt fyzické osoby. Dědit lze jen po fyzické osobě, která zemřela. Smrt je právní událostí, tedy právní skutečností, jež je nezávislá na vůli a se kterou právo spojuje vznik, změnu či zánik právních vztahů. Podle ustanovení § 7 odst. 2 věta první obč. zák. smrtí zaniká způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti, tedy její právní subjektivita. Fyzická osoba tedy po smrti nemůže být nositelem práv a povinností, není způsobilá být vlastníkem, věřitelem či dlužníkem. Smrt jakožto právní skutečnost musí být prokázána předepsaným způsobem. Úmrtí zůstavitele je prokazováno veřejnou listinou (úmrtním listem), která je vydána na základě zprávy lékaře příslušnou matrikou.

⁷ Eliáš, K.: Základní pojetí návrhu úpravy dědického práva pro nový občanský zákoník, Ad Notam 5/2003, str. 98-99

⁸ Tilsch, E.: Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Praha: Sborník k věd právních a státních, 1905, str. 36

V úmrtním listě je uvedena i doba úmrtí. Tento údaj, tedy údaj o době úmrtí, nabývá na významu v případě úmrtí více osob při jedné události a jsou-li mezi nimi ty, které by mohly být po sobě povolány za dědice. Nelze-li však určit, kdo z více osob zemřel dříve a kdo později, má se za to, že takové osoby zemřely současně. V takovém případě jedna po druhé by nemohla nabýt dědictví.⁹

V ustanovení § 7 odst. 2 věta druhá obč. zák. je pamatováno na případy, kdy nelze smrt fyzické osoby prokázat výše uvedeným způsobem (úmrtním listem), ačkoliv podle okolností konkrétního případu a obecných zkušeností nejsou pochybnosti o tom, že zemřela. Tak například stane-li se někdo nezvěstným v souvislosti se zvlášť nebezpečnou událostí, která činí jeho smrt vysoce pravděpodobnou, anebo zdržoval-li se na neznámém místě a po dlouhou dobu o něm nejsou zprávy.¹⁰ V takovýchto případech, pokud nelze smrt prokázat předepsaným způsobem, soud prohlásí fyzickou osobu za mrtvou. K prohlášení někoho za mrtvého může dojít ve dvou rozdílných případech. V prvním z nich jde o tzv. důkaz smrti, jde-li o někoho, kdo by účasten události, kterou nikdo nepřežil, např. dopravní nehody a nelze-li proto provést zjištění smrti předepsaným způsobem. Druhým případem založeným na domněnce smrti fyzické osoby je její prohlášení za mrtvou za předpokladu její dlouhodobé nezvěstnosti. Vše záleží na tom, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem usoudit, že ten, o koho jde, již nežije. Pokud soud dospěje k závěru, že tu jsou podmínky pro prohlášení nezvěstné osoby za mrtvou, ustanoví takové osobě opatrovníka. Vyhláškou, popř. i jiným vhodným způsobem, vyzve nezvěstného, aby se do jednoho roku od uveřejnění výzvy přihlásil, jakož i každého, kdo by o něm něco věděl, aby podal o tom v téže lhůtě zprávu, nebo informoval opatrovníka nezvěstného. Po uplynutí lhůty uvedené ve vyhlášce soud rozhodne rozsudkem o prohlášení nezvěstného za mrtvého. V rozhodnutí uvede den, který platí za den smrti nezvěstného, popř. den, který nezvěstný nepřežil.¹¹ Zjistí-li soud, že ten, kdo byl prohlášen za mrtvého, je naživu nebo žil v den, od kterého ještě neuplynula doba přiměřená k prohlášení za mrtvého, zruší své rozhodnutí o prohlášení za mrtvého.¹² Řízení o prohlášení za mrtvého se zahajuje na návrh toho, kdo má na věci

⁹ Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo, Linde Praha, 2003, str. 12

¹⁰ Kučera, R.: Dědictví, Linde Praha, 2001, str. 19

¹¹ Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo, Linde Praha, 2003, str. 12

¹² Muzikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008, str. 1127

právní zájem (ust. § 195 odst. 1 o.s.ř.) a soud při něm postupuje podle ust. § 195 až 200 o.s.ř.. Úmrtí fyzické osoby či její prohlášení za mrtvou se zapisuje do knihy úmrtí podle zákona č. 301/2000 Sb. o matrikách, v platném znění.

Existence dědictví

Dalším předpokladem dědění je skutečnost, že zemřelý po sobě zanechal nějaký majetek. V případě, že zemřelý žádný majetek nezanechá, soud řízení o dědictví zastaví (ust. § 175 odst. 1 o.s.ř.). Předmětem dědického řízení může být však i tzv. majetek nepatrné hodnoty. Za majetek nepatrné hodnoty současná soudní praxe považuje majetek v hodnotě přibližně do 15.000,- Kč. V případě, že zůstavitel zanechal majetek nepatrné hodnoty, soud řízení zastaví a majetek nepatrné hodnoty vydá tomu, kdo se postaral o pohřeb (ust. § 175h odst. 2 o.s.ř.).

Součástí dědictví nejsou práva a povinnosti zemřelého, které byly nedílně spjaty s jeho osobou. Jedná se např. o práva a povinnosti z oblasti práva rodinného (právo na výživné či naopak vyživovací povinnost vůči druhému apod.), práva pracovního (zánik pracovního poměru), zdravotního pojištění a sociálního zabezpečení, právo, které bylo omezeno výhradně na osobu zemřelého jako např. právo na bolestné a na náhradu za ztížení společenského uplatnění.

Předmětem dědictví jsou tedy jednak věci movité (automobil, bytové zařízení, elektronika, motocykl apod.) a jednak věci nemovité včetně jejich součástí a příslušenství (rodinný dům, chata, pozemek, bytová jednotka, kůlna, dílna apod.). V případě, že zůstavitel byl jen podílovým spoluvlastníkem těchto věcí, stává se předmětem dědictví jeho spoluvlastnický podíl na věci. Pokud se jedná o věci, které byly ve společném jmění zemřelého a jeho manželky, provede soud (soudní komisař) v rámci dědického řízení vypořádání společného jmění manželů a rozhodne o tom, co z věcí tvořících společné jmění manželů patří do dědictví.

Předmětem dědění je rovněž majetek související s podnikáním zůstavitele. Může jít o podnik zůstavitele jako fyzické osoby nebo jeho podíl na obchodní společnosti. Při vypořádání dědictví nemohou být mezi dědice rozdělovány jednotlivé věci, které tvoří podnik. Předmětem dědění je podnik jako celek – věc

hromadná – a nikoli jednotlivé věci, které podnik tvoří. Je však možné, aby podnik fyzické osoby nabylo více dědiců do spoluvlastnictví. Předmětem dědění je také podíl zůstavitele v obchodní společnosti nebo družstvu, také zůstavitelovy pohledávky a dluhy, autorská práva majetková (nikoli osobnostní, ty smrtí zůstavitele zanikají) a majetková práva spojená s vynálezy, zlepšovacími návrhy, ochrannými známkami atd.

Zvláštní skupinu pak tvoří majetková práva zůstavitele, která jeho smrtí nezanikají, ale přecházejí na právní nástupce jinak než dědění, tzn. nezávisle na tom, zda nabyvatel splňuje předpoklady pro dědění. Jedná se o práva a povinnosti vyplývající ze stavebního spoření (ze zákona přecházejí na manžela), práva z pojištění osob (pojistné plnění případně osobě, která je v pojistné smlouvě určena pojištěným), práva na peněžité nároky z pracovního poměru (dle zákoníku práce přecházejí mzdové nároky zaměstnance do výše trojnásobku průměrného měsíčního výdělku postupně na jeho manžela, děti a rodiče, pokud s ním ta která osoba žila ve společné domácnosti, jinak se toto právo stává předmětem dědění), právo na peněžité nároky z nemocenského pojištění (přechází postupně na manžela, děti a rodiče, jestliže žili s pojištěncem v době jeho smrti ve společné domácnosti), právo na peněžité dávky sociálního péče, právo na peněžité nároky ze sociálního zabezpečení, právo na peněžité dávky státní sociální podpory, práva nájmu.

II.3 Způsobilý dědic

Dědicem může být osoba fyzická i právnická, v určitých případech i stát. Dědická způsobilost je dána způsobilostí dědice mít práva a povinnosti, tedy jeho právní subjektivitou. Dědickou způsobilost má každá fyzická a právnická osoba. Zákon dokonce přiznává dědickou způsobilost dokonce i počatému dítěti (nascituru), pokud se narodí živé. Počaté dítě tedy může dědit po svém otci, po zemřelých prarodičích a to i přes to, že se narodilo až po jejich smrti. Obdobně je to s právní subjektivitou nadace, k jejímuž vzniku má teprve dojít postupem předepsaným závětí. Nadace nebo nadační fondy jsou právnické osoby, které mají právní subjektivitu až od svého vzniku, tj. od zápisu do nadačního rejstříku. K vzniku takové nadace či nadačního fondu však dojde až po smrti zůstavitele na základě návrhu vykonavatele závěti.

Jedním ze základních předpokladů dědické způsobilosti je skutečnost, že se dědic – fyzická osoba – dožil smrti zůstavitele, resp. že zůstavitele přežil. U počatého dítěte je nutné, aby se narodilo živé. Pokud jde o právnické osoby, ty mohou dědit jen na základě závěti. Vzhledem k tomu, že i právnické osoby nabývají dědictví až dnem úmrtí zůstavitele, musí mít k tomuto dni právní subjektivitu. V neposlední řadě může být dědicem i stát. Stát má vždy právní subjektivitu a může dědit pouze na základě závěti.

Dědická nezpůsobilost

Dědické právo rozlišuje relativní či subjektivní nezpůsobilost. V platném občanském zákoníku je upravena v § 469 takto: „Nedědí, kdo se dopustil úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům anebo zavrženíhodného jednání proti projevu poslední vůle zůstavitelovy. Může však dědit, jestliže mu zůstavitel tento čin odpustil.“ K dědické nezpůsobilosti se přihlíží ze zákona, bez ohledu nato, zda to účastníci dědického řízení namítají, třeba i proti jejich vůli. Pro dědickou nezpůsobilost může být z dědění vyloučen jak dědic ze zákona, tak dědic ze závěti. Dědické nezpůsobilosti nemůže být dědic zbaven tím, že ostatní dědici projeví souhlas, aby dědil, ačkoliv se dopustil skutku uvedeného v ustanovení § 469 obč. zák. Dědické nezpůsobilosti může být zbaven pouze zůstavitelem samotným, jestliže mu takový čin odpustil.¹³

Podle ustanovení § 469 obč. zák. platná právní úprava zná dva důvody dědické nezpůsobilosti, které jsou v citovaném ustanovení uvedeny taxativně. Je to za prvé spáchání úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům. Objektem úmyslného trestného činu podle tohoto ustanovení nemusí být pouze zůstavitel, ale také jeho manžel, děti nebo rodiče. Výčet těchto osob je taxativní a proto jej nelze rozšiřovat o další osoby (např. osoby zůstaviteli blízké, tedy prarodiče, sourozenci, druh či družka). V praxi se vychází z toho, že jednání naplňující znaky úmyslného trestného činu má za následek dědickou nezpůsobilost jen tehdy, pokud k němu došlo za života zůstavitele. Není rozhodné, zda byl trestný čin dokonán, stačí, naplňuje-li jednání pachatele znaky přípravy či pokusu. Nezáleží

¹³ Muzikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanské právo, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008, str. 1172-1173

na tom, byl-li pachatel za takový trestný čin odsouzen nebo bylo-li proti němu vůbec zahájeno trestní stíhání. Nezáleží ani na tom, že zanikla možnost trestního postihu v důsledku promlčení, amnestie, abolicie.¹⁴ K otázce dědické nezpůsobilosti osoby mladší patnácti let, jež se dopustila skutku, který by mohl být trestným činem, se názory liší. Zatímco Mikeš a Fiala setrvávají na stanovisku, že „dědickou nezpůsobilost nezakládá jednání naplňující znaky trestného činu, spáchala-li je osoba pro svůj věk trestně neodpovědná (tj. mladší patnácti let)¹⁵, oproti tomu Muzikář je toho názoru, že „dopustí-li se takového skutku dědic, který ještě nedovršil patnácti let, resp. mladistvý, který nedosáhl potřebné rozumové a mravní vyspělosti, není sice trestně odpovědný, ale z toho ještě nelze dovozovat, že takové jednání nemá za následek jeho dědickou nezpůsobilost. Otázka dědické nezpůsobilosti je otázkou občanskoprávní a nikoli otázkou trestní odpovědnosti. Bylo by bezpochyby v rozporu s dobrými mravy, aby se prosadilo subjektivní dědické právo dědice, který sice nedovršil patnácti let a není proto trestně odpovědný, ale dopustil se skutku, který je podle trestního zákona závažným trestným činem, ačkoli byl schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky“.¹⁶ V této otázce souhlasím s Muzikářem, neboť z dikce ustanovení § 469 obč. zák. jednoznačně vyplývá, že není podstatné, zda byla osoba, jež se takového jednání dopustila, trestně odpovědná či nikoli. V opačném případě by znění zákona podmiňovalo dědickou nezpůsobilost např. pravomocným odsouzením za úmyslný trestný čin proti zůstaviteli, jeho manželu atd. Jiný výklad než Muzikářův proto podle mého názoru není správný.

Za druhé se jedná o zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle zůstavitele. Projevem poslední vůle zůstavitele je závěť, listina o vydědění a listiny obsahující projevy vůle o zrušení uvedených dispozic. Dědická nezpůsobilost tedy nastane i tehdy, zničí-li dědic listinu, ve které zůstavitel uvedl svoji poslední vůli, i když pro nedostatek formálních náležitostí by v listině uvedená závěť neobstála jako platný právní úkon. Zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle zůstavitele je každé jednání, kterým chce dědic zabránit tomu, aby se v děděním uplatnila zůstavitelova poslední vůle nebo chce předstírat projev poslední vůle, který zůstavitel neučinil. Jde o jednání, které směřuje ke zničení a znehodnocení projevu poslední

¹⁴ Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo, 3. aktualizované vydání, Linde Praha, 2007, str. 25

¹⁵ Fiala, J., Mikeš, J., in Švestka, J. a kol.: Občanský zákoník II. Velký komentář, C.H.Beck, 2008

¹⁶ Muzikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008, str. 1174

vůle zůstavitele již učiněného, jednání, kterým dědic zůstaviteli v takovém projevu vůle zabránil nebo mu takový projev vůle znemožnil. Za zavrženíhodné jednání nelze považovat uplatňování práv, která jsou dědici přiznána zákonem, např. uplatnění dědického práva v rozporu s ústně projevenou vůlí zůstavitele. Dovolá-li se potomek zůstavitele, který byl posledním projevem vůle opomenut, dle ustanovení § 40a obč. zák. relativní neplatnosti závěti ve smyslu ustanovení § 469 obč. zák. apod.¹⁷

Základní zásady dědického práva

Dědické právo spočívá především na dvou základních zásadách, a to na zásadě univerzální sukcese a zásadě přechodu zůstavitelem zachovaného majetku na dědice smrti zůstavitele. Při dědění vstupuje dědic do právních vztahů zůstavitele, které jeho smrtí nezanikly, a tuto změnu v právních vztazích, k níž dochází na základě dědění, nazýváme „dědickou posloupností“ – dědickou sukcesí.¹⁸ Tato posloupnost je známa ve dvou formách, a to singulární sukcese a univerzální sukcese.

České dědické právo je založeno na principu univerzální sukcese. Veškerá práva a povinnosti, které přetrvávají zůstavitele, tedy tvoří nerozlučný celek. Tento nerozlučný celek smrti zůstavitele přechází na dědice, který tím plně vstupuje do právního postavení svého právního předchůdce. Není k tomu zapotřebí žádný úkon, jako třeba při převodu vlastnictví či postoupení pohledávky. Dědic tedy vstupuje do majetkových poměrů svého předchůdce v celém rozsahu, aniž by o jednotlivých právech či povinnostech musel vědět. Na tomto závěru nemění nic ani skutečnost, že dědictví připadá více osobám, jejichž účast na dědictví je vyjádřena podílem v poměru k celku (např. polovinou, čtvrtinou).¹⁹ Možnost vyloučit se z tohoto nástupnictví se týká rovněž pouze všech práv a povinností. Dědic si tedy nemůže vybírat, která práva a povinnosti po zůstaviteli na něj přejdou a která nikoli. Dědic, který odmítl dědictví, již nemůže nabývat ani majetek, o kterém nevěděl a který se

¹⁷ Muzikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. Svazek, Linde Praha, 2008, str. 1176-1177

¹⁸ Plecítý, V., Vrabc, J., Salač, J.: Základy občanského práva. 1. vyd. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň. 2004, str. 246

¹⁹ Knappová, M., Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné. sv. 3. ASPI Publishing, s.r.o., Praha. 2002. str. 278

objeví dodatečně. Naopak dědic, který dědictví neodmítl, se nemůže zbavit odpovědnosti za dluhy, o kterých nevěděl.²⁰

Druhou základní zásadou dědického práva je zásada přechodu zůstavitelova majetku na dědice smrtí zůstavitele, která je stanovena v občanském zákoníku v ust. § 460. Z tohoto ustanovení vyplývá, že k přechodu zanechaného majetku dochází bezprostředně již v okamžiku smrti fyzické osoby. Tytéž účinky jako smrt fyzické osoby má i její prohlášení za mrtvou rozsudkem soudu, přičemž za den smrti se považuje den takto označený v rozsudku soudu.²¹

Vývoj dědického práva v České republice

a) Úprava dědického práva podle Obecného zákoníku občanského

Jedna ze základních zásad právní úpravy dědění spočívá v tom, že jak hmotněprávní dědické vztahy, tak i procesní postup se řídí právem platným v době úmrtí zůstavitele. U hmotněprávní úpravy to nikterak nepřekvapuje. Specifikem dědického práva je však to, že zmíněná zásada se uplatňuje i při aplikaci práva procesního. Tato zvláštnost spočívá v provázanosti hmotněprávních a procesních ustanovení, jejímž důvodem je skutečnost, že uspokojení subjektivních nároků vyplývajících z dědického práva hmotného se účastníci příslušných občanskoprávních vztahů mohou domoci pouze prostřednictvím předepsaného formálního postupu, kterým na našem území bylo vždy řízení před justičním orgánem, tedy občanskoprávní proces.

Úprava dědění v našem právním řádu má základ v Obecném zákoníku občanském, který platil na území České republiky v podstatě od 1.1.1812 do 31.12.1950. Ustanovení tohoto zákona obsahující právní úpravu dědění byla převzata do Občanského zákoníku ve znění platném od 1.1.1925. Ustanovení týkající se dědického práva jsou obsažena zejména v ust. § 531 až 824. Vzhledem k tomu, že navrhovaná novela občanského zákoníku v některých otázkách opět vychází z této původní úpravy (oproti velmi krátké a nedostatečné úpravě současné), pro

²⁰ Holub, M. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 2. vyd. Linde Praha, a.s. Praha 2003, str. 571

²¹ Jehlička, O., Švestka, J. Škárová, M. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 9. vyd. C.H. Beck. Praha. 2004, str. 670

přehlednost se na tomto místě pokusím přiblížit a vysvětlit základní zásady dědění a základní instituty hmotného dědického práva podle tohoto zákona.

Principy a instituty dědického práva podle obecného zákoníku občanského

Podle obecného zákoníku občanského se dědictví nenabývalo okamžikem smrti. Úmrtím zůstavitele se pozůstalost (souhrn práv a závazků zemřelého), s výjimkou práv a závazků vázaných k osobě zůstavitele, stala tzv. ležící pozůstalostí. Pokud jde o právní povahu této ležící pozůstalosti, převládal názor, že se nejedná o právnickou osobu. Jednalo se však o samostatný majetkový soubor, právně nedělitelný celek v tom smyslu, že zahrnoval veškerý majetek zůstavitele (tedy jak majetek dědicům známý, tak i majetek, který se objeví v budoucnu), který sám odpovídal do odevzdání dědicům za dluhy a odkazy. Pozůstalost zastupoval dědic, a to jakmile mu soud svěřil správu pozůstalosti, popřípadě ji zastupoval soudem ustanovený opatrovník.

Smrtí zůstavitele vzniklo dědici právo nabízenou pozůstalost přijmout. Pozůstalost tedy existovala jako určitý majetkový soubor a čekalo se na to, zda se k ní někdo přihlásí, a jestli uplatní své dědické právo. Soud proto vyzýval domnělé dědice, aby podali dědické přihlášky. Toto dědické právo bylo právem věčným působícím vůči každému, kdo by si chtěl pozůstalost přisvojit. Toto právo měl ten, komu svědčil právní důvod (titul) dědického práva, a to podle právní síly výše uvedeného titulu v tomto pořadí:

- 1) dědická smlouva,
- 2) závěť neboli testament (o té části dědictví, o které je pořízeno závětí je vyloučeno dědění ze zákona),
- 3) zákon.

Tyto tři dědické tituly mohly v jedné pozůstalosti existovat i vedle sebe.

Z ustanovení § 535 vyplývá, že Obecný zákoník občanský rozlišoval mezi pozůstalostí jako takovou a odkazem. Za odkaz byla považována jednotlivá věc nebo několik věcí určitého druhu, částka peněz nebo právo. Osoba, které byla takováto

část majetku odkázána, byla odkazovníkem. Odkazovník nebyl dědicem, měl pouze obligační nárok na vydání odkazu vůči dědici, který mohl uplatnit žalobou na plnění. Pouze dědic (nebo více dědiců společně) nastupoval do všech práv a závazků zůstavitele současně.

Aby dědic dědictví skutečně nabyl, bylo třeba splnění několika předpokladů. V první řadě musel zůstavitel zemřít, dále musela existovat pozůstalost (souhrn práv a závazků zůstavitele), a v neposlední řadě bylo zapotřebí, aby dědic byl způsobilý dědit, tedy takový dědic, který byl způsobilý dědit v okamžiku nápadu dědictví (tzn. v okamžiku úmrtí zůstavitele).

Aby byl dědic způsobilý dědit musel splňovat několik předpokladů. Za první musel být v době úmrtí zůstavitele naživu, za druhé mu musel svědčit některý z dědických titulů a za třetí u něho nesměly být dány skutečnosti vylučující jeho dědické právo. Ustanovení §§ 540, 542 a 543 občanského zákoníku vymezují příčiny dědické nezpůsobilosti. Pokud nebyla u předpokládaného dědice dána dědická způsobilost, pozůstalost mu nebyla nabízena, a to ani potomkům nezpůsobilé osoby. Výjimka platila pro zákonnou dědickou posloupnost (srov. § 541).

Zřeknutí se dědického práva

Institutem, který současná právní úprava dědění nezná, je tzv. zřeknutí se dědického práva.

Ustanovení § 551 občanského zákoníku upravovalo institut zřeknutí se dědického práva. Šlo o smlouvu, kterou uzavíral budoucí zůstavitel s budoucím či předpokládaným dědicem. Předmětem takové smlouvy bylo vzdání se dědického práva k celé pozůstalosti, nebo k povinnému dílu, anebo k určité věci, a to buď zcela nebo ve prospěch určité osoby. Rovněž bylo možné vzdát (zříci) se dědického práva jen pro případ dědění ze zákona, přičemž osoba, která se takto dědického práva zřekla, mohla dědit ze závěti. Tato smlouva měla predepsanou formu a to buď formu notářského zápisu nebo soudního protokolu. Následkem této smlouvy bylo, že osoba, která se dědictví zřekla, nedělila. Je třeba poukázat na poslední větu výše citovaného paragrafu, podle které zřeknutí se dědictví působilo i

vůči potomkům a to jak narozeným tak i v době uzavření smlouvy ještě nenarozeným) a to v případě, že nebylo smluveno nic jiného.²²

Dědické tituly

Obecný zákoník občanský znal tyto dědické tituly (právní důvody). Jednak to byla dědická smlouva, která byla upravena v § 602, 1249 až 1254 zákoníku, dále závěť a dědění ze zákona.

Dědická smlouva

Dědickou smlouvu mohli uzavřít manželé, popřípadě snoubenci a to s odkládací podmínkou, že se stanou manžely. Touto smlouvou sliboval manžel druhému manželovi budoucí pozůstalost nebo její část a druhý manžel slib přijímal. Taková smlouva měla předepsanou formu notářského zápisu. Smluvní volnost stran byla však byla omezena a to tak, že čtvrtina pozůstalosti musela vždy zůstat k volnému poslednímu pořízení.

Závěť

O závěť se jednalo v případě, že zůstavitel posledním pořízením ustanovil jednoho či více dědiců pozůstalosti. Pokud poslední pořízení neobsahovalo jmenování dědice (nebo dědiců) ale obsahovalo jiná opatření (zůstavitel v něm odkazoval pouze některé věci, ustanovil vykonavatele nebo správce pozůstalosti, jednalo se o dovětek, tzv. kodicil). Vzhledem k tomu, že dědění ze závěti mělo zásadně přednost před děděním ze zákona, platila zásada, že případné pochybnosti či nepřesnosti v závěti je třeba vykládat ve prospěch platnosti závěti a tak, aby vůli zůstavitele bylo vždy možno splnit pokud možno co nejlépe.²³

Úprava závěti byla v Obecném zákoníku občanském velmi podrobná a to již zřejmě s ohledem na důležitost, které jí tento zákon přisuzoval. V Obecném zákoníku

²² Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 5

²³ tamtéž, str. 5

občanském zůstavitel mohl, na rozdíl od úpravy současné, právní postavení dědice ze závěti omezit podmínkou, lhůtou nebo příkazem. Pokud byla podmínka možná a dovolená, mohlo dojít k nabytí práva závislého na jejím splnění jen tehdy, byla-li přesně splněna. Splnění podmínky mohlo být závislé buď na náhodě, na vůli dědice, odkazovníka nebo třetí osoby.

V případě, že zůstavitel zanechal dědici pozůstalost s příkazem, měl být příkaz považován za rozvazovací podmínku, a tedy nesplnil-li dědic příkaz, pozbýval dědictví. Jednalo se o jednostranné nařízení – příkaz – aby dědic nebo odkazovník se zanechaným jměním nebo jeho částí naložil určitým způsobem, aby něco jiného konal nebo opominul. Z příkazu nikomu nevznikalo právo jej vymáhat, dědice obtíženého příkazem mohl žalovat za splnění příkazu vykonavatel poslední vůle, byli-li ustanoven, a splnění příkazu bylo také podmínkou odevzdací listiny.

Formy závěti

Závěť mohla mít tyto formy:

- 1) závěť napsaná vlastní rukou (hologafií závěť),
- 2) závěť napsaná jinou osobou, podepsanou zůstavitelem a třemi svědky (alografní závěť),
- 3) ústí závěť (týkala se nezletilých starších 14 let, kteří mohli pořídit závěť jen ústně do protokolu před soudem, popř. notářem),
- 4) písemná nebo ústní závěť učiněnou před soudem,
- 5) závěť ve formě notářského zápisu,
- 6) společná závěť manželů (byla upravena v ustanovení § 1248).

Zrušit závěť pak bylo možno následujícími způsoby:

- a) pozdější platnou závětí - zůstavitel však mohl v této závěti určit, že má i dřívější závěť zůstat zcela nebo zčásti v platnosti; pokud však zůstavitel určit, že má i dřívější závěť zůstat zcela nebo zčásti v platnosti, platily obě v případě, že mohly vedle sebe obstát,

- b) pokud zůstavitel závěť odvolal – odvolání mohlo být ústní nebo písemné; ústní odvolání muselo mít stejnou formu jako ústní závěť, písemné odvolání mohlo být buď v alografní či holografní formě,
- c) pokud zůstavitel zničil listinu obsahující závěť (rovněž přeříznutím či přeškrtnutím podpisu zůstavitele na závěti nebo vymazáním obsahu závěti); zničil-li zůstavitel písemnou závěť novější a nezničil písemné poslední pořízení starší, nabylo v tomto případě dřívější písemné poslední pořízení opět platnosti,
- d) pokud dědic ani případný ustanovený náhradník nechtěl nebo nemohl přijmout pozůstalost; u dovětku platilo, že pozdější dovětek zrušoval dřívější dovětky, pokud s ním byly v rozporu.²⁴

V případě, že ze závěti bylo zřejmé, že zůstavitel měl v úmyslu pořídit o celé pozůstalosti i když některým dědicům neurčil podíly, (srov. ustanovení § 555, § 556 věta druhá), ustanovení §§ 557, 558 a 559 takovou závěť doplnily pravidly konkretizujícími podíly těch závětních dědiců, kterým je neurčil v závěti zůstavitel.

Odkazy

V souvislosti se závětí je třeba zmínit se rovněž o odkazech, které současná právní úprava dědění vůbec nezná. O odkaz se jednalo tehdy, když zůstavitel posledním pořízením někomu odkázal určitý majetek, aniž by ho ustanovil dědicem celé pozůstalosti nebo podílu na celé pozůstalosti. Odkazovník musela být osoba způsobilá dědit. K odkazu bylo možné zřídit obecné i svěrenské náhradnictví (viz níže). Rovněž u odkazu mohlo dojít k akrecenci podílu na odkazu, nebyl-li ustanoven náhradník a pamatoval-li zůstavitel odkazem na několik osob, z nichž některá nemohla nebo nechtěla odkaz přijmout. Předmětem odkazu mohlo být vše, co bylo způsobilé být předmětem právního obchodu (mohlo jít např. o podnik, pozůstalost po jiné osobě, pohledávku, peníze, cenné papíry apod.). Osobou, která byla povinna odkaz splnit, byli většinou všichni dědicové, pokud zůstavitel neuložil splnit odkaz pouze některému z nich. Před odevzdáním pozůstalosti směřoval nárok

²⁴ Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 9

odkazovníka vůči pozůstalosti. Po odevzdání pozůstalosti, pokud bylo více dědiců a zůstavitel v tomto směru nic neurčil, byli odkazovníkovi zavázáni dědici společně a nerozdílně. Dále platilo, že odkázal-li zůstavitel výslovně věc ze svého majetku a tato věc se v pozůstalosti nenašla, pozbyl odkaz svého účinku. Odkázal-li však zůstavitel věc nebo věci druhově určené a v posledním pořízení neuvedl, že jde o věci v jeho vlastnictví, pak je musel dědic odkazovníku opatřit. V případě odkazu peněžité částky dědici zavazoval k výplatě této částky bez ohledu na to, zda hotové peníze v pozůstalosti byly nebo ne.

Právo na odkaz se nabývalo dnem úmrtí zůstavitele. Tímto dnem tedy odkazovníku vznikl nárok na vydání odkazu. Splatnost u odkazů jednotlivých věcí z pozůstalosti a práv vztahujících se k těmto věcem, malých odměn služebnictva a zbožných odkazů nastaly ihned se vznikem nároku na odkaz (tedy smrtí zůstavitele). Splatnost ostatních odkazů nastala po roce od úmrtí zůstavitele. Jak již bylo výše uvedeno, odkazovník nebyl dědicem, nepodal tedy dědickou přihlášku, odkaz nabýval ze zákona a mohl ho odmítnout.²⁵

K nabytí vlastnického práva příslušného odkazu docházelo na základě skutečností, které zákon k nabytí té které konkrétní věci nebo práva vyžadoval. Bylo lze se svého práva na odkaz domáhat žalobou na plnění. Obecný zákoník občanský pamatoval i na situaci, kdy odkazy byla pozůstalost vyčerpána nebo hodnota odkazů převyšovala hodnotu celé pozůstalosti (ustanovení § 690 až 693).

Právo přírůstku

Zákon pak dále upravoval právo přírůstku (§560 až 563). Jednalo se o případy, kdy některý ze závětních dědiců dědit nemohl nebo nechtěl (zřekl se dědictví, nepodal dědickou přihlášku, odmítl dědictví) a tím se jeho podíl uvolnil. Uvolněný podíl pak přibyl ostatním dědicům. Jak bude naloženo s takto uvolněným podílem však rozhodovala v první řadě vůle zůstavitele. K přírůstku proto nedošlo v případě, že zůstavitel pro takový případ ustanovil náhradníka (substituta).

²⁵ Bílek, P., Šešína, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 10

Dále mohlo dojít k tzv. transmisi (v případě, že dědic zůstavitele zemřel předtím, než soud přijal usnesením jeho dědickou přihlášku, mohli jeho dědicové disponovat jeho dědickým právem; v případě, že transmitent zemřel poté, co byla soudem přijata jeho dědická přihláška, nebo poté, co dědictví odmítl, byli jeho dědicové vázáni tím, co transmitent ještě za života zařídil).²⁶

Nebyly-li dány podmínky pro substituci ani transmisi, nastoupilo právo přírůstku a nedošlo-li ani k němu, nastoupili dědicové ze zákona. V případě, že nebylo ani dědiců ze zákona, připadl uvolněný podíl jako odúmrt' státu (podrobněji o transmisi viz níže).

Obecné náhradnictví

Zůstavitel měl možnost pro případ, že dědic, kterého ustanovil, dědictví nenabude, povolat k dědění někoho jiného. Pokud by ani tento náhradník dědictví nenabyl, mohl ustanovit další dědice. Zůstavitel pak mohl rozlišit situace a ustanovit náhradníka pro případ, kdy dědic nenabude dědictví proto, že nebude moci, anebo pro případ, že nebude chtít (zřekne se dědictví, odmítne dědictví nebo nepodá dědickou přihlášku). Podstatou tohoto obecného náhradnictví tedy bylo, že pokud dědictví nenabude závětí povoláný dědic, nabude dědictví jiná osoba (náhradník).

Svěřenské náhradnictví

Dalším institutem, který znal Obecný občanský zákoník, bylo tzv. svěřenské náhradnictví. Jednalo se o institut, kdy zůstavitel uložil svému dědici (fiduciáři), aby dědictví, které přijal, po své smrti nebo v jiných určitých případech přenechal druhému ustanovenému dědici (fideikomisaři). Fideikomisař byl ale dědicem zůstavitele, nikoli dědicem fiduciáře, a proto musel podat dědickou přihlášku v řízení o dědictví po zůstaviteli. V případě, že byla splněna podmínka a nastal případ, kdy měla být pozůstalost přenechána fideikomisaři, bylo třeba opět zahájit řízení o dědictví po původním zůstaviteli a pokračovat v něm. Do té doby, patřilo fiduciáři omezené vlastnické právo s právy a závazky poživatele. Fiduciář mohl se souhlasem

²⁶ tamtéž, str. 5

fideikomisaře zcizovat a zatěžovat nemovitosti zatížené svěřenským náhradnictvím, mohl věci užívat bez omezení, musel však šetřit podstatu a uchovávat věci ve stavu, v jakém je převzal.²⁷

Svěřenství

Podstatou svěřenství bylo prohlášení či nařízení, jímž zakladatel svěřenství prohlásil své jmění pro všechny budoucí nebo pro více rodinných potomků za nezczitelný statek rodiny. Ke zřízení takového svěřenství bylo zapotřebí speciálního svolení zákonodárné moci. Bylo třeba vyhotovit přesný seznam věcí náležejících ke svěřenství a uschovat jej u soudu. Vlastnictví tohoto majetku bylo dělené a to tak, že právo na užitky a přírůstky tohoto majetku náleželo dočasnému majiteli svěřenství, tzv. vrchní vlastnictví náleželo všem čekatelům svěřenství. Čekatelé svěřenství byly osoby, které měly podle dědické posloupnosti nastoupit po úmrtí dočasného majitele svěřenství na jeho místo.

Transmise

Podle výše citovaného ustanovení § 536 dědické právo vznikalo až po smrti zůstavitele. Nebylo tedy přípustné (a toto platí dodnes), aby dědic převáděl dědické právo na své dědice ještě za života zůstavitele. Dědic by tak disponoval něčím, co mu ještě nepatřilo a nebylo jasné, zda mu v budoucnu patřit bude. Až v případě, že dědic přežil zůstavitele, stal se tzv. delátem. Pokud však dědic zemřel po zůstaviteli dříve, než se dědictví ujal, přecházelo jeho dědické právo na jeho dědice jako jiná zděditelná práva, nezaniklo-li zřeknutím nebo jinak. Tento případ se nazýval transmisí, kdy na místo dědice zůstavitele nastoupil jeho dědic nebo více dědiců. V této situaci vystupují následující osoby:

- jednak zůstavitel,
- dále dědic zůstavitele, kterému vzniklo dědické právo (úmrtím zůstavitele) a který zemřel dříve, než mu byla pozůstalost odevzdána (transmitent),
- dědic dědice zůstavitele (transmisar).

²⁷ Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 5

Dále bylo nutno rozlišovat ještě dvě situace. Jednak případ, kdy dědic zemřel dříve, než podal dědickou přihlášku nebo než odmítl dědictví. V takovém případě mohli jeho dědicové dědictví po zůstaviteli přijmout nebo odmítnout, pokud nebyli z dědění vyloučeni zůstavitelem nebo pokud zůstavitel neustanovil náhradníka pro případ smrti dědice.

Dále šlo o případ, kdy dědic zůstavitele ještě za života stihl podat dědickou přihlášku. Takovým jeho úkonem byli jeho dědicové vázáni a nemohli na ní nic měnit. Pokud dědic zůstavitele odmítl dědictví, transmise nenastala.

Z hlediska projednání dědictví nastaly při transmisi dvě pozůstalosti. Předně bylo nutné projednat dědictví po zůstaviteli. To, co z tohoto dědictví připadlo transmitentovi (jeho dědici), bylo předmětem projednání pozůstalosti po transmitentovi. Nebylo možné zůstavitelovu pozůstalost odevzdat přímo dědicům transmitenta a přeskočit tak řízení po transmitentovi.²⁸

Darování na případ smrti

V neposlední řadě Obecný zákoník občanský připouštěl takzvané darování na případ smrti, které bylo upraveno v ustanovení § 956. Darování pro případ smrti byla speciální darovací smlouva, k jejímuž splnění mělo dojít až po smrti dárce. K platnosti této darovací smlouvy bylo třeba splnit předepsané formální náležitosti. Základní náležitostí bylo, že obdarovaný dar přijal. Druhou podstatnou náležitostí bylo, že se dárce výslovně zřekl práva darování odvolat a o tomto jeho projevu byla obdarovanému doručena písemná listina. Pokud tyto náležitosti dodrženy nebyly, platilo takové darování jako odkaz. Rozdíl mezi oběma instituty byl v tom, že o odkazu bylo jednáno v řízení o dědictví (soud dohlížel na splnění či zajištění odkazu, než vydal odevzdací listinu), kdežto darování na případ smrti nebylo v dědickém řízení řešeno vůbec.

²⁸ Bílek, P., Šešína, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 12

Povinný díl

Pro další pochopení zásad, na kterých byla založena úprava dědického práva a vztah jednotlivých dědických titulů, je třeba vysvětlit pojem povinný díl. Tímto termínem se označovalo právo na plnění, které mohly požadovat určité osoby- tzv. nepominutelní dědicové. Šlo o osoby, jimž byl zůstavitel pro případ smrti povinen zanechat určitou část majetku. Nepominutelnými dědici byly zůstavitelovy děti (rovněž vnuci a pravnuci) a nebylo-li jich, jeho rodiče (rovněž dědové a báby). Tito nepominutelní dědicové museli splňovat stejné předpoklady jako dědicové. Potomci vyděděného dítěte však měli právo na povinný díl i v případě, že vyděděný přežil zůstavitele. Právo na povinný díl tedy měly osoby, kterým by pozůstalost připadla, kdyby nastal případ zákonné dědické posloupnosti. Současně však platila zásada, že vzdálenější descendentí měli toto právo pouze tehdy, nebylo-li bližších. Vnuk tedy nemohl toto právo uplatnit, pokud žil jeho předek – syn zůstavitele – který splňoval předpoklady pro uplatnění práva na povinný díl. To samé platilo mezi rodiči zůstavitele a jeho dědem a bábou.

Podstatou bylo, že nepominutelní dědicové v podstatě dědici nebyli, neboť právo na povinný díl nebylo právem dědickým. Jednalo se o obligační vztah, tedy pohledávku za pozůstalostí. Právo na povinný díl tedy patřilo mezi dluhy pozůstalosti. Právo na povinný díl odpovídalo u dětí (potomků) polovině toho, co by dítěti připadlo podle zákonné dědické posloupnosti, u rodičů (či děda a báby) se jednalo o třetinu toho, co by takové osobě připadlo podle zákonné dědické posloupnosti. Povinný díl tedy odpovídal výplatě poloviny či třetiny hodnoty zákonného dědického podílu toho kterého nepominutelného dědice.

Zůstavitel mohl například nepominutelnému dědici zanechat závětí dědický podíl rovnající se povinnému dílu, nebo mu mohl zanechat odkaz. Podmínkou však bylo, že tento dědický podíl či odkaz musely být zanechány bez závad a podmínek. V případě, že povinný díl takto nebyl zanechán, musel být nepominutelnému dědici uhrazen v penězích.

Dědicové byli povinni hradit povinný díl poměrně podle jejich čistých dědických podílů, rovněž tak odkazovníci podle poměru hodnot odkazů.

Nepominutelnému dědici se na jeho povinný díl započítávalo to, co obdržel z pozůstalosti odkazy nebo jinými opatřeními zůstavitele a dary, které za života od zůstavitele obdržel. Velikost povinného dílu se vypočítávala podle počtu osob, které by jinak skutečně dědily ze zákona. Nevypočítával se z počtu osob, které podaly dědické přihlášky. V případě, že zletilý a svéprávný nepominutelný dědic uplatnil právo na povinný díl, byl s tímto nárokem odkázán na pořad práva (věc byla tedy řešena v řízení sporném, nikoli nesporném řízení o projednání pozůstalosti).

Aby bylo možno stanovit výši povinného dílu, bylo třeba sepsat a nechat znalcem ocenit veškerý majetek, který k pozůstalosti náležel. Odečítaly se dluhy a závady vážnoucí na tomto majetku za života zůstavitele, nikoli dluhy zatěžující pozůstalost na základě poslední vůle zůstavitele. Majetek byl oceňován podle cen platných ke dni úmrtí zůstavitele, došlo-li však v období od úmrtí do přikázání povinného dílu ke změně cen, bylo třeba brát na takové změny zřetel a tím se měnila i výše povinného dílu.²⁹

Vykonavatel poslední vůle

Zůstavitel také mohl ve své poslední vůli ustanovit vykonavatele své poslední vůle. Pokud vykonavatel tuto funkci přijal, bylo jeho úkolem dohlížet na to, aby byla splněna zůstavitelova poslední vůle. Společně s dědicem soudu předkládal výkaz o splnění posledního pořízení, dohlížel na to, že dědic splní podmínky a příkazy dané závětí, popřípadě aby splnil odkazy.

Vydědění

Pokud byl dán některý z důvodů uvedených v § 768, 769, 770 a 773, mohl zůstavitel nepominutelnému dědici právo na povinný díl odejmout vyděděním. Po formální stránce bylo k vydědění třeba listiny splňující stejné náležitosti jako závěť. Vydědění bylo možno zrušit výslovným odvoláním, které muselo mít stejnou formu jako poslední pořízení. Podstatné však bylo, že zůstavitel nemusel důvod vydědění uvádět. Ve sporu pak existenci důvodu pro vydědění musel prokázat ten, proti

²⁹ Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 14

kterému nepominutelný dědic podal žalobu na zaplacení povinného dílu. Vydědění bylo možné i částečné.

Dědění ze zákona

Dědění ze zákona nastupovalo v těchto případech:

- 1) pokud zůstavitel nezanechal platnou poslední vůli ani dědickou smlouvu,
- 2) pozbyla-li závěť platnosti,
- 3) pokud zůstavitel nepořídil platné poslední vůlí o celé pozůstalosti, a to zejména:
 - a) byl-li dědic závětí ustanoven ke konkrétnímu podílu na pozůstalosti určenému v poměru k celku, pak zbylý podíl, o němž zůstavitel nepořídil závěť, připadl zákonným dědicům,
 - b) bylo-li závětí ustanoveno několik dědiců k dědickým podílům, které však neobsáhly celou pozůstalost, pak zbývající podíl připadl zákonným dědicům,
 - c) pokud byl dřívější závětí ustanoven dědic k celé pozůstalosti, pozdější závětí dědic jen k jejímu dílu a zůstavitel v pozdější závěti neurčil, že má i dřívější závěť zůstat v platnosti, pak zbývající podíl připadl dědicům ze zákona,
- 4) nechtěl-li nebo nemohl-li dědic přijmout pozůstalost, která mu napadla podle závěti, a nedošlo-li ani k substituci, transmisi ani k akrescenci,
- 5) omezil-li zůstavitel dědické právo závětního dědice rozvazovací podmínkou, která se splnila, nebo lhůtou, která uplynula.³⁰

Dědické třídy

Obecný zákoník občanský znal čtyři dědické třídy (skupiny). V první dědické třídě dědily manželské děti zůstavitele a jejich potomci. Nemanželské děti

³⁰ Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 10

zůstavitele, které byly legitimovány dobrodiním zákonodárce, dědily v této dědické skupině v případě, že bylo na žádost otce legitimováno, aby měly k volně zděditelnému jmění stejná práva s dětmi manželskými.

Ve druhé třídě dědil otec a matka zůstavitele, sourozenci zůstavitele a jejich potomci (tedy synovci a neteře zůstavitele a jejich děti).

Ve třetí třídě dědili dědové a báby zůstavitele se sourozenci rodičů zůstavitele a jejich potomky.

Ve čtvrté dědické třídě dědili zůstavitelovi první pradědové a prabáby.

Dědické právo manžela bylo upraveno zvlášť a to tak, že manžel dědil vedle dědiců v první třídě čtvrtinu pozůstalosti, vedle dědiců druhé a třetí třídy polovinu pozůstalosti. V případě, že jsou ve třetí třídě vedle dědy a báby potomci zemřelého děda a báby, obdrží manžel z druhé poloviny dědictví díl, který by připadl potomkům zemřelých dědy a báby. Celou pozůstalost dědil manžel zůstavitele v případě, že nebyli dědicové v první a druhé třídě a nebyli ani dědové a báby, protože nežili nebo dědictví odmítli či jim nebylo deferováno z jakéhokoli jiného důvodu.

Manželovi se na dědický podíl vždy započítalo to, co mu připadlo ze zůstavitelova jmění podle svatební nebo dědické smlouvy. Manželovi náležely vedle dědického podílu jako přednostní odkaz movité věci, které náležely k manželské domácnosti. Dědil-li manžel vedle zůstavitelových dětí, náleželo mu takto pouze to, co je nutné pro jeho vlastní potřebu.

Pokud nebyl žádný dědic nebo pokud nenabyl pozůstalost žádný z dědiců ani odkazovníci, připadla pozůstalost jako odúmrtí státu. Byla možná i částečná odúmrtí, kdy státu připadl pouze díl pozůstalosti. K tomu mohlo dojít v případě, že jeden z několika závětních dědiců, určených každý k určitému dílu dědictví, nepřijal dědictví a k uvolněnému dílu nebyl žádný zákonný dědic.

Pro případ dědění ze zákona platily tyto základní zásady:

- a) příslušníci vzdálenější třídy nebyli povoláni k dědění, pokud nebyli z dědění vyloučeni příslušníci bližší třídy, nebo alespoň jeden z nich,
- b) zásada reprezentace, to znamená, že v každé jednotlivé třídě dědili nejbližší dědicové podle stupně a s nimi i dědicové vzdálenější, pokud pocházeli od zemřelé osoby stejně blízké jako tito žijící dědicové, přičemž tito vzdálenější dědicové obdrželi společně podíl, který by připadl osobě, namísto které dědí (příklad: pokud měl zůstavitel čtyři děti, ze kterých jedno přezemřelo a mělo také čtyři děti, z nichž jedno přezemřelo a mělo dvě děti, v první třídě pak dědily tři děti každé jednou čtvrtinou, tři vnuci každý jednou šestnáctinou a dva pravnuci, každý jednou dvaatřicetinou).

Ujmutí se držby dědictví

V ustanovení § 797 bylo stanoveno, že se nikdo nesměl svémocně ujmout dědictví. Dědické právo muselo být řádně projednáno před soudem a soud musel dědici či dědicům pozůstalost odevzdat. Ten, kdo se chtěl ujmout dědictví, musel podat dědickou přihlášku, ve které musel uvést právní důvod, o který svůj nárok opíral (dědická smlouva, závěť, zákon), dále výslovné vyjádření že dědictví přijímá a konečně zda dědickou přihlášku podává bezvýjimečně či s výhradou právního dobrodiní soupisu. Soud pak dědickou přihlášku přijímal svým usnesením. Po právní moci tohoto usnesení již nebylo možné dědickou přihlášku vzít zpět ani změnit přihlášku bezvýhradnou na dědickou přihlášku s výhradou soupisu.

Odmítnutí dědictví

Dědictví mohl odmítnout dědic, který splňoval předpoklady pro nabytí dědictví, jemuž napadlo dědictví nebo dědický podíl smrtí zůstavitele. Odmítnout dědictví bylo možné jednak prostým odmítnutím, kdy podíl připadl tomu, komu by připadl v případě, že by osoby, která dědictví odmítla, nebylo, a jednak odmítnutím spojeným s prohlášením, že takto uprázdněný podíl má připadnout určité osobě. Podíl pak připadl tomu, koho dědic, který dědictví odmítl, označil a jednalo se o darování.

Aby bylo odmítnutí platné, bylo nutno jej učinit vůči pozůstalostnímu soudu a působilo zánik dědického práva. Odmítnutí bylo neodvolatelné poté, co je soud usnesením pravomocně přijal.

Pokud závětní dědic pozůstalost odmítl a zůstavitel v závěti na takovou situaci nepamatoval ustanovením substituta a nemohlo-li dojít ani k akrescenci, napadlo dědictví dědicům ze zákona.

Odmítl-li dědictví dědic ze zákona, znamenalo to, že pozůstalost nebyla deferována jeho descendentům. Pokud nedošlo k akrescenci a v dané třídě již nebyl jiný dědic, který se přihlásil k pozůstalosti, napadla pozůstalost dědicům další třídy. Ten, kdo dědictví odmítal však mohl pozůstalost odmítnout ve prospěch svých potomků a ti pak nastoupili na jeho místo. Je třeba rozlišit odmítnutí dědictví od zřeknutí se dědictví, pro které bylo třeba smlouvy mezi budoucím dědicem a zůstavitelem.

Správa pozůstalosti

V ustanovení § 810 bylo umožněno dědici, který dostatečně prokázal dědické právo, aby mu soud přenechal správu a užívání pozůstalosti. Soud tak činil usnesením. Předpokladem pro vydání takového zvláštního usnesení bylo, že dědic podal dědickou přihlášku, která byla usnesením soudu přijata, a pokud bylo dědiců více, existovala mezi nimi dohoda o způsobu výkonu zprávy. Pokud mezi dědici takováto dohoda, zřídil soud pro správu pozůstalosti opatrovníka. Zůstavitel také mohl v posledním pořízení svěřit správu pozůstalosti určité osobě či osobám.

Odpovědnost za pasíva dědictví

Než byla pozůstalost odevzdána dědicům, mohli se věřitelé domáhat zaplacení svých pohledávek za zůstavitelem z pozůstalosti, nikoli na dědicích.

Dědická přihláška

Nyní se podrobněji vrátím k dědickým přihláškám zmiňovaným výše. Dědická přihláška mohla být jednak bezvýhradná a jednak s výhradou právního dobrodiní soupisu. Pokud se dědic přihlásil k pozůstalosti bezvýhradně, byl zavázán věřitelům i odkazovníkům za uspokojení jejich pohledávek, a to i v případě, že pozůstalost k uspokojení pohledávek nestačila. Takový dědic tedy odpovídal věřitelům za splnění jejich pohledávek neomezeně, veškerým svým majetkem a nemohl žádat soud o soupis pozůstalosti. Pokud podalo bezvýhradnou dědickou přihlášku více dědiců, byli zavázáni společně a nerozdílně a mezi sebou pak podle poměru svých dědických podílů.

Naproti tomu dědic, který se přihlásil k pozůstalosti s výhradou právního dobrodiní soupisu, byl sice zavázán věřitelům i odkazovníkům za splnění jejich pohledávek také veškerým svým majetkem, avšak pouze do výše hodnoty pozůstalosti. Bylo nutno vyhotovit seznam veškerého jmění zůstavitele a to ke dni úmrtí (tento seznam vyhotovoval soud). Více dědiců pak bylo, šlo-li o plnění dělitelné, zavázáno podle poměru svých dědických podílů, šlo-li o plnění nedělitelné byli zavázáni solidárně.

Otázka ručení dědiců za dluhy pozůstalosti se řešila ve sporu o zaplacení mezi věřitelem a dědicem, nikoli v řízení pozůstalostním. Podstatné bylo to, že i když byla mezi dědici uzavřena dohoda, podle které celou pozůstalost převzal jen jeden z dědiců s tím, že ostatní vyplatil v penězích, nestával se tak univerzálním dědicem a tato dohoda neměla žádný vliv na závazky dědiců vůči věřitelům.

Pokud se věřitel dědictví, odkazovník nebo nepominutelný dědic obávali, že by sloučením pozůstalosti se jměním dědice byli ohroženi na svých pohledávkách, mohli použít institut oddělení pozůstalosti od jmění dědice. Bylo nutno, aby pro tento případ soud vždy zřídil inventář pozůstalosti. Dokud tato separace trvala, nebylo možno dědici pozůstalost odevzdat. Tato separace tedy měla znemožnit, aby majetek dědice splynul s pozůstalostí. Důležité bylo, že dědic již nebyl zavázán tomto věřiteli vlastním jměním, pohledávka takového věřitele mohla být uspokojena jen z majetku v pozůstalosti a to i v případě, že dědic podal bezvýhradnou přihlášku.

Podle Obecného zákoníku občanského bylo dále možné, aby dědic požádal o svolání (neboli konvokaci) věřitelů. Soud projednávající pozůstalost vydal vyhlášku, kterou byli svoláváni všichni věřitelé s tím, aby v určité lhůtě přihlásili a prokázali své pohledávky. Cílem konvokace bylo zjistit stav dluhů pozůstalosti. Uspokojení přihlášených pohledávek pak mělo přednost a věřitelům, kteří se ve stanovené lhůtě nepřihlásili, nenáležel nárok vůči pozůstalosti, pokud již byla vyčerpána zaplacením přihlášených pohledávek a pokud nepřihlášení věřitelé neměli své pohledávky zajištěné zástavním právem.

Odevzdání dědictví

Jakmile byl dědic soudem uznán jako dědic po právu a pokud splnil uložené povinnosti, soud mu dědictví odevzdal. Dědictví se odevzdávalo odevzdací listinou. Doručením odevzdací listiny se odevzdání dědictví dokončilo a dědic se stal vlastníkem pozůstalosti a to včetně majetku, o kterém dědic ani nevěděl. Odevzdací listina sama o sobě nebyla exekučním titulem, na základě kterého by se dědic mohl přímo domáhat splnění pohledávky, tedy který by prokazoval existenci dluhu. Odevzdací listina prokazovala pouze právo dědice žalovat dlužníka o zaplacení a ve sporu pak samozřejmě musel prokazovat existenci dluhu. Odevzdací listina byla podkladem pro zápis vlastnického práva dědice do pozemkové knihy. Odkazovníku nebyla odevzdací listina vydávána a to ani v případě, když předmětem odkazu byla nemovitost. V takovém případě mu soud vydal potvrzení o nabytí odkazu, které bylo způsobilé vkladu. Takové potvrzení mohl odkazovníku vydat i dědic.

Ještě před vydáním odevzdací listiny si dědici mohli pozůstalost rozdělit. Takovéto dělení musel nejprve soud usnesením schválit a musel jej také uvést do textu odevzdací listiny. Podstatné však bylo to, že na pohledávky věřitelů nemělo takové dělení pozůstalosti žádný význam. Dělení mělo vliv pouze na vztahy mezi dědici (případný regres mezi dědici).

Dědické žaloby

V ustanovení § 823 byly upraveny dědické žaloby, tedy právní institut, jehož mohl použít ten, kdo se domníval, že má lepší nebo stejné dědické právo než dědic, jemuž byla pozůstalost odevzdána. Jakmile totiž byla doručena odevzdací listina a řízení o dědictví bylo skončeno, nejednalo se nově o pozůstalosti ani v případě, že se objevil pravý dědic, nová závěť zůstavitele nebo další majetek. V této souvislosti je třeba rozlišovat žalobu dědickou, tedy žalobu na vydání dědictví jako celku nebo podílu na něm, od žaloby vlastnické, tedy žaloby na vydání určité věci z dědictví, ve které někdo třetí uplatňoval své vlastnické právo proti dědici, který nabyt děděním s odkazem na odevzdací listinu.

Pokud byla pozůstalost soudem odevzdána, nebylo již možné, aby někdo podal dědickou přihlášku. Pravý dědic se mohl domoci dědictví jen dědickou žalobou, jejímž cílem bylo vydání dědictví jako celku nebo podílu na něm. Promlčecí lhůta k podání dědické žaloby činila 30 let a počínala běžet ode dne úmrtí zůstavitele.

Pakliže opíral navrhovatel žalobu o to, že dědici byla odevzdána pozůstalost na základě neplatné závěti, musel žalobu o neplatnost závěti podat v tříleté promlčecí lhůtě, která běžela ode dne prohlášení závěti v pozůstalostním řízení.

Aktivně legitimován k podání dědické žaloby byl také dědic, který se nedostavil k jednání, na němž byla pozůstalost projednána, ke kterému byl řádně předvolán, anebo přišel, avšak soudu sdělil, že nepodá dědickou přihlášku, nebo nepodal dědickou přihlášku ve lhůtě soudem mu určené, ačkoli byl o následcích takového jednání poučen.

Z výše uvedeného je zřejmé, že na rozdíl od úpravy platné v současnosti, byla úprava závěti a vůbec celého dědického práva v Obecném zákoníku občanském velmi podrobná a podle mého názoru detailně propracovaná tak, že dávala zůstaviteli velký prostor nakládat se svým majetkem pro případ smrti podle své vůle. Nemohlo pak docházet k paradoxním situacím v dnešní praxi ne výjimečným, že dohoda dědiců při vypořádání dědictví po smrti zůstavitele, a tedy rozdělení zůstavitelova majetku, je v rozporu se závětí zůstavitele. Dohoda dědiců má v praxi vždy přednost a zůstavitelův majetek je tedy v podstatě rozdělen tak, jak si přejí jeho dědicové

(samozřejmě v těch případech, kdy jsou schopni se dohodnout), a nikoli podle vůle zůstavitele.)

Občanský zákoník č. 141/1950 Sb. (tzv. střední občanský zákoník)

Po druhé světové válce byl 25. října 1950 přijat úplně nový občanský zákoník, tzv. střední občanský zákoník. Byl přijat jako zákon č. 141/1950 Sb. a platil u nás od 1.1.1951 do 31.3.1964. Z hlediska koncepce vycházel z klasického civilistického systému, pojmů a institucí. Byl však poplatný době, ve které vznikl a měl naplňovat politickou zásadu zlidovění práva. Podle této koncepce měl každý občan rozumět právu a proto není třeba prostředníků v podobě právníků. Snahou autorů bylo podstatné zjednodušení obsahu zákoníku i formulace jednotlivých ustanovení. Paradoxně tato zásada byla jeho největším nedostatkem. V praxi se pak jevil zákoník jako mezerovitý a tato zásada naopak přispěla k oslabení právní jistoty občanů.³¹ Střední občanský zákoník byl ještě celkem kvalitní, ale vycházel již z tzv. „užší koncepce“ občanského práva. Hlavními deformacemi středního občanského zákoníku bylo zúžené pojetí věci, rozlišování druhů vlastnictví a opuštění zásady superficies solo cedit. Celkově negativní bylo zjednodušení právní úpravy, z čehož vyplývalo nejasné postavení mnoha právních vztahů.

Střední občanský zákoník, platil od 1.1.1951 do 31.3.1964. V oblasti dědického práva (a nejen jeho) přinesl řadu zásadních změn, resp. podstatných zjednodušení. Již z počtu paragrafů, které věnoval dědickému právu (obecný zákoník občanský věnoval dědickému právu 293 paragrafů, občanský zákoník z roku 1950 pouze 52 paragrafů) je zřejmé, že zjednodušení bylo opravdu výrazné s cílem omezit dispoziční volnost zůstavitele pro případ smrti. Kromě zmiňovaných zjednodušení však tento zákon přinesl i určité novinky. Hlavní a nejzákladnější změnou a novinkou bylo ustanovení paragrafu 509, který stanovil, že dědictví se nabývá smrtí zůstavitele. Tím byla naprosto zlikvidována instituce ležící pozůstalosti.

³¹ Bílý, J.: Právní dějiny na území ČR (vysokoškolská učebnice), Praha, Linde Praha, a.s., 2003, str. 314

Pokud jde o právní důvod dědění, bylo v ustanovení § 512 jednoznačně stanoveno (a tato úprava přetrvává v podstatě do dnes), že se dědí ze zákona, ze závěti anebo z obou těchto důvodů. Z dikce tohoto ustanovení vyplývá, že oproti úpravě v obecném zákoníku občanském nová úprava preferovala dědění ze zákona před děděním ze závěti, což rovněž zůstalo dodnes. Je to odraz nově nastolených poměrů, podle kterých měly být veškeré vztahy a osudy občana plánovány a určovány státem a zákonem. Principy, na kterých je založena demokratická společnost, a tedy ochrana soukromého vlastnictví, volná dispozice s majetkem, smluvní volnost a volnost nakládat svým majetkem pro případ smrti ustoupily do pozadí. V důvodové zprávě bylo uvedeno, že „...dědění ze zákona je odůvodněno poměrem rodinným a je posílením rodinného svazku jako základny rozvoje národa... Institut dědění ze zákona je také výrazem zájmu společnosti na tom, aby i v oboru dědického práva jednotlivec respektoval vůli celku. Naproti tomu lze závěť označit jako prostředek přípustného osobního zásahu do dědického práva k přivodění důsledků, které by jinak podle dědění nenastaly“.

Pokud jde o závazky zůstavitele, úprava byla nadále taková, že dědic byl povinen hradit přiměřené náklady pohřbu zůstavitele, jakož i plnit závazky zůstavitele, které na něho přešly smrtí zůstavitele. Odpovídal však pouze do výše ceny nabytého dědictví. Dědic měl povinnost nechat soudem vyzvat věřitele, aby své pohledávky přihlásili.

S tím souviselo mnoho změn v úpravě dědického práva. Jednou z nich bylo omezení odkazů – nešlo již odkázat právo, pohledávku ani nemovitost. Odkazovník za určitých okolností odpovídal za závazky zůstavitele a přiměřeně se na něj vztahovala ustanovení o dědictví a dědici.

Dále byl zrušen institut dědické smlouvy mezi manžely, institut darování pro případ smrti, bylo preferováno dědění ze zákona oproti dědění ze závěti (k tomu srov. § 513 – nenabude-li dědictví dědic ze závěti, nabývají dědictví dědici ze zákona; nedocházelo tedy k přirůstání uvolněného dílu zbývajícím dědicům ze závěti).

Další podstatnou změnou bylo zrušení institutu svěřenského náhradnictví, společné závěti manželů, byly zrušeny některé formy závěti (privilegované testamenty), nadále již nebylo rozlišováno mezi závětí a dovětkem. Zásadní změnou bylo rovněž zrušení institutu bezvýjimečného přihlášení se k dědictví a s tím spojená neomezená odpovědnost dědice za závazky zůstavitele. Bylo zrušeno oddělení majetku dědice od majetku, který dědic nabývá pozůstalostí a jednotně byla stanovena odpovědnost dědice za závazky zůstavitele do výše nabytého dědictví. Tím se samozřejmě zhoršila pozice zůstavitelových věřitelů.

Dědění ze zákona

Občanský zákoník také výrazně omezil oproti dosavadní úpravě počet skupin (podle obecného zákoníku občanského tříd). K tomu bylo v důvodové zprávě uvedeno, že „... v dnešní společnosti má dědické právo především funkci posílit rodinné svazky. Okruh zákonných dědiců byl proto – na rozdíl od práva dosud platného – omezen na osoby, u nichž lze předpokládat blízký rodinný vztah k zůstaviteli a namnoze i pracovní vztah k jeho majetku, odůvodňující jeho nabytí.“³² V tomto duchu pak byly do první skupiny zařazeni potomci a manžel, do druhé manžel, rodiče, sourozenci, prarodiče a nově členové společné domácnosti. Zákon zrovnoprávnil postavení manželských a nemanželských dětí.

Dědění ze závěti

Střední občanský zákoník definoval závěť v ustanovení § 534 jako jednostranný projev zůstavitelovy vůle, kterým zůstavitel osobně činí pořízení o svém majetku. Závěť tedy byla jediným druhem posledního pořízení. Zákon dále přestal rozlišovat mezi závětí a dovětkem. Jednou závětí mohl o svém majetku pořizovat jen jediný zůstavitel, čímž byla odepřena možnost pořídit společnou závěť manželů jako v minulosti s odůvodněním, že institut společné závěti podvazoval svobodu projevu pozdější vůle zůstavitelovy.³³

³² Orbis – Praha, Občanský zákoník, 1951, str. 300

³³ Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 105

Další zásadní změnou byl podstatný zásah do zůstavitelovy pořizovací volnosti. Zůstavitel nadále nemohl pod sankcí neplatnosti závěti uvést v závěti podmínky, které by dědici omezovaly. Zůstavitel nemohl v závěti rovněž pod sankcí neplatnosti uvést ustanovení o tom, že dědic má dědictví nabýt jen na určitou dobu nebo naopak až po určité době, dále závěť nemohla obsahovat ustanovení o tom, na koho má dědictví přejít po smrti zůstavitele. Dále v závěti nemohl být příkaz uložený dědici, aby dědictví nebo jeho část použil určitým způsobem nebo aby něco vykonal. Všechna tato testovací omezení však paradoxně posílila postavení dědici ze závěti, který měl v podstatě neomezenou moc nad zděděným majetkem oproštěnou od závazků vyjma odpovědnosti za závazky zůstavitele.

I přes to, že zákonodárce převzal některé dřívější instituty dědického práva do nového občanského zákoníku, neboť se bez nich neobejde žádná společnost ani právní řád (odmítnutí dědictví, závěti, dědické skupiny, odpovědnost za závazky, odkazy, pravidla pro projednání dědictví atd.), podstatně tyto instituty zjednodušil, aniž by stanovil nějaká podrobnější výkladová pravidla nebo podrobnější úpravu jednotlivých institutů, jak je obsahoval obecný zákoník občanský. Zřejmě spoléhal na to, že přetrvávající právní vědomí bude vykládat jednotlivé instituty s použitím dosavadní praxe a nebude takové podrobnější úpravy zapotřebí. Navíc tím, že došlo k rozsáhlému znárodnění majetku a k jiným způsobům jeho odnětí, přicházel do dědictví pouze tzv. Osobní majetek menšího rozsahu, jehož nabývání a správa podle mínění zákonodárce nevyžadovaly rozsáhlejší právní úpravu.³⁴ Další podstatný zásah do dědického práva představovalo ustanovení § 565 středního občanského zákoníku, podle kterého platilo, že pro dědění se užije práva platného v den smrti zůstavitele. Tím byly vlastně zrušeny jak dědické smlouvy, tak společné závěti platné podle obecného zákoníku občanského.

Občanský zákoník z roku 1964

Občanský zákoník z roku 1964, který byl výsledkem rozsáhlých kodifikačních prací z počátku 60. let minulého století, platí na našem území dodnes. Tímto občanským zákoníkem byl v podstatě zrušen střední občanský zákoník. Tato nová právní úprava převzala základní principy dědění dle zákona č. 141/1950 Sb.,

³⁴ Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 106

tedy vychází z toho, že dědictví se nabývá smrtí zůstavitele. Došlo však k dílčím změnám a to zrušení institutu smluvního zřeknutí se dědictví, odlišná koncepce druhé a třetí dědické skupiny, omezení forem závěti, zrušení institutu vydědění a odlišná koncepce potvrzení dědictví a vypořádání dědiců.³⁵ Vzhledem k tomu, že tato úprava platí na našem území s většími či menšími změnami dodnes, budu se jednotlivými instituty dědického práva zabývat podrobněji v dalších kapitolách této práce.

Platná právní úprava

a) nabývání dědictví

Dědění jako takové je upraveno v části sedmé Občanského zákoníku. Část sedmá je pak rozdělena do pěti hlav, které obsahují souhrn norem upravujících předpoklady přechodu práv a povinností na právní nástupce zemřelé fyzické osoby a dále ustanovení upravující formální a obsahové náležitosti projevu vůle zůstavitele za života s účinky v době jeho smrti.

Platná právní úprava vychází z úprav vytvořených v průběhu posledních šedesáti let. Na rozdíl od obecného zákoníku občanského, podle kterého k přechodu práv a povinností k věcem tvořícím dědictví docházelo až odevzdáním pozůstalosti, se nabývá podle současné úpravy dědictví již smrtí fyzické osoby - zůstavitele. Shodné účinky jako smrt zůstavitele má i prohlášení fyzické osoby za mrtvou, přičemž za den smrti je považován den takto označený v rozsudku soudu.

Současná právní úprava vychází z principu ingerence státu při nabývání dědictví. Z tohoto plyne, že k nabytí dědictví nedochází pouze na základě smrti zůstavitele, ale právní úprava stanoví, že dědictví po každé fyzické osobě (zůstaviteli) musí být projednáno soudem, a musí být o něm soudem rozhodnuto. Smyslem řízení o dědictví je zjištění okruhu dědiců a rozsah majetku (aktiv a pasiv) zůstavitelem zanechaného. Soudní řízení se končí usnesením o dědictví, kterým se s účinností ke dni smrti zůstavitele potvrzuje nabytí dědictví či schvaluje dohoda

³⁵ tamtéž str. 123

dědiců o vypořádání dědictví – deklaruji se tím tedy právní vztahy ke dni smrti zůstavitele. Pro případ, že by soud potvrdil nabytí dědictví nebo schválil dohodu o vypořádání dědictví osobám, které nejsou oprávněnými dědici, upravuje současný občanský zákoník v ustanovení § 485 až 487 ochranu oprávněných dědiců.³⁶

Jak bylo již uváděno výše, dědictví se nabývá smrtí zůstavitele. K jeho nabytí je však nutné, aby dědictví po každém zůstaviteli bylo projednáno a rozhodnuto soudem. Základními předpoklady dědění jsou:

- a) smrt zůstavitele,
- b) existence majetku tvořícího dědictví,
- c) důvod dědění svědčící určité osobě,
- d) způsobilý dědic, tedy osoba, která zůstavitele přežila, svědčí jí dědický titul, dědictví neodmítla, není dědicky nezpůsobilá ve smyslu ust. § 469 občanského zákoníku a nebyla zůstavitelem platně vyděděna.

b) existence majetku tvořícího dědictví

V řízení o dědictví je zjištění zůstavitelova majetku a jeho dluhů podkladem pro vyhotovení soupisu aktiv a pasiv dědictví, dále pro určení obvyklé ceny majetku, výše dluhů a čisté hodnoty dědictví a zejména vůbec pro rozhodnutí o dědictví. Pro toto zjištění je rozhodující skutkový stav v době smrti zůstavitele. Zcela výjimečně pak lze přihlídnout k okolnosti, která nastala po smrti zůstavitele - např. byla-li věc nebo majetková hodnota, která patří do dědictví, během řízení o dědictví prodána, aby nedošlo k jejímu poškození, nebo byla-li nějaká věc nebo majetková hodnota v průběhu řízení o dědictví dědici prodána se souhlasem soudu – v těchto případech se do aktiv dědictví nezahrnuje prodaná věc, ale výtěžek získaný prodejem této věci.

Z výše uvedeného vyplývá, že existují určité možnosti, jak s majetkem patřícím do dědictví nakládat ještě v době, kdy nebylo skončeno dědické řízení. Dědici mohou v době, kdy ještě nebylo skončeno dědické řízení, nakládat s věcmi nebo jiným majetkem zůstavitele nebo s ním činit jiná opatření, avšak s výjimkou majetku, ohledně kterého byla zavedena správa dědictví. S majetkem, který spravuje

³⁶ Švestka, Spáčil, Škárová, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

bud' zůstavitelem nebo soudem ustanovený správce dědictví, smí totiž nakládat nebo činit jakákoli jiná opatření jen správce dědictví. Při výkonu své funkce správce dědictví vykonává práva a plní povinnosti, které ke svěřenému majetku příslušely zůstaviteli. Úkony přesahující rámec obvyklého hospodaření může správce dědictví učinit jen se souhlasem dědiců. O udělení takového souhlasu dědici rozhodují nadpoloviční většinou hlasů (ustanovení § 480a odst. 2 o.z.). Zákon však výslovně nestanoví, zda se hlasy dědiců počítají podle osob nebo podle dědických podílů a ani neuvádí, který soud má rozhodovat v případě rovnosti hlasů nebo pokud se nedosáhne většiny. Zřejmě nejvíce odpovídá smyslu právní úpravy počítání hlasů podle velikosti dědických podílů. V případě rovnosti hlasů rozhoduje soud příslušný v řízení o dědictví.³⁷

Zákon výslovně nestanoví, zda se dědici na úkonu, kterým nakládají s věcmi nebo jiným majetkem zůstavitele (nebo kterým činí s tímto majetkem jiná opatření přesahující rámec obvyklého hospodaření), musí shodnout či zda postačí nadpoloviční většina hlasů. Současná praxe soudů vycházela z názoru, že soud může k tomuto úkonu udělit souhlas jen v případě, že se všichni dědicové na zamýšleném opatření shodli. Z právní úpravy účinné od 1.1.2005 však vyplývá, že o úkonu, kterým dědicové nakládají s věcmi nebo jiným majetkem zůstavitele (nebo kterým s tímto majetkem činí jiná opatření přesahující rámec obvyklého hospodaření), rozhodují dědici nadpoloviční většinou hlasů počítanou podle velikosti dědických podílů. Při rovnosti hlasů, nebo pokud se nedosáhne většiny, rozhodne o udělení souhlasu soud v řízení o dědictví, a to na návrh kteréhokoli dědice.

Při rozhodování o souhlasu k úkonu, kterým dědicové jakýmkoli způsobem nakládají s věcmi či jiným majetkem zůstavitele, který přesahuje rámec obvyklého hospodaření, musí soud dbát na to, aby nebyl poškozen žádný z dědiců, a aby tím nebylo znemožněno nebo ohroženo uspokojení pohledávek zůstavitelových věřitelů (např. zastavením nemovitosti nebo jejím pronajmutím). Tyto úkony, které přesahují rámec obvyklého hospodaření, mohou správce dědictví nebo dědici učinit jen se svolením soudu. Úkony správce dědictví nebo dědiců, které rámec obvyklého hospodaření nepřesahují, souhlasu soudu nepodléhají.

³⁷ Švestka, Spáčil, Škárová, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

Svolit k úkonu, kterým správce dědictví či dědici nakládají s věcmi nebo jinými majetkovými hodnotami zůstavitele, však může soud pouze v případě, že již byl v průběhu řízení o dědictví nepochybně zjištěn okruh dědiců.

Zastavení řízení

V případě, že zůstavitel nezanechal žádný majetek, soud řízení zastaví. Pokud zůstavitel zanechal pouze majetek nepatrné hodnoty, soud vydá tento majetek tomu, kdo se postaral o pohřeb, a řízení rovněž zastaví. Účastníkem řízení je v takových případech pouze vypravitel pohřbu, a to bez ohledu na to, komu by jinak svědčilo dědické právo. Za majetek nepatrné hodnoty se obecně považuje majetek, který podstatně nepřesahuje přiměřené náklady na zůstavitelův pohřeb. V současné době se v praxi za majetek nepatrné hodnoty považuje takový majetek zůstavitele, jehož výše aktiv nepřesahuje částku zhruba 15.000,- Kč, přičemž k výši pasiv se nepřihlíží.

Teoreticky je možné i vydání nemovitého majetku zůstavitele tomu, kdo se postaral o pohřeb, pokud jde o nemovitost nepatrné hodnoty.³⁸ Rozhodnutí o zastavení řízení pro majetek nepatrné hodnoty je procesním rozhodnutím, které nezakládá překážku věci pravomocně rozhodnuté s hmotněprávními důsledky.³⁹

Aktiva dědictví

Pokud jde o aktiva dědictví, tvoří je věci, práva a jiné majetkové hodnoty, které v okamžiku smrti náležely zůstaviteli, které nebyly nedílně svázány s osobou zůstavitele a které přecházejí děděním na dědice. Věci, které měl zůstavitel ve společném jmění manželů se zahrnou do aktiv dědictví poté, co bylo vypořádáno společné jmění manželů, které smrtí zůstavitele zaniklo.

Pasiva dědictví

³⁸ rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR publikované ve sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. R 20/1989

³⁹ rozhodnutí Městského soudu v Praze sp. zn. 24 Co 16/95 publikované v časopise Ad Notam, 1995, č. 6, str. 140

Mezi pasiva dědictví patří přiměřené náklady na pohřeb zůstavitele a dluhy, které zůstavitel zanechal. Pro zařazení dluhu do pasiv dědictví je určující, zda dluh existoval v době úmrtí zůstavitele, přičemž není významné, kdy nastala splatnost takového dluhu. Do pasiv dědictví tedy náleží i dluh budoucí, pokud závazek v tomto směru vznikl za života zůstavitele a není jisté, zda dluh skutečně vznikne.

Na základě soupisu aktiv a pasiv soud vydá podle ust. § 175o odst. 1 o.s.ř. usnesení, jímž určí obvyklou cenu majetku, výši dluhů a čistou hodnotu dědictví. V případě, že pasiva dědictví převyšují aktiva, určí soud výši předlužení dědictví. Obvyklá cena majetku patřícího do dědictví představuje cenu, za kterou by bylo možno v den úmrtí zůstavitele jeho majetek prodat či jinak zpeněžit. Základním právním předpisem pro stanovení obvyklé ceny je zákon č. 151/1997 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a vyhláška č. 540/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Z těchto právních předpisů vyplývá, že obvyklá cena majetku se stanoví jako cena, která by byla dosažena při prodeji stejného či obdobného majetku ke dni úmrtí zůstavitele. Při stanovení obvyklé ceny zůstavitelova majetku se zvažují všechny okolnosti, které mohou mít na cenu vliv, např. opotřebení vozidla, stav nemovitosti apod.

c) důvod dědění svěřící určité osobě

Podle ustanovení § 461 odstavce 1 občanského zákoníku se dědí ze zákona, ze závěti nebo z obou těchto důvodů. Podle znění tohoto ustanovení je i systematicky uspořádán text zákona, kdy dědění ze zákona je zařazeno do hlavy druhé a dědění ze závěti do hlavy třetí této části občanského zákoníku. Toto uspořádání je svým způsobem nelogické, neboť navozuje dojem, že dědění ze zákona má přednost před děděním ze závěti. Je tomu však naopak, dědění ze zákona přichází v úvahu jen tehdy, když zůstavitel nezanechal závěť nebo když osoba v závěti povoláná za dědice z nějakého důvodu dědictví nenabude (např. dědictví odmítne, zemře před zůstavitelem).

Z ustanovení § 461 občanského zákoníku vyplývá, že dědit lze za současné právní úpravy pouze ze zákona, ze závěti nebo z obou těchto důvodů. Jiný důvod dědění (např. dědická smlouva) nepřichází v úvahu. Platný občanský zákoník

jednoznačně nedefinuje pojem „závěť“. Pojem závěti však lze definovat tak, že se jedná o jednostranný právní úkon (projev vůle) směřující ke vzniku, změně nebo zániku těch práv nebo povinností, které právní předpisy s takovým projevem spojují (ustanovení § 34 občanského zákoníku). Jedná se tedy o jednostranný, osobní, kdykoli odvolatelný nebo změnitelný právní úkon, kterým fyzická osoba pořizuje svým majetkem pro případ smrti. Z formálního hlediska jsou na závěť kladeny vysoké nároky a při zřizování závěti je třeba přísně dbát všech náležitostí, které zákon pro vyžaduje pro platnost jakéhokoli právního úkonu a k tomu ještě i zvláštních náležitostí, které zákon vyžaduje pro projev vůle na případ smrti. Následky závěti totiž její pořizovatel již nemůže ovlivnit, neboť její následky nastanou až když nebude naživu a nebude tedy možno zjistit, proč takový projev vůle učinil a co jím sledoval. Tomu odpovídá základní požadavek společný všem druhům závěti, a to písemná forma a uvedení data, kdy byla závěť zřízena.

Charakteristickým rysem závěti je její naprostá nezávaznost, kdy pořizovatel může kdykoli závěť měnit nebo odvolat. Je tak zachována možnost pořizovatele kdykoli v průběhu doby reagovat na aktuálně vzniklou situaci.

Dalším pojmovým znakem závěti je její osobní charakter, který nepřipouští jakékoli zastoupení při zřizování závěti, tedy ani zákonné zastoupení, ani zastoupení na základě plné moci. S tím přímo souvisí požadavek, aby ten, kdo závěť zřizuje, byl plně způsobilý k právním úkonům. Jediná výjimka se týká nezletilého pořizovatele staršího 15 let, který však s ohledem na svůj věk může zřídit závěť jen ve formě notářského zápisu. S osobním charakterem závěti rovněž souvisí i skutečnost, že závěť může být projevem vůle pouze jednoho zřizovatele.

Jak vyplývá z výše uvedeného, pokud zůstavitel nezanechal závěť, nebo osoba v závěti povoláná za dědice z nějakého důvodu dědictví nenabyla, přichází v úvahu zákonná (intestátní) dědická posloupnost. Dědici ze zákona jsou seřazeni do čtyř skupin (ust. §473 až 475a). Základem pro rozdělení do dědických skupin jsou příbuzenské vztahy k zůstaviteli, popřípadě spolu s ním ke společným předkům. Jednoznačně zvýhodňováni jsou potomci před předky. Dále jsou upřednostňováni příbuzní bližší, tedy tací, které od zůstavitele odděluje menší počet zrození, před příbuznými vzdálenějšími. Při rozřídění příbuzenstva z hlediska dědického

nástupnictví ze zákona se uplatňuje tzv. parentelní systém, který je doplněný principem reprezentace, tedy vstupem vzdálenějších potomků na uvolněné dědické místo. Ve čtvrté dědické skupině se však na místo principu reprezentace uplatňuje tzv. princip graduální, podle kterého i jen jediný člen starší generace v příbuzenstvu vylučuje z dědění mladší generaci. Přednost má tedy ten, koho od zůstavitele odděluje menší počet zrození.⁴⁰

Lze však dědit ze zákona i ze závěti současně. Dědic tedy může nabýt část dědictví jako dědic ze závěti a část, na kterou se závěť nevztahuje, jako dědic ze zákona. V takovém případě musí dědic přijmout z obou uvedených důvodů, nemůže např. dědictví ze zákona odmítnout a ze závěti přijmout nebo naopak. Ustanovení § 461 odst. 2 občanského zákoníku vylučuje přirůstání dědických podílů mezi dědici ze zákona. To znamená, že v případě, že z jakéhokoli důvodu nenabude dědictví nebo jeho část závětní dědic, nastupují místo něho dědicové ze zákona. Tomuto může zůstavitel předejít tím, že pro případ, že by závětní dědic z jakéhokoli důvodu dědictví nenabyl, ustanoví dědice náhradního.

Případy připadnutí dědictví státu

Majetek z dědictví nebo jeho část může připadnout státu buď jako dědici ze závěti, pokud je v ní za dědice povolán, nebo jako odúmrt', tedy v případě, že majetek po zůstaviteli nenabude z jakéhokoliv důvodu žádný ze závětních dědiců, zanechal-li zůstavitel závěť, a není ani žádných dědiců ze zákona. Stát je v takovém případě subjektem, kterému je vyhrazeno právo k věcem a jiným majetkovým hodnotám, které nemají vlastníka.

Pokud je stát povolán za dědice závěti, má stejné postavení jako jiný dědic a přísluší mu i právo dědictví odmítnout. V případě odúmrti mu však toto právo nepřísluší.

Spory o dědické právo

⁴⁰ Švestka, Spáčil, Škárová, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

V případě, že se dědické tituly některých dědiců vzájemně vylučují, dochází mezi nimi velmi často ke sporům o to, komu z nich skutečně svědčí dědické právo po zůstaviteli. Způsob, jakým se takové spory řeší, je upraven v občanském soudním řádu v § 175k odst. 1,2.

Podle tohoto ustanovení, jestliže někdo před potvrzením nabytí dědictví tvrdí, že je dědicem a popírá právo jiného dědice, který dědictví neadmítl, soud vyšetří podmínky dědického práva obou a jedná dále s tím, u koho má za to, že je dědicem. Závisí-li však rozhodnutí o dědickém právu na zjištění sporných skutečností, odkáže soud po marném pokusu o smír usnesením toho z dědiců, jehož dědické právo se jeví jako méně pravděpodobné, aby své právo uplatnil u soudu žalobou, k čemuž mu zároveň určí lhůtu (ust. § 175k odst. 2 o.s.ř.). Není-li žaloba v určené lhůtě podána, pokračuje soud v dědickém řízení bez zřetele na tohoto dědice.

Z ustanovení § 175k odst.1 o.s.ř. vyplývá, že soud po vyšetření podmínek dědického práva jedná dále s tím, u koho má za to, že je dědicem. Usnesením vydaným podle tohoto ustanovení může soud rozhodnout pouze o tom, s kterým z dosavadních účastníků řízení (mezi nimiž je spor o dědické právo) bude nadále jednáno jako s osobou, o níž lze mít důvodně za to, že je dědicem. Je-li to potřebné, rozhodne soud tímto usnesením i o tom, jaký je dědický titul této osoby. Soud může rozhodnout i opačně, tzn. v usnesení uvede, s kým nadále nebude jednáno, neboť lze mít důvodně za to, že dědicem není.

Usnesení podle ustanovení § 175k odst. 1 o.s.ř. je na místě jen tehdy, jsou-li skutková tvrzení účastníků o rozhodných okolnostech shodná a závisí-li rozhodnutí o dědickém právu pouze na právním posouzení věci. V případě, že tomu tak není, má soud postupovat způsobem uvedeným v ustanovení § 175k odst. 2 o.s.ř., které mu ukládá, aby se pokusil spor o dědické právo vyřešit dohodou. Pokud se soudu (soudnímu komisaři) nepodaří uvedený spor vyřešit dohodou a skutečnosti rozhodné pro posouzení dědického práva zůstanou i po pokusu o odstranění sporu mezi účastníky sporné, vydá soud usnesení. V této listině soud odkáže toho z účastníků, jehož dědické právo se jeví jako méně pravděpodobné, aby své právo uplatnil žalobou. Výrok takového usnesení musí obsahovat údaj o tom, jakou žalobu má odkázaný účastník podat. Znění ustanovení § 175k odst. 2 o.s.ř. pak odpovídá

žalobní petit, kdy s ohledem na konkrétní procesní situaci je možno žalovat buď na určení, že žalobce je dědicem po zůstaviteli, nebo že žalovaný není dědicem po zůstaviteli. Sporné skutečnosti či právní otázky významné pro toto určení jsou předběžnými otázkami, které se neuvádí ve výroku, ale jen v odůvodnění rozhodnutí.⁴¹

V této souvislosti je však třeba poznamenat, že do nedávné doby (roku 2006) soudy běžně odkazovaly v rozporu s výše citovaným ustanovením § 175k odst. 2 o.s.ř. tak, aby účastníci žalovali právě na určení neplatnosti sporné skutečnosti či právní otázky významné pro určení dědice (např. na určení neplatnosti závěti) a takto podané žaloby byly soudy projednávány a rozhodovány. Obecně však platí, že soud zamítne žalobu na určení neplatnosti sporné skutečnosti, která má význam pro právní vztah mezi účastníky (např. žaloba na určení neplatnosti kupní smlouvy nemovitosti). Taková žaloba je zamítnuta z důvodu nedostatku naléhavého právního zájmu na takovém určení, neboť určení neplatnosti sporné skutečnosti neřeší právní postavení účastníků řízení, nýbrž řeší pouze předběžnou otázku, která má pro právní postavení účastníků význam. V případě žaloby podané ve smyslu ust. § 175k odst. 2 o.s.ř. na základě usnesení soudu, které však nesplňuje požadavky uvedené v ust. § 175k odst. 2 o.s.ř. (tzn. odkazuje účastníka podat žalobu např. na určení neplatnosti závěti), nelze žalobu podanou v souladu s tímto usnesením zamítnout pro nedostatek naléhavého právního zájmu. V takovém případě je soud povinen žalobce poučit o náležitostech žaloby ve smyslu ust. § 175k odst. 2 o.s.ř. Nesplňuje-li žaloba ani přes poučení, které se žalobci v tomto směru dostalo, požadavky vymezené ust. § 175k odst. 2 o.s.ř., je žalobce povinen tvrdit a prokazovat skutečnosti svědčící o naléhavém právním zájmu na požadovaném určení. O tom je povinen soud žalobce poučit.⁴²

Pokud jde o řízení o dědictví, může být zahájeno na návrh, nebo bez návrhu. K návrhu na zahájení řízení o dědictví je legitimován především ten, kdo o sobě tvrdí, že je dědicem po zemřelém zůstaviteli. Dále může být k podání takového návrhu věcně legitimován stát, v pokud tvrdí, že mu má dědictví připadnout jako

⁴¹ Švestka, Spáčil, Škárková, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

⁴² rozhodnutí NS sp. zn. 20 Cdo 2824/99, rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod číslem R 12/2006).

odúmrtí. K návrhu na zahájení řízení o dědictví je rovněž legitimována osoba, která se postarala o pohřeb a tvrdí, že jí má připadnout zůstavitelův majetek nepatrné hodnoty.

Pokud nebylo řízení o dědictví zahájeno na návrh, je soud povinen řízení zahájit i bez návrhu, jakmile se ze sdělení matričního úřadu dozví, že někdo zemřel, nebo jakmile se dozví, že byl někdo pravomocně prohlášen za mrtvého. Soud rovněž zahájí dědické řízení v případě, že při své jiné činnosti zjistí, že někdo zemřel nebo že byl prohlášen za mrtvého a řízení o dědictví dosud nebylo zahájeno.

Soudní komisař

Úkony v řízení o dědictví neprovádí přímo soud, nýbrž jsou prováděny prostřednictvím notáře jako soudního komisaře. Povinnost pověřit notáře, aby v řízení o dědictví provedl jako soudní komisař potřebné úkony, je stanovena v ust. § 38 odst. 1 o.s.ř. Provedením úkonů v dědickém řízení pověřit předseda senátu soudu prvního stupně notáře, který má v obvodu příslušného soudu své sídlo a který má věc podle rozvrhu práce projednávat.

Notář, který byl soudem pověřen k provedení úkonů v řízení o dědictví, je povinen provést všechny potřebné úkony k projednání a rozhodnutí dědické věci. Dále je jeho povinností dědickou věc projednat a poté předložit soudu návrh soudního usnesení, kterým se řízení končí, a to v potřebném počtu stejnopisů. V řízení o dědictví však notáři nepřísluší podávat žádosti o poskytnutí právní pomoci do ciziny a vydávat soudní rozhodnutí (vyjma usnesení, kterými se upravuje vedení řízení, jako např. odročení jednání, ustanovení znalce apod.).

V řízení o dědictví je třeba zjistit zůstavitelův majetek a jeho dluhy. Toto zjištění je pak východiskem pro soupis aktiv a pasiv dědictví, určení obvyklé ceny majetku, výše dluhů a čisté hodnoty dědictví a v neposlední řadě pro rozhodnutí o dědictví. Zůstavitelův majetek se zásadně zjišťuje ke dni úmrtí zůstavitele.

Účastníci řízení o dědictví

Účastníky řízení o dědictví jsou především ti, o kterých lze mít důvodně za to, že jsou zůstavitelovými dědici. Není-li takových osob, je účastníkem řízení o dědictví stát. To, že je určitá osoba zůstavitelovým dědicem, posuzuje soudní komisař na základě skutečností významných podle hmotného práva. V případě, že se v průběhu dědického řízení ukáže, že určité osobě nesevčí žádný dědický titul, soud (soudní komisař) s takovou osobou přestane nadále jednat jako s účastníkem řízení.

d) řízení o dědictví po novele občanského soudního řádu účinné od 1.7.2009

Zákonem č. 7/2009 Sb. byl s účinností od 1.7.2009 novelizován občanský soudní řád. Touto novelou měly být mimo jiné výrazně posíleny pravomoci notáře jako soudního komisaře v řízení o dědictví. Cílem této novely obecně, tedy i v části týkající se řízení o dědictví, bylo zrychlení řízení a odbřemenění soudů.⁴³ Pravomoci notáře jako soudního komisaře byly v podstatě posíleny pouze novelou odstavce druhého ustanovení § 38 o.s.ř. Tento postup zákonodárce však považuji za ne příliš šťastný a to z následujících důvodů. Ustanovení § 38 odst. 1 o.s.ř. zůstalo v nezměněné vágní podobě, v jaké je již od roku 1993, kdy došlo k privatizaci bývalých státních notářství. Podle citovaného ustanovení platí, že soud pověří notáře, aby jako soudní komisař za odměnu provedl úkony v řízení o dědictví. Zde si dovoluji poukázat na spojení „úkony v řízení o dědictví“, které je neurčité a velmi vágní (o jaké úkony se jedná, jedná se o všechny úkony v řízení o dědictví, nebo pro každý úkon musí být samostatné pověření?). V průběhu minulých let došlo mezi soudy a notáři k zavedení nepsaných pravidel pro průběh dědického řízení. Novela občanského soudního řádu, od které se očekávala zásadní změna a konkrétní rozdělení kompetencí, však tato očekávání nesplnila a do zavedené praxe vnesla znovu prostor pro vyjednávání. Na notáře bylo přeneseno více práce za stejné peníze, čemuž se z pochopitelných důvodů notáři brání. Jak jsem výše naznačil, v praxi dochází mezi notáři a soudy k neshodám o tom, jaké úkony v řízení o dědictví přísluší notáři a jaké soudu. Je sice pravdou, že výkladem druhého odstavce

⁴³ Matějková A.: Řízení o dědictví a činnost notáře po novele, Právní rádce č.9/2009, str. 13

ustanovení § 38 o.s.ř. lze dovodit, že veškeré ostatní úkony, které v tomto odstavci nejsou vyčteny, provádí notář. Zákonem to však není jednoznačně stanoveno, což považuji za chybu. Zcela konkrétně mohu uvést např. porosudkovou agendu. Jedná se o nepopulární agendu (rozesílání oznámení na příslušné kat. úřady, vyhotovování opravných usnesení apod.), která je samozřejmě spojena s určitými požadavky na personál a určitými náklady. Není se co divit, že se notáři provádění těchto úkonů brání, když v souvislosti s novelou občanského soudního řádu nebyl nijak upraven tarif a odměna notáře za úkony v řízení o dědictví zůstala stejná při mnohonásobně vyšších požadavcích na objem práce i náklady. Novela občanského soudního řádu tedy v tomto smyslu nepřinesla očekávané.

Pokud jde o změny týkající zákona č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti, stojí za zmínku zavedení Centrální evidence manželských smluv a rozšíření možnosti sepsat notářský zápis se svolením k vykonatelnosti.⁴⁴

Podle novelizovaného ustanovení § 38 odst. 2 o.s.ř. tedy platí, že pověření notáře jako soudního komisaře se dále nevztahuje pouze na žádosti o poskytnutí právní pomoci v cizině, na ustanovení správce dědictví podle § 175f odst. 2 věty první části za středníkem, na zrušení usnesení o dědictví podle § 175w a na vydání potvrzení podle § 175z odst. 1. V těchto případech tedy bude notář nadále jako doposud připravovat podklady potřebné pro vydání usnesení a potvrzení soudu s návrhy jejich znění. Všechny ostatní úkony v řízení o dědictví, ještě vyjma příkázání věci podle ust. § 12 o.s.ř. a usnesení o ustanovení opatrovníka podle ust. § 37 odst. 2 zák. o rodině, je nadále povinen provádět notář jako soudní komisař. K nejdůležitějším oprávněním soudního komisaře bezesporu patří vydávání rozhodnutí ve věci, jejich doručování, vyznačování právní moci a vykonatelnosti těchto rozhodnutí.⁴⁵

Notář se v řízení o dědictví řídí nejen občanským soudním řádem, ale též jednacím řádem pro okresní a krajské soudy a vnitřním kancelářským řádem pro okresní, krajské a vrchní soudy. Poté, kdy soudní komisař obdrží spis od soudu, je

⁴⁴ Matějková A.: Řízení o dědictví a činnost notáře po novele, Právní rádce č.9/2009, str. 13

⁴⁵ Drápal, L., Bureš, J. a kol., Velké komentáře, Občanský soudní řád I, Praha 2009, CH Beck, str. 1181

povinen neprodleně provést šetření v Centrální evidenci závětí vedené Notářskou komorou České republiky, ve které zjistí, zda zůstavitel zanechal závěť, listinu o vydědění či listinu o ustanovení správce dědictví. Shora citovaná novela zavedla v notářském řádu Centrální evidenci manželských smluv, ve které je podle ust. § 75 odst. 2 jednacího řádu pro okresní a krajské soudy soudní komisař povinen provádět šetření vždy u zůstavitelů, u nichž v době smrti trvalo manželství, jinak jen odůvodňují-li potřebu zjišťování výsledky řízení. S ohledem na to, že Centrální evidence manželských smluv byla zavedena s účinností od 1.7.2009, neprovádí se lustrace v centrální evidenci u těch zůstavitelů, kteří zemřeli do 30.6.2009.⁴⁶

Na počátku dědického řízení (zpravidla až po provedení předběžného šetření) může vyjít najevo potřeba neodkladných opatření. Mezi taková opatření patří zajištění dědictví. Zajištění dědictví se dříve provádělo zejména jeho uložením u soudu nebo schovatele. Podle ust. § 175e odst. 2 občanského soudního řádu je nyní preferováno zajištění dědictví zejména jeho uložením u soudního komisaře nebo u soudu a až poté, nelze-li uloženi takto zajistit, uloženi u schovatele.⁴⁷

Pokud jde o průběh dědického řízení jako takový, nepřinesla novela žádné zásadnější změny, které by se významným způsobem dotkly práv dědiců či dalších účastníků dědického řízení.

Další novinkou v řízení o dědictví, zavedenou novelou jednacího řádu pro okresní a krajské soudy, je zjišťování věcných práv k nemovitostem. Doposud, pokud soudní komisař zjistil, že do dědictví spadá nemovitost, byl povinen vyžádat si od příslušného katastrálního úřadu výpis z katastru nemovitostí týkající se věcných práv k této nemovitosti. V současnosti mají notáři zřízen bezplatný přístup do katastru nemovitostí, v němž soudní komisař podle ust. § 88 jednacího řádu pro okresní a krajské soudy, provede zjišťování údajů vedených ve formě počítačových souborů v katastru nemovitostí tak, aby bylo zjištěno vlastnictví zůstavitele k nemovitostem evidovaným v katastru nemovitostí. Toto zjišťování se provádí buď vyhotovením přehledu vlastnictví zůstavitele k nemovitostem v celé České republice,

⁴⁶ Drápal, L., Bureš, J. a kol., Velké komentáře, Občanský soudní řád I, Praha 2009, CH Beck, str. 1181

⁴⁷ Matějková A.: Řízení o dědictví a činnost notáře po novele, Právní rádce č.9/2009, str. 14

nebo vyhotovením výpisu z konkrétního listu vlastnictví. Pokud nelze údaje z katastru nemovitostí získat tímto způsobem bezplatně, vyžádá si je soudní komisař od příslušného katastrálního úřadu. Soudní komisař tedy nyní již nebude muset vyčkávat na zaslání příslušných výpisů z katastru nemovitostí, neboť si ve většině případů bude moci zjistit vlastnické právo zůstavitele k nemovitostem pro účely dědického řízení bezplatně sám, což bude mít nepochybně pozitivní vliv na délku dědického řízení a jeho náklady. V případě, že soudní komisař vyhotoví přehled vlastnictví zůstavitele k nemovitostem evidovaným v katastru nemovitostí na území celé České republiky, lze tímto způsobem eliminovat případné pozdější zahájení dodatečného projednání dědictví ohledně nemovitostí, které dědicům nebyly známy či byly jimi opomenuty.⁴⁸

Další významnou novinkou je Centrální evidence manželských smluv, proto si na tomto místě dovolím několik informací. Jedná se v podstatě o obdobu Centrální evidence závětí, tedy neveřejný seznam vedený v elektronické podobě Notářskou komorou České republiky. Notář, který po 1. červenci 2009 sepíše smlouvu o zúžení nebo rozšíření společného jmění manželů či smlouvu o vyhrazení vzniku společného jmění manželů ke dni zániku manželství uzavřené mezi manžely nebo mužem a ženou, kteří chtějí uzavřít manželství (dále jen „manželská smlouva“), je povinen bez zbytečného odkladu provést zápis údajů o manželské smlouvě do Centrální evidence manželských smluv. Tento zápis je zpoplatněn částkou 200,- Kč, která se platí Notářské komoře České republiky jako náhrada provozních nákladů na vedení této evidence. K evidovaným údajům v Centrální evidenci manželských smluv má za života pořizovatele jen notář, u něhož je manželská smlouva uložena. Po smrti pořizovatele může notář, který byl jako soudní komisař pověřen provedením úkonů v dědickém řízení, elektronicky požádat Notářskou komoru České republiky o sdělení, zda je v Centrální evidenci manželských smluv evidována manželská smlouva uzavřená zůstavitelem. Pokud ano, je mu sděleno u jakého notáře je uložena. Jak je patrné z výše uvedeného Centrální evidence manželských smluv má význam pouze pro dědické řízení, není seznamem, ze kterého by bylo možno na žádost vydávat třetím osobám výpisy či opisy, jak je tomu u Rejstříku zástav. Notářský řád neumožňuje ani po smrti pořizovatele podávat sdělení osobám, které

⁴⁸ Drápal, L., Bureš, J. a kol., Velké komentáře, Občanský soudní řád I, Praha 2009, CH Beck, str. 1181

osvědčí právní zájem, jakákoli sdělení o tom, zda je evidována manželská smlouva zůstavitele a u koho je uložena, jako je tomu u závětí či listin o správě dědictví. O tom, zda zůstavitel zanechal manželskou smlouvu se tedy dozví pouze účastníci řízení o dědictví či další osoby, kterým bude soudem či notářem za podmínek uvedených v občanském soudním řádu povoleno nahlédnout do dědického spisu.⁴⁹

Jak jsem výše předeslal, snad nejdůležitější změnou, kterou přinesl zákon č. 7/2009 Sb., je rozšíření pravomocí soudního komisaře k vydávání rozhodnutí ve věci. Vzhledem k tomu, že zůstala nezměněna zásada, podle které úkony notáře, které učinil jako soudní komisař, se považují za úkony soudu, mělo by v záhlaví usnesení vydávaných soudním komisařem být jednak označení soudu a jednak jméno a příjmení soudního komisaře a adresa jeho kanceláře.⁵⁰ S tímto názorem k nesouhlasím. Rozhodnutí se stává nepřehledným a účastník dědického řízení v podstatě neví, na koho se má v řízení obracet s požadavky např. na uvolnění bankovních kont apod.

V poučení o možnosti odvolání proti rozhodnutí musí být uvedeno jako místo podání odvolání jednak dědický soud a rovněž soudní komisař. Je to z toho důvodu, že odvolání proti usnesení je nově možné podat též přímo u soudního komisaře na adrese jeho notářské kanceláře.⁵¹ V poučení by podle mého názoru mělo být uvedeno přímo jméno, příjmení a adresa notářské kanceláře soudního komisaře.

Písemné vyhotovení usnesení dále podepisuje soudní komisař, popř. jeho trvalý zástupce nebo náhradník. Notářský koncipient a notářský kandidát, který nebyl ustanoven notářskou komorou jako trvalý zástupce oprávnění podepsat toto usnesení nemají.

Soudní komisař je dále po novele povinen, kromě vydání usnesení, toto usnesení doručit účastníkům dědického řízení. Při doručování soudní komisař postupuje podle občanského soudního řádu, přičemž náklady na doručování jsou hotovými výdaji notáře, které platí dědicové, popř. stát. Podle ust. § 45 občanského

⁴⁹ Drápal, L., Bureš, J. a kol., Velké komentáře, Občanský soudní řád I, Praha 2009, CH Beck, str. 1181

⁵⁰ Matějková A.: Řízení o dědictví a činnost notáře po novele, Právní rádce č.9/2009, str. 14

⁵¹ Matějková A.: Řízení o dědictví a činnost notáře po novele, Právní rádce č.9/2009, str. 14

soudního řádu platí, že písemnost doručuje soud při jednání nebo jiném soudním úkonu. Z tohoto ustanovení je jednoznačné, že i soudní komisař by po projednání dědictví měl ihned vydat a doručit dědické usnesení. Pokud to pro obtížnost nebude možné, považují za nejschůdnější postup dohodnout s účastníky konkrétní termín, kdy si přijdou připravené usnesení vyzvednout. V takovém případě se účastníci mohou totiž vzdát práva odvolání a odnést si usnesení s doložkou právní moci. Dále bude soudní komisař povinen doručovat usnesení nejprve prostřednictvím veřejné datové sítě do datové schránky (pokud jí má účastník zřízenu, za tím účelem bude soudní komisař povinen činit potřebná šetření), a není-li možné doručit písemnost do datové schránky, doručí ji soudní komisař na žádost adresáta na jinou adresu nebo na elektronickou adresu. Není-li možné doručit písemnost výše uvedeným způsobem, doručí ji soudní komisař prostřednictvím pošty (viz ust. § 45 o.s.ř.). Pokud by soudní komisař nepostupoval tímto předepsaným způsobem a doručil písemnost prostřednictvím pošty, až adresát měl zřízenu datovou schránku, vystavuje se riziku, že v budoucnu bude namítáno, že nedošlo k účinnému doručení písemnosti, neboť písemnost nebyla řádně doručena.

Pokud jde o odvolání proti rozhodnutí soudního komisaře provádí notář všechny úkony soudu prvního stupně, tedy zjistí, zda bylo odvolání podána včas, postará se o odstranění vad odvolání, vyzve k zaplacení soudního poplatku a spis následně předloží s předkládací zprávou dědickému soudu. U mimořádných opravných prostředků (dovolání, žaloba pro zmatečnost, žaloba na obnovu řízení) bude soudní komisař postupovat obdobně podle občanského soudního řádu.

Po právní moci usnesení o dědictví je soudní komisař povinen na žádost účastníků vyznačovat na stejnopisy usnesení doložky právní moci popř. vykonatelnosti a dále má oznamovací povinnost podle ust. § 92 jednacího řádu pro okresní a krajské soudy. Soudní komisař je tedy povinen předat stejnopis pravomocného usnesení vydaného v dědickém řízení, které se týká věcných práv k nemovitostem, katastrálnímu úřadu, v jehož obvodu se nemovitosti nacházejí, za účelem provedení záznamu v katastru nemovitostí. Od listopadu 2009 je povinen tak učinit prostřednictvím veřejné datové sítě do datové schránky příslušného katastrálního úřadu. Dále soudní komisař po právní moci usnesení o dědictví sdělí výsledky dědického řízení vypraviteli pohřbu nebo tomu, kdo oznámil svou

pohledávku vůči zůstaviteli, pokud požádal o sdělení výsledků řízení. Soudní komisař rovněž vyrozumí banky o tom, kdo se stal majitelem zůstavitelových účtů a to aniž by o to banky musely žádat.⁵²

Celkově vzato lze uzavřít, že změny, které přinesla novela občanského soudního řádu, jsou změny pozitivní a to i přes nedkolnalosti, které jsem se pokusil nastínit výše. Domnívám se, že řízení o dědictví se oproti dosavadní právní úpravě výrazně zrychlí, neboť dědický spis nebude několikrát v průběhu dědického řízení putovat mezi notářskou kanceláří a příslušným soudem. Zřejmě ubude mnohdy zdlouhavé čekání na vydání a doručení konečného rozhodnutí soudu poté, kdy spis byl po projednání vrácen příslušnému soudu. Notář, který zná konkrétní věc, bude nyní moci ve většině případů ihned po projednání dědictví vydat a účastníkům doručit usnesení o dědictví a toto rozhodnutí opatřit doložkou právní moci.

Novela občanského soudního řádu má, jak jsem již uváděl výše, dva zásadní nedostatky. Ustanovení § 38 odst. 1 o.s.ř. zůstalo ve stejném znění a vůbec neřeší kompetence soudu a notáře. Tyto kompetence neupravuje blíže ani jednacím řád pro okresní a krajské soudy, ani kancelářský řád. Jako největší problém vidím poměrně rozsáhlou porosudkovou agendu (např. vydávání opravných usnesení apod.), která soudy velmi zatěžuje a i po novele zůstala na soudech. V tomto ohledu k odbřemenění soudů tedy nedošlo. Pokud se např. v usnesení o dědictví objeví po právní moci chyba v psaní, logicky by tuto chybu měl opravit notář. Notář by tedy měl podle ust. §164 o.s.ř. vydat opravné usnesení, toto usnesení doručit účastníkům řízení a znovu vyznačit právní moc. Tyto úkony však jsou spojeny s určitými náklady, které však notář již nemůže účastníkům vyúčtovat, neboť o jeho odměně již bylo rozhodnuto. V praxi se proto logicky notáři provádění takovýchto úkonů brání a soud nemá žádný nástroj, jak notáře k provedení těchto úkonů přimět. Pokud by nějaké zákonné ustanovení jednoznačně rozdělilo kompetence soudu a kompetence notáře, jakým způsobem budou tyto úkony hrazeny, prostor pro takovéto „vyjednávání“ by vůbec nebyl.

⁵² Matějková A.: Řízení o dědictví a činnost notáře po novele, Právní rádce č.9/2009, str. 16

Další problém vidím v přenesení odpovědnosti za dědický spis na notáře. Novela ve znění, v jakém je nyní v platnosti, totiž odpovědnost za dědický spis na notáře vůbec nepřenesla. Vyplývá to již ze spisové značky, která je spisovou značkou soudu a proto se notář, vcelku logicky, necítí za takový spis odpovědný. V praxi to znamená, že spis, který se od notáře vrátí, vykazuje mnohdy nedostatky. Chybí např. spisový přehled, spis je neočíslovaný, bez přílohové obálky apod. Takový spis musí nakonec „dodělat“ soud, neboť opět není v žádném předpise stanoveno, že tuto povinnost má notář.

Další nezanedbatelný problém je podle mého názoru nemožnost kontroly rozhodnutí o odměně notáře. Tím, že na notáře byla delegována pravomoc samostatně rozhodovat o své odměně a samostatně na tato rozhodnutí vyznačovat právní moc, se stát připravil o možnost kontroly výpočtu odměny a popř. vrácení rozhodnutí notáři před tím, než nabude právní moci. V dědických řízeních, kde odměnu notáře platí účastníci těchto řízení, je tato kontrola zčásti přenesena na účastníky, kteří mají právo podat proti rozhodnutí notáře odvolání. V řízeních, ve kterých však odměnu a hotové výdaje platí stát (takových dědických řízení je nemalé procento, jedná se o všechna řízení, která byla zastavena pro nedostatek majetku či z důvodu, že zůstavitel zanechal majetek nepatrné hodnoty a dále v řízeních, kde dědictví bylo předloženo). V těchto případech se účastníci řízení mnohdy ani nedozvědí, jak bylo o odměně rozhodnuto, nebo je toto rozhodnutí ani nezajímá, neboť jeho náklady hradí stát. Notář pak předloží soudu pravomocné rozhodnutí o jeho odměně, kterou je soud v bez dalšího povinen uhradit ať již je výpočet odměny jakýkoli.

Na druhou stranu však vidím jako pozitivní změnu větší svobodu notářů v samotném dědickém řízení, např. při opatřování důkazů. Nyní bude na posouzení notáře, zda je např. nutné vypracování znaleckých posudků při oceňování nemovitostí zůstavitelů. Posílení svobody notáře nepochybně povede k rychlejšímu a efektivnějšímu projednání dědictví. Rovněž nelze opomenout, že dosud hradil stát veškeré náklady spojené s doručováním soudních písemností. Pokud bude notář doručovat v rámci dědického řízení rozhodnutí prostřednictvím pošty, budou výdaje

na poštovné nadále hradit účastníci dědického řízení v rámci hotových výdajů notáře.⁵³

Novela občanského soudního řádu a s tím souvisejících předpisů (jednací řád pro okresní a krajské soudy, kancelářský řád) rovněž vůbec neřeší případy, kdy zůstavitel nemá žádného dědice a je např. v bytě po smrti nalezen po delší době, či po zůstaviteli zůstane domácí zvíře. Není vyřešeno kdo se má postarat o odklizení ostatků takového zůstavitele, větrání bytu a jeho desinfekci v případech, kdy zůstavitel nemá dědice. Nejsou také ojedinělé případy, kdy zůstavitel měl domácí zvířeta, o které je třeba se postarat. Zákon takové situace rovněž neřeší, kým a kam mají být umístěny a kdo bude hradit náklady s tím spojené apod.

Aby byl naplněn deklarovaný účel novely občanského soudního řádu, pro který byla tato novela přijímána (tedy odbřemenění soudů a zrychlení dědického řízení), musela by novela přinést jednoznačné stanovení jednotlivých kompetencí, tedy kompetencí notářů a soudů, v nejlepším případě přenesení celého dědického řízení na notáře a to včetně vedení spisů a zmiňované porosudkové agendy. Současně s tím by samozřejmě musel být upraven notářský tarif tak, aby se notářům uhradily veškeré náklady dědického řízení. Rozhodnutí o dědictví by pak nadále podléhalo přezkumu soudy, archiv by rovněž zůstal u soudů. Novela v podobě, v jaké nyní je, je vedena dobrým úmyslem, avšak povrchní a nedomyšlená.

Odmítnutí dědictví

Platná právní úprava umožňuje v ustanovení § 463 odst. 1 způsobilému dědici odmítnout či neodmítnout (tzn. dědictví přijmout). Toto prohlášení lze platně učinit až po smrti zůstavitele, musí být učiněno vůči soudu (soudnímu komisaři), a to písemně či ústně do protokolu. Pro platnost prohlášení o odmítnutí či neodmítnutí dědictví není významné, zda ten, kdo toto prohlášení činil, měl v době, kdy prohlášení učinil, správnou představu o stavu zůstavitelova majetku a o jeho obvyklé ceně, popřípadě o výši zůstavitelových dluhů. Pokud dědic odmítne dědictví, je nepodstatné, zda měl dědit ze zákona, ze závěti nebo z obou těchto důvodů. Projev

⁵³ Matějková A.: Řízení o dědictví a činnost notáře po novele, Právní rádce č.9/2009, str. 18

vůle, kterým dědic odmítá či neodmítá dědictví, musí být dostatečně určitý a srozumitelný. Není-li možné odstranit vady projevu vůle jeho výkladem, je třeba dědice vyzvat, aby vady projevu vůle odstranil.

Na dědice, který dědictví odmítl, se hledí, jako by se smrti zůstavitele nedožil. Jednalo-li se o dědice ze závěti, nastoupí na jeho místo náhradní dědic, pokud na takovou situaci závěť pamatovala, nebo dojde k dědění ze zákona. Odmítl-li dědictví dědic ze zákona, dědí se dále podle zákonné dědické posloupnosti.

Jestliže odmítnou dědictví všichni dědicové, dochází ke stejné situaci, jako by zůstavitel žádné dědice nezanechal. V takovém případě dědictví připadá státu a až do právní moci usnesení, kterým bylo potvrzeno, že dědictví připadlo státu, je za vlastníka celého majetku patřícího do dědictví považován stát.

Další podstatnou skutečností je to, že prohlášení o odmítnutí či neodmítnutí dědictví je neodvolatelné (srov. ust. § 467) a to ani v případě, že dodatečně vyjde najevo nějaký zůstavitelův majetek. K odmítnutí dědictví nelze připojovat žádné výhrady či podmínky, dědictví nelze odmítnout jen zčásti; taková prohlášení nemají účinky odmítnutí dědictví (srov. ust. § 466). Odmítnout dědictví však nemůže dědic, který svým počínáním dal najevo, že dědictví nechce odmítnout (srov. ust. § 465).

Pokud řízení o dědictví nebylo zastaveno z důvodů uvedených výše (zůstavitel nezanechal žádný majetek nebo zanechal majetek jen nepatrné hodnoty), je soudní komisař povinen vyrozumět o dědickém právu ty osoby, o nichž lze mít podle výsledků předběžného šetření důvodně za to, že jsou dědici. Je rovněž povinen tyto osoby poučit o tom, že mohou dědictví odmítnout ve lhůtě jednoho měsíce od vyrozumění o dědickém právu, nebo že mohou i před uplynutím této lhůty prohlásit, že dědictví neodmítají. Toto vyrozumění a poučení může soudní komisař učinit písemně nebo ústně do protokolu.

Zanechal-li zůstavitel závěť, je třeba za osoby, o nichž lze mít důvodně za to, že jsou zůstavitelovými dědici, považovat kromě dědiců povolaných závětí i tzv. neopominutelné dědice (srov. ust. § 479). V případě, že zůstavitel pořídil listinu o vydědění, musí soudní komisař tyto úkony učinit také vůči vyděděnému potomkovi.

Vyrozumění neopominutelných dědiců musí obsahovat upozornění, že zůstavitel zanechal závěť nebo listinu o vydědění a že jejich dědické právo závisí na platnosti či neplatnosti této listiny. Tímto vyrozuměním o dědickém právu se uvedeným osobám poskytuje možnost zpochybnit platnost závěti či listiny o vydědění, aby tudíž mohly uplatnit své dědické právo. Zpravidla postačí, aby vyrozumění a poučení těchto osob bylo učiněno písemně. V poučení je nutné uvést, jakým způsobem lze závěť či listinu o vydědění napadnout. Zemřel-li dědic dříve, než byl vyrozuměn o svém dědickém právu, nebo jestliže zemřel před uplynutím lhůty k odmítnutí dědictví, přechází právo odmítnout dědictví na jeho dědice, který se stal jeho procesním nástupcem. Tuto osobu musí soudní komisař také vyrozumět o jejím dědickém právu, o tom, že může ve stanovené lhůtě dědictví odmítnout, o tom, že může i před uplynutím této lhůty prohlásit, že dědictví neodmítá, jakož i o účincích takovýchto prohlášení. K účinnosti odmítnutí dědictví za zemřelého dědice je třeba shodného prohlášení všech jeho dědiců, jinak se má za to, že zemřelý dědic dědictví neodmítl.

Jednoměsíční lhůta stanovená k odmítnutí dědictví je lhůtou hmotněprávní, přičemž v odůvodněných případech může soudní komisař tuto lhůtu prodloužit, chceli si dědic před svým rozhodnutím o odmítnutí dědictví učinit jasno o stavu zůstavitelem zanechaného majetku a dluhů. Lhůta k odmítnutí dědictví běží každému z dědiců samostatně. Pokud činí prohlášení o odmítnutí dědictví za dědice jeho zákonný zástupce, podléhá tento právní úkon souhlasu opatrovnického soudu. Z hlediska běhu lhůty není rozhodující, že ke schválení soudem došlo až po lhůtě k odmítnutí dědictví, neboť účinky tohoto schválení se vztahují ke dni prohlášení zákonného zástupce. Pokud dědic zmešká lhůtu k odmítnutí dědictví, pohlíží se na něho jako by prohlásil, že dědictví neodmítá.

Odmítnout dědictví však nemůže dědic, který svým počínáním ať už úmyslným či neúmyslným dal najevo, že dědictví odmítnout nechce (srov. ust. § 465). Takovým počínáním se rozumí takové chování dědice, kterým se k zůstavitelovu majetku nebo k jeho části projevuje jako jeho vlastník (chová se k němu tedy jako k vlastnímu majetku), nebo z něhož je jinak zřejmé, že hodlá jako dědic vstoupit do zůstavitelových práv a povinností, tedy stát se zůstavitelovým právním nástupcem. Za takové chování však nelze považovat jednání dědice, kterým se pouze informoval o stavu majetku a dluhů zůstavitele. Rovněž jednání směřující

k odvrácení hrozící škody na majetku či obstaráním zůstavitelova pohřbu není počínáním vylučujícím možnost dědictví odmítnout. Pokud však dědic zpochybnil dědické právo jiné osoby nebo uplatnil nárok neopominutelného dědice, jedná se o úkony vylučující odmítnutí dědictví.

V případě, že je třeba vyrozumět o dědickém právu neznámého dědice nebo dědice neznámého pobytu, je třeba tak učinit dědickou vyhláškou, která musí být vyvěšena na úřední desce soudu. Tento postup je na místě v případě, že v řízení o dědictví vyjde najevo, že by jako dědic mohla přicházet v úvahu konkrétní osoba, se kterou soudní komisař nemůže začít jednat, neboť mu není známo její jméno, nebo tehdy, pokud se taková osoba zdržuje na neznámém místě. Tato vyhláška má formu usnesení a je třeba na ní vyznačit, kdy byla na úřední desce soudu vyvěšena a kdy byla odtud sejmuta. Nedá-li neznámý dědic nebo dědic neznámého pobytu o sobě ve stanovené lhůtě vědět, při dalším projednání dědictví se k němu již nepřihlíží. O tom musí být na vyhlášce poučen. Vzhledem k tomu, že tato osoba nebyla účastníkem dědického řízení, mohla by se domáhat svého dědického práva postupem podle ustanovení o ochraně oprávněného dědice, které se promlčuje marným uplynutím tříleté promlčecí doby počítané ode dne právní moci rozhodnutí, jímž bylo dědické řízení skončeno.

e) dědická nezpůsobilost, vydědění

Jak bylo popsáno výše, základními předpoklady dědění jsou smrt zůstavitele, existence majetku tvořícího dědictví po zůstaviteli, dědický titul (neboli důvod dědění svědčící určité osobě) a v neposlední řadě skutečnost, že tato osoba zůstavitele přežila, že má zájem být zůstavitelovým dědicem (dědictví neodmítla), že není dědicky nezpůsobilá ve smyslu ust. § 469 a že tato osoba ani nebyla zůstavitelem vyděděna.

Objektivně vzato je k dědění způsobilá každá osoba, která v okamžiku smrti zůstavitele byla subjektem práv, tedy byla způsobilá k mít práva a povinnosti. Výjimku z tohoto pravidla tvoří u fyzických osob počaté dítě, pokud se narodí živé, a u právnických osob nadace zřízená závětí, která vznikne až po zůstavitelově smrti. Ustanovení § 469 taxativně vymezuje důvody, pro které osoba, která by jinak byla

dědicem ze zákona nebo ze závěti, nebude z důvodu dědické nezpůsobilosti dědit. Dědická nezpůsobilost tak nastává ex lege, soud k ní přihlíží z úřední povinnosti. Je zcela vyloučeno, aby se dědici dohodli, že dědická nezpůsobilost u toho kterého z nich nenastala.⁵⁴

Dědic, u kterého je dána dědická nezpůsobilost, nedědí. Hledí se na něj, jako by se zůstavitelovy smrti nedožil. Pokud se jedná o dědice ze závěti, nastoupí na jeho místo náhradní dědic, bylo-li na takovou situaci v závěti pamatováno. Jinak dojde k dědění ze zákona. Pokud je nezpůsobilý dědic ze zákona, dědí se podle zákonem stanovené dědické posloupnosti.

Důvody dědické nezpůsobilosti jsou dvojího druhu. Jednak nedědí ten, kdo se dopustil úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželovi, dětem nebo rodičům, a jednak nedědí ten, kdo se dopustil zavrženíhodného jednání proti projevu zůstavitelovy poslední vůle.

Pojem trestného činu a pojem zavinění je třeba vykládat dle příslušných ustanovení trestního zákona. U této problematiky považuji za důležité zdůraznit, že pro závěr o dědické nezpůsobilosti není rozhodné, zda pachatel byl za úmyslný trestný čin proti zůstaviteli, jeho manželovi, dětem nebo rodičům odsouzen či nikoli. Pravomocným rozhodnutím soudu o tom, že byl spáchán trestný čin, kdo tento trestný čin spáchal a jaký mu byl udělen trest, je soud v řízení o dědictví samozřejmě vázán. Rovněž je důležité zdůraznit, že úmyslný trestný čin spáchaný proti výše vyjmenovaným osobám způsobuje dědickou nezpůsobilost pachatele pouze v případě, že byl spáchán ještě za života zůstavitele.

Za zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle zůstavitele se například považuje jednání směřující proti listině, na které je zachycena poslední vůle zůstavitele (závěti, listiny o vydědění). Může jít také o jednání, které sice ponechává tuto listinu nedotčenou, sleduje však zmaření její realizace, nebo jednání směřující proti zůstavitelově svobodě projevu poslední vůle. K zavrženíhodnému jednání proti

⁵⁴ Švestka, Spáčil, Škárková, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

projevu poslední vůle zůstavitele může dojít jak za života zůstavitele, tak samozřejmě i po jeho smrti.

Ustanovení § 469 však v poslední větě připouští zánik dědické nezpůsobilosti. Dojde k němu v případě, že zůstavitel odpustí čin, jehož důsledkem byla dědická nezpůsobilost. Může se tak stát výslovně ale i konkludentně. V druhém případě však nesmí být pochyb o tom, že zůstavitel si byl vědom toho, že odpouští a co odpouští. V případě, že zůstavitel jednou odpustí takový čin, je toto odpuštění již neodvolatelné. Spor o to, zda zůstavitel odpustil čin, jehož důsledkem je dědická nezpůsobilost, soud řeší postupem dle ustanovení § 175k odst. 1, 2 o.s.ř.. To znamená, že pokud jsou skutková tvrzení účastníků o okolnostech rozhodných pro závěr o dědické nezpůsobilosti shodná, a pokud závisí rozhodnutí o dědickém právu pouze na právním posouzení věci, postupuje soud (soudní komisař) podle ustanovení § 175k odst. 1 o.s.ř. V případě, že o skutkových okolnostech je mezi dědici spor, odkáže toho z účastníků, jehož dědické právo se zdá být méně pravděpodobným, aby své právo uplatnil žalobou.

V ustanovení § 469a je upraven institut vydědění. Vydědění je projev zůstavitelovy vůle, kterým odnímá dědici dědické právo, které by mu jinak podle zákona náleželo. Jedná se o sankci, která postihuje zůstavitelova potomka, který je jinak neopomenutelným dědicem. Vydědění jiných osob, které by přicházely v úvahu jako dědice ze zákona, než potomků, zákon neumožňuje. Je tomu tak proto, že stejného výsledku lze u těchto osob dosáhnout pořízením závěti, kterou budou tyto osoby opomenuty.

Rozdíl oproti dědické nezpůsobilosti je v tom, že vydědění je důsledkem právního úkonu zůstavitele, kdežto dědická nezpůsobilost podle ustanovení § 469 nastává ze zákona. Důvody vydědění vymezené v ustanovení § 469a občanského zákoníku jsou taxativní, nezbytnou obsahovou náležitostí projevu vůle o vydědění je výslovné uvedení důvodu vydědění. Ustanovení § 469a odst. 2 zůstaviteli umožňuje, aby výslovně spolu s projevem o vydědění svého nejbližšího potomka z dědictví vztáhl důsledky vydědění i na potomky vyděděného, kteří by jinak nastoupili na jeho místo, a to bez ohledu na to, zda by proti nim bylo možné uplatnit některý z důvodů vydědění či nikoliv. Stejně jako u dědice nezpůsobilého podle ustanovení § 469

občanského zákoníku vyděděný dědic nedědí a hledí se na něj, jako by se smrti zůstavitele nedožil.

Pro platnost úkonu vydědění je rozhodný stav v době, kdy byl tento úkon učiněn. Aby byl právní úkon vydědění platný, musí splňovat po formální stránce náležitosti závěti a musí obsahovat co nejpřesněji vymezení důvodu vydědění. Z toho vyplývá, že vydědění musí být učiněno písemně, listina o vydědění může být napsána vlastní rukou zůstavitele, nebo ji zůstavitel může zřídit v jiné písemné formě za účasti svědků nebo ve formě notářského zápisu. V každé listině o vydědění musí být uveden den, měsíc a rok, kdy byla podepsána.

Vydědění je odvolatelné, lze jej odvolat stejnou formou požadovanou pro platnost listiny o vydědění, nebo může zůstavitel listinu o vydědění zničit. Účinků odvolání vydědění může zůstavitel dosáhnout také tím, že pozdější závětí povolá vyděděného potomka k dědění.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že institut vydědění je jakýmsi protipólem institutu ochrany neopominutelných dědiců. Právní úprava vydědění dává zůstaviteli možnost vydědit potomka, pokud v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří nebo v jiných závažných případech, o zůstavitele trvale neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měl, byl odsouzen pro úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody, v trvání nejméně jednoho roku, trvale vede nezřízený život. V zákoně navazuje právní úprava vydědění na úpravu dědické nezpůsobilosti, avšak mezi oběma těmito instituty jsou značné rozdíly. Prvním rozdílem je to, že dědická nezpůsobilost se nevztahuje pouze na zůstavitelovy potomky a postihuje jak dědice ze zákona tak dědice ze závěti. V případě, že je nezpůsobilým dědicem zůstavitelův potomek, případně jeho podíl, který by mu připadl jako dědici ze zákona, jeho potomkům. V případě, že by nezpůsobilý dědic měl dědit na základě závěti a nezanechal potomky, připadl by jeho podíl dědicům ze zákona, kteří by se o jeho podíl rozdělili. Dalším rozdílem mezi vyděděním a dědickou nezpůsobilostí spočívá v tom, že v případě dědické nezpůsobilosti má samotné počínání dědice zakládající dědickou nezpůsobilost za následek ztrátu práva dědit po zůstaviteli. Naproti tomu k vydědění je třeba platného projevu vůle zůstavitele. Je tedy třeba, aby byly kromě obecných a zvláštních

náležitostí požadovaných zákonem dodrženy zejména všechny formální požadavky uvedené v ustanovení § 469a odst. 3 občanského zákoníku, tedy všechny náležitosti potřebné při zřizování závěti.⁵⁵

Při vydědění je tedy z dědění vyloučen ten, kdo by se mohl, pokud byl v závěti zcela pominut, dovolat její neplatnosti jako neopominutelný dědic v rozsahu povinného podílu (nezletilý potomek v rozsahu celého podílu, který by na něj připadl v případě dědění ze zákona, zletilý potomek v rozsahu poloviny zákonného podílu).

Pokud jde o důvody vydědění, pro platnost prvního důvodu vydědění (rozpor s dobrými mravy neposkytnutí potřebné pomoci v nemoci, ve stáří nebo v jiných závažných případech) je v první řadě nutné, aby se zůstavitel ocitl v důsledku zdravotních či jiných potíží ve stavu, kdy potřebuje pomoc, kdy není sám schopen obstarat si své základní životní potřeby. Zároveň musí jít o situaci, kdy potomek má možnost zůstaviteli poskytnout potřebnou pomoc, tuto pomoc však zůstaviteli neposkytne i přes to, že zůstavitel jeho pomoc neodmítl. Jednání potomka musí zároveň odporovat dobrým mravům. V současných právních a společenských poměrech se dobré mravy definují jako souhrn společenských, kulturních a mravních norem, etických a obecně uznávaných zásad, které v historickém vývoji vykazují určitou neměnnost, jsou obecně ve společnosti uznávány a dodržovány, a jejich dodržování je v určitých případech zajišťováno i právními normami.

Dalším důvodem pro vydědění potomka je skutečnost, že o zůstavitele potomek trvale neprojevuje opravdový zájem, který by projevovat měl. Tento důvod vydědění je třeba posuzovat vždy s přihlédnutím k okolnostem konkrétního případu. Nelze například postihnout potomka v rámci tohoto důvodu vydědění v případě, že neprojevování opravdového zájmu je mezi zůstavitelem a tímto potomkem vzájemné. Může se stát, že potomek se až po smrti zůstavitele dozví, že je jeho potomkem, příbuzným v řadě přímé. Taktéž chování potomka, který neprojevoval o zůstavitele opravdový zájem v důsledku chování zůstavitele k tomuto potomkovi, nelze považovat za chování v rozporu s dobrými mravy. Tento důvod vydědění je

⁵⁵ Švestka, Spáčil, Škárková, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

třeba vždy posuzovat velmi citlivě a individuálně s ohledem na okolnosti konkrétního případu.

K prokázání platnosti vydědění z důvodu odsouzení potomka pro úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku postačí předložení rozsudku soudu o vině a trestu vyděděného potomka s doložkou právní moci. Prokázat existenci tohoto důvodu proto v praxi nečiní velké obtíže.

Jako poslední důvod vydědění – trvalé vedení nezřízeného života – lze chápat např. dlouhodobý neléčený alkoholismus či závislost na jiných omamných látkách vyděděného potomka, hráčství apod. Prokázání tohoto důvodu však může v praxi činit určité těžkosti, avšak existence tohoto důvodu se zpravidla prokáže výslechy ostatních členů rodiny.

V případě sporu o to, zda je některý z dědiců zůstavitelem vyděděn, soud postupuje podle výše nastíněného ustanovení § 175k odst. 1, 2 o.s.ř.

Přechod dluhů

Dědictví se skládá z majetkových aktiv a pasiv. Přiměřené náklady s pohřbem zůstavitele a jeho dluhy patří do pasiv dědictví. Podle ust. § 470 odst. 1, 2 občanského zákoníku dědici odpovídají za náklady spojené s pohřbem a zůstavitelovy dluhy do výše ceny nabytého dědictví, a to podle poměru toho, co z dědictví nabyli k celému dědictví. Dědici odpovídají za zůstavitelovy dluhy nejen majetkem, který dědictvím nabyli, ale veškerým svým majetkem, avšak pouze do výše ceny nabytého dědictví. Majetek nabytý děděním tedy splyne s dědicovým majetkem.

Pro určení obvyklé ceny zůstavitelova majetku, výše dluhů a čisté hodnoty dědictví je třeba vyhotovit soupis aktiv a pasiv dědictví, tedy zjistit zůstavitelův majetek a dluhy, a to ve stavu ke dni úmrtí zůstavitele. Smrtí zůstavitele nezaniká jeho povinnost plnit dluh, ledaže by obsahem dluhu bylo plnění, které mělo být provedeno osobně zůstavitelem. Pokud povinnost dlužníka – zůstavitele – plnit jeho smrtí nezaniká, nemůže zaniknout ani zajištění pohledávky. Na tom nic nemění ani

ustanovení § 470 odst. 1 občanského zákoníku, neboť toto ustanovení upravuje odpovědnost dědiců za dluhy zůstavitele, nikoli přechod dluhů zůstavitele na dědice. Není tedy možné z tohoto ustanovení dovodit, že by smrtí zůstavitele jeho dluhy, pokud převyšují aktiva dědictví, zanikly. Věřitel se tedy může domáhat na ručiteli splnění závazku dlužníka, který zemřel i přes to, že tu není nikdo jiný, kdo by za jeho dluhy odpovídal, nebo v případě, že dědici odpovídají za dluhy jen do výše ceny nabytého dědictví (srov. R 62/1973).

Podle ust. § 175b o.s.ř. jsou věřitelé zůstavitele účastníky dědického řízení. Jejich účast je však omezena jen na určité úkony. Je tomu tak v případech uvedených v ustanovení § 175p o.s.ř. (přenechání předluženého dědictví věřitelům), § 175t až 175v o.s.ř. (likvidace dědictví), anebo v případě, že dědici uzavřeli dohodu o vypořádání dědictví, podle níž by měli odpovídat jinak, než vyplývá z ust. § 470 občanského zákoníku. Zůstavitelovi věřitelé jsou v těchto případech účastníky řízení proto, že výsledek dědického řízení může mít vliv na jejich práva nebo jejich právní postavení. Účastenství věřitelů na dědickém řízení má zajistit ochranu jejich pohledávek tak, že jim umožňuje vykonávat procesní práva a plnit procesní povinnosti z toho důvodu, aby usnesení, jímž se řízení o dědictví končí, odpovídalo v části týkající se jejich pohledávky hmotnému právu.

Při přenechání předluženého dědictví věřitelům na úhradu dluhů nebo při likvidaci dědictví se počátek účastenství věřitelů v řízení o dědictví odvíjí od toho, kdy se soudní komisař z výsledků vlastního šetření dozví o skutečnostech, ze kterých vyplývá, že zůstavitel zanechal dluh a kdo je jeho věřitelem. Tytéž účinky má skutečnost, že se objeví osoba, která tvrdí, že je zůstavitelovým věřitelem. Počátek účastenství věřitele v řízení o dědictví tedy nelze vztahovat na okamžik, kdy byla jeho pohledávka za zůstavitelem v řízení o dědictví prokázána. Pokud tedy v řízení o dědictví vyjdou najevo skutečnosti, které nasvědčují tomu, že zůstavitel s velkou pravděpodobností zanechal dluh a kdo je jeho věřitelem, je soudní komisař od tohoto okamžiku povinen s touto osobou jednat jako s účastníkem řízení. V okamžiku, kdy se v řízení prokáže, že tato osoba žádnou pohledávku za zůstavitelem nemá, ztratí postavení účastníka řízení a soudní komisař s touto osobou dále nejedná.

Pokud byla mezi dědici uzavřena dohoda o vypořádání dědictví, podle které by měli dědici odpovídat za dluhy zůstavitele jinak než podle ustanovení § 470 občanského zákoníku, stávají se účastníky řízení pouze ti věřitelé, jejichž pohledávek se tato dohoda týká a to okamžikem uzavření dohody. Takovéto účastenství se omezuje pouze na vyjádření k obsahu dohody, soud však potřebuje ke schválení takové dohody souhlas dotčených věřitelů.

Konvokace věřitelů

Konvokace, neboli svolání věřitelů je na místě v případě, že je dědictví předloženo a dědici zvažují, že dědictví podle ustanovení § 175p o.s.ř. přenechají věřitelům k úhradě dluhů nebo že navrhnou likvidaci dědictví (ust. § 175t až 175v o.s.ř.). Smyslem konvokace věřitelů je určení okruhu osob uplatňujících pohledávky za zůstavitelem a současně ochrana dědiců vůči věřitelům, kteří se nepřihlásí. Konvokaci může navrhnout rovněž stát, kterému má dědictví připadnout jako odúmrtí.

Soud je povinen návrhu dědiců na konvokaci věřitelů vyhovět a usnesením vyzvat věřitele, aby soudu ve stanovené lhůtě oznámili své pohledávky vůči zůstaviteli. Soud v usnesení zároveň věřitele poučí, že dědici neodpovídají věřitelům, kteří své pohledávky ve stanovené lhůtě neoznámili, pokud bude uspokojením ostatních věřitelů cena dědictví vyčerpána.⁵⁶

Podle ust. § 471 odst. 1 občanského zákoníku mohou dědici uzavřít s věřiteli dohodu, že jim dědictví přenechají k úhradě dluhů. Jak vyplývá z díkce zákona, základním předpokladem pro takovou dohodu je předložení dědictví. Závěr o tom, že je dědictví předloženo předpokládá, že již bylo pravomocně vypořádáno společné jmění manželů zůstavitele a že bylo na základě soupisu aktiv a pasiv a určení obvyklé ceny dědictví pravomocným usnesením určeno, že je dědictví předloženo. V případě, že zůstavitel zanechal majetek nepatrné hodnoty, nejsou splněny podmínky pro přenechání dědictví věřitelům a dohodu podle ust. § 471 odst. 1 občanského zákoníku nelze uzavřít.

⁵⁶ Švestka, Spáčil, Škárková, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

Dohoda o přenechání dědictví věřitelům musí splňovat kromě obecných náležitostí platného právního úkonu (určitost a srozumitelnost) i určení, který z věřitelů co z dědictví nabude. Dohoda se musí týkat všech aktiv dědictví, musí být uzavřena s věřiteli, jejichž pohledávky byly v rámci řízení o dědictví prokázány. Ti z věřitelů, kteří nebyli účastni na dohodě o přenechání předluženého dědictví věřitelům nebo kteří nebyli uspokojeni, se mohou domáhat žalobou ve sporném řízení uspokojení svých nároků (ust. § 175y odst. 2 o.s.ř.).

Podmínkou platnosti dohody o přenechání dědictví věřitelům k úhradě dluhů je její schválení soudem. Soud dohodu neschválí, pokud odporuje zákonu nebo dobrým mravům (např. dědictví ve skutečnosti není předloženo, k dohodě nebyli přibráni věřitelé, jejichž pohledávky by zpeněžením dědictví mohly být alespoň zčásti uspokojeny apod.). Právní mocí usnesení o schválení výše uvedené dohody se řízení o dědictví končí. V případě, že dodatečně vyjde najevo další zůstavitelův majetek, nic nebrání tomu, aby se dědici s dosud neuspokojenými věřiteli dohodli, že i tento majetek jim bude přenechán k úhradě jejich pohledávek.

V případě nabytí vlastnictví majetku z dědictví schválením shora popsané dohody nejsou věřitelé v postavení dědiců, vlastnické právo k věcem získávají rozhodnutím státního orgánu.

Likvidace dědictví

Pokud nedojde k dohodě mezi dědici a věřiteli, řídí se podle ust. § 471 odst. 2 občanského zákoníku povinnost dědiců plnit tyto dluhy ustanoveními občanského soudního řádu o likvidaci dědictví. Tato úprava je obsažena v ust. § 175t až 175v o.s.ř. Na návrh soud nařídí likvidaci dědictví vždy, když je dědictví předloženo a nedošlo k dohodě o přenechání předluženého dědictví věřitelům k úhradě dluhů. Pokud likvidaci dědictví navrhne stát, kterému má dědictví připadnout jako odúmrť, není třeba, aby dědictví bylo předloženo, pokud není možné uhradit peněžitý dluh zůstavitele zcela nebo zčásti penězi z dědictví a věřitel odmítne přijmout na úhradu své pohledávky věc z dědictví. Pokud jsou tedy splněny výše uvedené zákonem stanovené podmínky je soud povinen návrhu na likvidaci dědictví vyhovět.

Pokud návrh na likvidaci dědictví nepodá žádná z oprávněných osob (všichni věřitelé, všichni dědicové, stát), lze nařídit likvidaci dědictví i bez návrhu. V usnesení, kterým se nařizuje likvidace dědictví, musí být věřitelé vyzváni, aby oznámili své pohledávky soudu ve stanovené lhůtě a musí být poučeni, že pohledávky, které nebudou při likvidaci uspokojeny, zaniknou. Dále musí být poučeni, že pokud bude uspokojením pohledávek ostatních věřitelů hodnota dědictví vyčerpána, dědici neodpovídají věřitelům, kteří své pohledávky soudu neoznámili.

Následkem nařízení likvidace dědictví je, že se veškerá aktiva dědictví zpeněží. Zpeněžení organizuje a řídí soudní komisař bez návrhu a to prodejem věcí v soudní dražbě nebo tzv. prodejem z volné ruky. Při prodeji v soudní dražbě se postupuje přiměřeně podle příslušných ustanovení občanského soudního řádu o výkonu rozhodnutí prodejem movitých věcí a nemovitostí. Zpeněžení movitých věcí v soudní dražbě provede soudní vykonavatel působící u soudu, který pověřil notáře jako soudního komisaře provedením úkonů v řízení o dědictví. Zůstavitelovy nemovitosti zpeněží v soudní dražbě soud, který pověřil notáře jako soudního komisaře provedením úkonů v řízení o dědictví.

Prodejem z volné ruky soudní komisař prodává majetek patřící do dědictví vlastním jménem. Věci patřící do dědictví lze takto prodat jednotlivě nebo hromadně jedinou smlouvou (např. podnik zůstavitele). Vlastnické právo u nemovitostí přechází na nabyvatele vkladem do Katastru nemovitostí. Smlouvy o prodeji movitých věcí a nemovitostí z volné ruky však podléhají souhlasu soudu. Při udělování souhlasu soud přihlédne zejména ke stanovisku věřitelů, k nákladům, které by bylo třeba vynaložit na další údržbu a správu věci v dědictví. Při prodeji z volné ruky lze věci prodat i pod cenou, soud může při udělování souhlasu stanovit podmínky pro prodej.

Ohledně majetku, který se nepodaří prodat z volné ruky ani zpeněžit dražbou, soud usnesením rozhodne, že připadá státu a to s účinností ke dni úmrtí zůstavitele. Pokud na prodávaných movitých věcech či nemovitostech vázne zástavní právo, nepůsobí proti tomu, kdo věci vydražil v soudní dražbě nebo si je koupil z volné ruky od soudního komisaře. Právní mocí usnesení o skončení likvidace dědictví totiž

zanikají neuspokojené pohledávky věřitelů a to i takové, které byly zajištěny zástavním právem. Se zánikem zajišťované pohledávky musí totiž logicky zaniknout i zástavní právo, které ji zajišťovalo.

Ustanovení § 175v odst. 2, 3 o.s.ř. stanoví pravidla rozvrhu výtěžku zpeněžení zůstavitelova majetku. Pohledávky věřitelů se uspokojují podle tohoto pořadí:

- a) pohledávky nákladů řízení vzniklých státu v souvislosti se zpeněžením majetku,
- b) pohledávky nákladů zůstavitelovy nemoci a přiměřených nákladů jeho pohřbu,
- c) pohledávky zajištěné zástavním právem, zadržovacím právem, převodem práva nebo postoupením pohledávky,
- d) pohledávky nedoplatků výživného,
- e) pohledávky daní a poplatků pojistného na veřejné zdravotní pojištění a pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti,
- f) ostatní pohledávky.

Při uspokojování pohledávek platí pravidlo, že pohledávky patřící do nižší skupiny mohou být uhrazeny až poté, co byly plně uhrazeny všechny pohledávky patřící do vyšší skupiny.

Odpovědnost státu za dluhy zůstavitele

Odpovědnost státu za dluhy zůstavitele je upravena v ust. § 472 občanského zákoníku. Podle ustanovení odstavce prvního tohoto ustanovení stát odpovídá za dluhy zůstavitele stejně jako dědic. V případě, že stát není dědicem povoláným v závěti zanechané zůstavitelem, ale dědictví mu připadlo jako odúmrtí, je podle ust. § 472 odst. 2 občanského zákoníku oproti dědicům zvýhodněn. Stát podle tohoto ustanovení platí dluhy zůstavitele penězi z dědictví a pokud není možno uhradit peněžitý dluh zcela nebo z části penězi z dědictví, může stát použít k úhradě i věci, které jsou předmětem dědictví a které svou hodnotou odpovídají výši dluhu.

V případě, že věřitel odmítne přijetí těchto věcí, může stát navrhnout likvidaci dědictví.

Způsobilost pořizovat závěť

Jak je výše uvedeno, závěť je jednostranný právní úkon, který může učinit pouze fyzická osoba, která si náležitě uvědomuje veškeré následky závěti, a proto vyžaduje náležitou rozumovou vyspělost a schopnost pořizovatele. Takových vlastností se nedostává jednak dětem a mladým lidem, osobám stíženým duševní chorobou a osobám s nedostatečnou intelektem. V dnes platné právní úpravě se způsobilost pořizovat závěť řídí obecnými pravidly o způsobilosti k právním úkonům. Podle ustanovení § 8 odst. 1 občanského zákoníku „způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům) vzniká v plném rozsahu zletilostí“. Podle ustanovení § 9 občanského zákoníku „Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku“. Podle ustanovení § 476d odst. 2 občanského zákoníku platí, že „nezletilí, kteří dovršili 15. rok, mohou projevit poslední vůli pouze formou notářského zápisu“. Z uvedeného vyplývá, že obecně lze pořizovat o majetku závěti pouze po dovršení osmnáctého roku, osoby mladší patnácti let nemohou zřizovat závěť vůbec a ti, kteří dovršili 15. rok, mohou projevit poslední vůli za zprísněných podmínek formou notářského zápisu. Podle mého názoru je takováto úprava způsobilosti pořizovat závěť odpovídající. Nezletilí ve většině případů nepotřebují a ani nechtějí zřizovat závěť vůbec, neboť z nedostatku životních zkušeností nedokážou posoudit případné následky závěti a pro výjimečné případy, kdy mladiství skutečně cítí potřebu zřídit závěť a vlastní nějaký výraznější majetek (např. nemovitost), stanoví zákon jedinou možnost projevit poslední vůli formou notářského zápisu, čímž je testovací volnost takovýchto osob přiměřeně ztížena. U osob mladších patnácti let nelze vůbec předpokládat rozumovou vyspělost na takové úrovni, aby vůbec byly schopni posoudit důsledky takového právního úkonu. Na druhou stranu by jistě nebylo správné mladistvé starší patnácti let z možnosti pořizovat svým majetkem pro případ smrti úplně vyloučit, neboť i takovéto osoby mohou vlastnit výraznější majetek a

jejich mravní a volní vyspělost může být na takové úrovni, aby chápali dopad svého počínání.

Jak vyplývá z výše uvedeného, plnou testovací způsobilost nabývá fyzická osoba zletilostí, tedy dovršením osmnáctého roku věku, pokud je plně způsobilá k právním úkonům. Tímto se otevírá další okruh problémů tkvící v úpravě omezení testovací způsobilosti zletilých osob, které nevyhovují trvale či jen na určité okamžiky předestřeným požadavkům. Podle ustanovení § 10 odst. 1 občanského zákoníku je-li fyzická osoba stížena duševní poruchou, která není jen přechodná a pro kterou není vůbec schopna činit právní úkony, soud ji způsobilosti k právním úkonům zbaví. Tedy osoba plně zbavená způsobilosti k právním úkonům logicky postrádá i způsobilost pořídit o svém majetku pro případ smrti, jedná se o tzv. absolutní testovací nezpůsobilost. Podle druhého odstavce citovaného ustanovení občanského zákoníku osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům byla soudem omezena, může platně testovat v případě, že v rozhodnutí soudu nebylo určeno právě omezení její testovací způsobilosti. Pokud tomu tak bylo, je tato osoba rovněž absolutně nezpůsobilá testovat, přičemž v obou výše popsaných případech jsou vyloučeny i tzv. „světlé okamžiky“ (lucida intervalla), při kterých je nemocný v takovém stavu, kdy je schopen platně testovat.⁵⁷

Ustanovení § 38 odst. 2 občanského zákoníku stanoví, že neplatný je právní úkon osoby jednající v duševní poruše, která ji činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou. Jedná se o nezpůsobilost zřizovatel závěti pouze v době, kdy závěť zřizoval. Jde o jakýsi opak světlých okamžiků, kdy pořizovatel byl naopak v určitý okamžik nezpůsobilý testovat. Takovýto okamžik lze však v praxi jen velmi těžko prokázat.

f) projev vůle pořizovatele

Pokud má být závěť platná, musí splňovat veškeré požadavky zákonem na ní kladené a musí odpovídat pořizovatelově vůli. Projev vůle obsažený v závěti tedy musí být svobodný a vážný, určitý a srozumitelný, jinak je závěť neplatná (ust. § 37

⁵⁷ Švestka, Spáčil, Škárková, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

odst. 1 občanského zákoníku). Pod termín „svobodný“ lze kromě stavu, kdy je zůstavitel fyzicky nebo psychicky donucován aby zřídil závěť ve prospěch určité osoby či osob, zařadit i analogicky i tíseň, kdy se zůstavitel objektivně nachází v takovém hospodářském, sociálním ale i psychickém stavu, kterým je natolik ovlivněn, že sice pořídí závěť, ale její obsah vůbec neodpovídá tomu, jaká by byla jeho vůle za normálního běhu věcí, tedy jeho normálními představami o rozdělení jeho majetku po té, až bude po smrti. Jedná se o analogii § 49 občanského zákoníku, který se sice vztahuje na smlouvy, tedy dvoustranné právní úkony, na jednostranný právní úkon jako je závěť jej však lze analogicky aplikovat. V případě uzavření smlouvy v tísní umožňuje oprávněné osobě od smlouvy odstoupit, v případě závěti, by pak tíseň způsobila absolutní neplatnost takové závěti. V praxi by však prokázání tísně v době projevu vůle – porízení závěti – bylo velmi obtížné.

Další podmínkou platnosti projevu vůle obsaženého v závěti je, aby tato vůle byla projevena vážně, srozumitelně (po jazykové stránce, aby bylo možno objektivně zjistit, co jím mělo být vyjádřeno) a určitě, aby tedy bylo skutečným úmyslem pořizovatele způsobit po své smrti následky v závěti uvedené.

g) dědění ze zákona

Předpoklady dědění jsou smrt zůstavitele, existence majetku tvořícího dědictví po zůstaviteli, důvod dědění svědčící určité osobě a skutečnost, že tato osoba má zájem být zůstavitelovým dědicem. Další podstatnou okolností je to, že taková osoba zůstavitele přežila, není dědicky nezpůsobilá a že ani nebyla zůstavitelem platně vyděděna. Podle současné úpravy může být právním důvodem dědění jen závěť nebo zákonná dědická posloupnost. V ust. §461 odst. 1 občanského zákoníku se sice uvádí dědění ze zákona jako důvod dědění na prvním místě, nelze z toho však dovozovat, že by dědění ze zákona mělo mít přednost před děděním ze závěti. Dědění ze zákona přichází v úvahu vždy jen tehdy, když zůstavitel nezanechal závěť anebo když osoba povoláná k dědění závětí z nějakého důvodu dědictví nenabude.

Dědění ze zákona je upraveno v ustanoveních § 473 až 475a občanského zákoníku. Tato ustanovení občanského zákoníku dědice seřazují do čtyř skupin podle toho, v jakém příbuzenském vztahu jsou k osobě zůstavitele, popřípadě ke společným předkům. Jednoznačně zvýhodňováni jsou - celkem logicky s ohledem na vývoj společnosti, zachování kontinuity, předávání majetku z otce na syna - potomci před předky a současně příbuzní bližší před příbuznými vzdálenějšími.

V první dědické skupině dědí manžel, popř. partner, a děti zůstavitele stejným dílem (ust. § 473 odst. 1 občanského zákoníku). Pojem manžel – manželství - není třeba blíže vymezovat, partnerstvím se rozumí společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným zákonem (srov. § 1 a násl. zák. č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů). Děťmi jsou míněny děti zůstavitele, nikoli děti manžela, popř. partnera zůstavitele, se kterými žil ve společné domácnosti. K tomu poukazují na skutečnost, že osvojením vzniká mezi osvojencem a osvojitelem stejný poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi. Mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vzniká poměr příbuzenský. Osvojenec tedy dědí v první dědické skupině.

Nedědí-li některé dítě, nabývají jeho dědického podílu stejným dílem jeho děti. Jestliže nedědí ani tyto děti nebo některé z nich, dědí stejným dílem jejich potomci (ust. § 473 odst. 2 občanského zákoníku). Z citovaného ustanovení vyplývá, že o podíl, který nenabude některé dítě nebo manžel zůstavitele, se zvětší podíly ostatních dědiců. Manžel (partner) zůstavitele může dědit nejvýše jednu polovinu dědictví, pokud spolu s ním dědí alespoň jeden potomek. Při výpočtu podílu manžela je však třeba dbát toho, aby nebyla zaměňována účast manžela na společném jmění manželů, jehož vypořádáním se určí, co ze společného majetku připadne do dědictví a co připadne manželů zůstavitele. V této souvislosti je třeba zmínit, že pozůstalý manžel, který žil se zůstavitelem v době jeho smrti ve společné domácnosti, dědí vedle svého podílu také nedoplatky zůstavitelovy mzdy a opěťujících se důchodů až do výše jednoměsíčního příjmu.

V případě, že zůstavitelovo dítě z jakýchkoli důvodů nedědí, připadne jeho uvolněný podíl jeho žijícím dětem, které se o tento podíl podělí stejným dílem.

Pokud nedědí zůstavitelův vnuk, uvolňuje se tím podíl, který by mu jinak připadl, pro jeho děti.

Nedědí-li zůstavitelovi potomci, dědí ve druhé dědické skupině manžel nebo partner (v první dědické skupině sám dědit nemůže) a to vždy nejméně jednu polovinu dědictví, pokud s ním dědí alespoň jeden z dalších dědiců této skupiny (zůstavitelův otec, matka a tzv. spolužijící osoby, tzn. osoby, které žily se zůstavitelem ve společné domácnosti alespoň po dobu jednoho roku a z toho důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány výživou na zůstavitele). Jinak manžel zůstavitele případně celé dědictví. Stejně tak může připadnout celé dědictví otci či matce zůstavitele, nedědí-li druhý z rodičů ani manžel nebo partner zůstavitele. Naopak spolužijící osoba sama v této skupině dědit nemůže, dědí dále ve třetí dědické skupině. Pojem společné domácnosti je definován v ustanovení § 115 občanského zákoníku. Společnou domácností se rozumí soužití dvou nebo více fyzických osob, které spolu trvale žijí a které společně uhrazují náklady na své potřeby. Jedná se o spotřební společenství trvalé povahy, v němž její členové přispívají k úhradě a obstarávání společných potřeb a v němž společně hospodaří bez rozlišování svých příjmů. K naplnění znaků vedení společné domácnosti nepostačí občasné návštěvy příbuzných, dočasný pobyt z důvodu výkonu práce apod. Spolužijící osoba musí žít ve společné domácnosti stejně, jako by byla členem rodiny, musí pečovat o společnou domácnost a poskytovat prostředky na úhradu veškerých plateb souvisejících s provozem domácnosti anebo musí být odkázána výživou na zůstavitele.

Nedědí-li manžel, partner ani žádný z rodičů, uplatní se třetí dědická skupina, ve které dědí stejným dílem zůstavitelovi sourozenci a to bez rozdílu, zda jsou sourozenci polorodými či plnorodými. Vedle sourozenců dědí ve třetí dědické skupině spolužijící osoby a to rovněž stejným dílem. Pokud nedědí některý ze sourozenců, nastoupí na jeho místo podle zásady reprezentace jeho děti (synovci a neteře zůstavitele). Děti synovců a neteří však již jako dědici ze zákona nepřicházejí v úvahu.

V případě, že dědictví nenabude ani jedna z osob povolaných za dědice ve třetí dědické skupině, připadne dědictví dědicům ve čtvrté dědické skupině, do které

patří prarodiče zůstavitele, tedy jeho děd a bába (jak z otcovy tak z matčiny strany) a to rovným dílem. Nedědí-li žádný z nich, dědí stejným dílem jejich děti. V této dědické skupině se na rozdíl od první dědické skupiny, kde byl zvolen princip reprezentace, uplatnil princip graduální. Tento systém je založen na principu, kdy před mladšími má přednost ten, kdo je od zůstavitele vzdálen menším počtem zrození. Podle tohoto principu tedy i jen jediný z prarodičů vyloučí z dědění strýce a tety. Pokud by jeden z prarodičů odmítl dědictví, nevedlo by to k uvolnění jeho podílu pro jeho potomka, nýbrž by se o jeho podíl zvětšily podíly ostatních prarodičů.

Okruh dědiců ze zákona je čtvrtou dědickou skupinou uzavřen. Další osoby jako dědici ze zákona tedy nepřicházejí v úvahu. Pokud dědictví nenabude žádný ze závětních dědiců ani dědiců ze zákona, připadne dědictví jako odúmrt' státu.⁵⁸

h) dědění ze závěti

Podle současné právní úpravy lze dědit ze zákona, ze závěti nebo z obou těchto důvodů. Jak již bylo výše uvedeno, zákon v § 461 řadí dědění ze zákona na první místo před dědění ze závěti, což by mohlo svádět k výkladu, že dědění ze zákona má přednost před děděním ze závěti. Tento výklad by však byl nesprávný, neboť dědění ze zákona se uplatní jen v případě, že zůstavitel zemřel bez zanechání závěti, nebo pokud závěť, kterou zanechal, je neplatná. Dědění ze zákona se konečně uplatní i v případech, ve kterých závěti povoláný dědic z nějakého důvodu dědictví nenabyl.

Za současného stavu lze dědit ze zákona i ze závěti současně. To znamená, že dědic může část dědictví nabýt jako dědic ze závěti a část, na kterou se závěť nevztahuje, jako dědic ze zákona. Takovýto dědic však musí dědictví přijmout z obou těchto důvodů, nelze např. dědictví ze zákona odmítnout a ze závěti přijmout a naopak.

⁵⁸ Švestka, Spáčil, Škárková, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

Pouze pro připomenutí na tomto místě opakují, že ustanovení § 461 odst. 2 občanského zákoníku vylučuje přirůstání dědických podílů mezi dědici ze závěti. To znamená, že pokud dědictví z jakéhokoliv důvodu nenabude dědic povoláný k dědění závětí, nastupují na jeho místo dědici podle zákonné (intestátní) dědické posloupnosti. Tomu lze předejít, pokud zůstavitel pro tento případ v závěti ustanoví dědice náhradního.

Závěť

Platný občanský zákoník jednoznačně nedefinuje pojem „závěť“. Pojem závěti však lze definovat tak, že se jedná o jednostranný právní úkon (projev vůle) směřující ke vzniku, změně nebo zániku těch práv nebo povinností, které právní předpisy s takovým projevem spojují (ustanovení § 34 občanského zákoníku). Jedná se tedy o jednostranný, osobní, kdykoli odvolatelný nebo změnitelný právní úkon, kterým fyzická osoba pořizuje svým majetkem pro případ smrti. Z formálního hlediska jsou na závěť kladeny vysoké nároky a při zřizování závěti je třeba přísně dbát všech náležitostí, které zákon vyžaduje pro platnost jakéhokoli právního úkonu, a k tomu ještě i zvláštních náležitostí, které zákon vyžaduje pro projev vůle na případ smrti. Následky závěti totiž její pořizovatel již nemůže ovlivnit, neboť nastanou až když nebude naživu, a nebude tedy možno zjistit proč takový projev vůle učinil a co jím sledoval. Tomu odpovídá základní požadavek společný všem druhům závětí a to písemná forma a uvedení dne, měsíce a roku, kdy byla závěť zřízena.

Závěť je tedy jednostranný kdykoli odvolatelný projev vůle, kterým fyzická osoba (zůstavitel) pořizuje svým majetkem pro případ smrti. Další podstatnou náležitostí tohoto projevu vůle je označení dědice, který má nabýt majetek jako celek, nebo jeho část. Zůstavitel může rovněž závětí naložit se svým majetkem jiným způsobem, což je zřízení nadace. Pokud chce zůstavitel povolat závětí více osob, může určit podíly, jakých mají z pozůstalosti nabýt, anebo určit jakou konkrétní věc či právo má ten který dědic nabýt. V tomto případě však riskuje, že v době jeho úmrtí mu již takto specifikovaná věc či právo nebude patřit a závěť pak v této části nebude platná. V případě, že zůstavitel povolá nějakou osobu za dědice určité finanční částky a tato částka v zanechaném majetku v době jeho smrti nebude, je závěť v této

části platná a ostatní dědici jsou povinni tomuto dědici finanční částku, kterou má podle závěti dostat, vyplatit.

Závěť může pořídit každá fyzická osoba, která je plně způsobilá k právním úkonům. Z tohoto pravidla existuje výjimka a to závěť pořizovaná nezletilou osobou starší patnácti let. Nezletilá osoba starší patnácti let může pořídit závěť, avšak pouze formou notářského zápisu. Pokud jde o způsobilost zůstavitele k pořízení závěti, posuzuje se vždy k době, kdy byla pořízena. Následná ztráta způsobilosti k právním úkonům zůstavitele již na platnost závěti nemá vliv. Naproti tomu nedostatek způsobilosti zůstavitele k právním úkonům se nezhojí tím, že se zůstavitel později stal způsobilým k právním úkonům. Taková závěť by nebyla platná.

Pro formu závěti je především důležité, zda je pořizovatel plně způsobilý k právním úkonům, může číst a psát, nebo zda je pořizovatel nezletilý starší patnácti let, anebo pořizovatel nemůže číst nebo psát, či je nevidomý. Osoba plně způsobilá k právním úkonům může zřídit závěť jednak napsanou vlastní rukou (holografní), dále sepsanou jiným způsobem (allografní) a závěť ve formě notářského zápisu. Pokud jde o nezletilého pořizovatele staršího 15 let, pak zákon připouští pouze jednu formu závěti a to formu notářského zápisu. Pořizovatelé, kteří neslyší, nemohou číst nebo psát a pořizovatelé nevidomí se mohou rozhodnout mezi závětí ve formě notářského zápisu a závětí allografní, avšak ve zpřísněné formě. Vlastnoruční závěť musí být celá napsána vlastnoručně zůstavitelem a na závěr podepsána s uvedením dne, měsíce a roku, kdy byla podepsána. Pokud je závěť sepsána jiným způsobem, např. na počítači nebo rukou někoho jiného, je třeba u osoby plně způsobilé k právním úkonům, a která může číst a psát, aby takovou závěť vlastnoručně podepsala. K platnosti takové závěti je třeba, aby zřizovatel před dvěma současně přítomnými svědky výslovně prohlásil, že tato listina obsahuje jeho poslední vůli. Tito svědci se na listinu musí podepsat a není rozhodné, zda znají obsah závěti, tedy zda listinu četli či jim byla zřizovatelem přečtena. Důležité je, že zůstavitel před nimi prohlásil, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Naproti tomu u zůstavitele, který nemůže číst nebo psát, je zapotřebí tří současně přítomných svědků a to při celém úkonu, listina tedy musí být svědkům přečtena a jimi podepsána, obsah závěti musí být svědkům znám. Pokud jde o formu notářského zápisu, je postup notáře při zřizování této listiny upraven v notářském řádu.

Na rozdíl od úpravy obsažené v obecném zákoníku občanském, platná právní úprava neumožňuje uzavírání dědických smluv, které mohli uzavírat manželé, neumožňuje zůstaviteli, aby uložil závěti povolanému dědici, aby dědictví přenechal po své smrti dalšímu dědici (tzv. svěřenské náhradnictví). Současná právní úprava rovněž neumožňuje zůstaviteli prohlásit své jmění za nezcizitelný statek rodiny (svěřenství), dále neumožňuje omezit právní postavení dědice podmínkou, lhůtou nebo příkazem, jejichž splnění by bylo předpokladem pro vydání odevzdací listiny. Současná právní úprava nezná rovněž institut odkazu (zůstavitel odkáže jednotlivou věc konkrétní osobě, která nebyla jeho dědicem, měla pouze obligační nárok na vydání této věci vůči dědicům).

Platná právní úprava v ustanovení § 478 občanského zákoníku jednoznačně stanoví, že jakékoliv podmínky připojené k závěti nemají právní následky. Tímto ustanovením je v podstatě chráněn dědic, aby nemohl být zůstavitelem omezován co do nabytí dědictví ani co do dispozice s dědictvím nabytým majetkem. Podle mého názoru je tato úprava nevyhovující a je správné, že nově navrhovaný občanský zákoník se k tradičním institutům popsaným výše opět vrací. Myslím, že by to spíše měl být zůstavitel, kdo by měl mít větší ochranu a volnost, jak pro případ své smrti se svým majetkem naložit, aby mohl dědice omezit podmínkou či odkazem a tím v podstatě vyjádřit i své nemateriální poselství svým potomkům a dědicům vůbec. Jedná se přeci o jeho majetek, který nabyl svou prací za svého života a je čistě jeho věcí, při zachování určité minimální ochrany neopominutelných dědiců, jak s tímto majetkem pro případ své smrti naloží.

Podstatnou náležitostí, kterou musí každá závěť pod sankcí neplatnosti obsahovat, je uvedení dne, měsíce a roku, kdy byla závěť podepsána (ustanovení § 476 odst. 2 občanského zákoníku). Zákon nestanoví žádná přesná pravidla pro umístění data a podpisu na závěti. Soudní praxe však dovozuje, že podpis musí být umístěn na samém konci závěti, neboť tím se obsah závěti dověšuje. Pokud jde o umístění data není rozhodné, v které části závěti se nachází. Připojením data se totiž nedověšují obsahové náležitosti závěti. Připojením data k závěti se pouze vymezuje, kdy byla závěť podepsána (i když mohla být sepsána dříve) a tím umožnit rozlišení dřívější závěti od závěti pozdější, která by mohla závěť dřívější rušit.

V ustanovení § 476 odst. 2 občanského zákoníku není jednoznačně uvedeno, jak musí být v závěti den, měsíc a rok, kdy byla sepsána, uveden. Výkladem však lze dospět k závěru, že vzhledem k tomu, že u holografní závěti musí být celý text závěti psán vlastní rukou zůstavitele, musí tedy i datum, kdy byla závěť sepsána, napsána vlastní rukou zůstavitele. U závěti allografní, tedy psané v jiné písemné formě se svědky, musí být datum, kdy byla závěť podepsána, uveden kdekoli v textu závěti, avšak takovým způsobem, že s textem závěti tvoří logický, srozumitelný celek.

Určité problémy při výkladu platnosti závěti z hlediska uvedení jejího data sepsání může činit skutečnost, kdy zůstavitel den a měsíc, kdy závěť podepsal, neoznačil jeho číselným označením, ale jiným způsobem. Domnívám se, že pokud je k závěti připojené datum napsáno tak, že jej nelze zaměnit s jiným dnem (např. na Štědrý den roku 1994, na Josefa roku 2005), měla by být takto napsaná závěť platná.

Forma závěti

Závěť je zůstavitelem osobně učiněný, formální, jednostranný, kdykoli odvolatelný projev vůle o tom, komu má v případě smrti pořizovatele případnou jeho majetek.⁵⁹ Jedná se o právní úkon ryze osobní povahy, zastoupení pořizovatele není možné. Platný občanský zákoník rozeznává následující formy závětí: vlastnoruční (holografní), obecnou allografní (závěť, která není sepsána vlastní rukou zůstavitele), zvláštní allografní (závěť, která není sepsána vlastní rukou zůstavitele, který nemůže číst nebo psát) a formu notářského zápisu.

Holografní závěť

Vlastnoruční neboli holografní závěť je tradiční forma soukromé závěti. Obecný občanský zákoník rovněž znal tuto formu závěti. Pro její platnost bylo nutné uvedení dne, roku a místa, ve kterém byla poslední vůle pořizena. Podobně tomu bylo i ve středním obč. zák. (z roku 1950), kdy bylo nutné jen vlastnoruční sepsání závěti, vlastnoruční podpis a uvedení dne, měsíce a roku.

⁵⁹ Muzikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008, str. 1236

V současném občanském zákoníku se k platnosti holografní závěti vyžaduje, aby byla napsána a také v ní musí být pod sankcí neplatnosti uveden den, měsíc a rok, kdy byla podepsána (ust. § 476 odst. 2 obč. z.). Takováto závěť může být sepsána v jakémkoli jazyce, který zůstavitel zná. Vzhledem k tomu, že se jedná o vlastnoruční závěť, může jí pořídit jen osoba, která umí psát. Tím, že je závěť sepsána vlastní rukou, je zajištěna její pravost a lze později prokázat, zda byl zůstavitel skutečně jejím pořizovatelem. Lze to učinit porovnáním závěti s jinými texty, které zůstavitel napsal. Podle zůstavitelova písma lze také zjistit, zda pořizovatel psal závěť v duševní poruše, či zda ruku zůstavitele vedl někdo jiný, což je nepřípustné. Nejednalo by se tak o rukopis zůstavitele, ale této třetí osoby. V případě, že zůstaviteli nestačí k sepsání závěti jeden list je nutné, aby jednotlivé listy byly pečlivě spojeny a aby je bez porušení nebylo možné oddělit. Pokud je některá část závěti nečitelná, je závěť pro nesrozumitelnost neplatná celá anebo v části, která je nečitelná.

Podstatnou náležitostí holografní závěti je podpis zůstavitele, kterým tento právní úkon dovršuje, a proto se připojuje nakonec textu. K tomu, co je uvedeno za podpisem se již nepřihlíží. Výjimkou je jen uvedení dne, měsíce a roku, kdy byla závěť podepsána, je-li tento údaj uveden v bezprostřední blízkosti podpisu.⁶⁰ Podpis může být celým jménem, podle ustálené judikatury je možný podpis pouze příjmením či parafou. Může být čitelný i nečitelný, je však vyloučeno nahrazení podpisu mechanickými prostředky (např. razítko). Nevyžaduje se ověření pravosti podpisu, den, měsíc a rok, kdy byla závěť podepsána, musí být uvedeny vlastní rukou zůstavitele. Není možné, aby datum podpisu bylo uvedeno pouze v ověřovací doložce notáře či jiného úřadu oprávněného k ověřování. Jedná se o vlastnoruční závěť jako celek, tedy včetně těchto náležitostí. Neplatnost vlastnoruční závěti také způsobí, pokud zůstavitel v závěti uvede datum jiné, než datum uvedené v ověřovací doložce jako datum jeho podpisu. Datum totiž musí odpovídat dni, kdy byla závěť podepsána, nikoli dni, kdy byla sepsána.⁶¹ Vlastnoruční závěť nemůže pořídit osoba, která nemůže číst nebo psát. Může se jednat nejen o trvalou nemožnost číst nebo psát, ale i dočasnou. Musí to však být nemožnost skutečná (např. neznalost čtení

⁶⁰ Muzikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008, str. 1254

⁶¹ Muzikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008, str. 1245

nebo psaní). Do textu závěti mohou být činěny zásahy, jako je např. zničení listiny, na které je závěť napsána, vyškrtnutí některého ustanovení nebo dopsání dalšího textu. Zde je třeba zdůraznit, že pokud je závěť doplňována o další text či ustanovení, musí mít toto formu platné závěti. V případě vlastnoruční závěti musí být toto doplnění napsáno vlastní rukou pořizovatele, musí být jím podepsáno s uvedením dne, měsíce a roku, kdy bylo toto doplnění podepsáno.

Nedostatky holografní závěti spatřuji v tom, že zůstavitel může svou neznalostí právních předpisů a právní terminologie způsobit její neplatnost (např. neuvede některou z výše uvedených náležitostí závěti), nebo může způsobit nejasnosti obsahového charakteru. Zůstavitel např. povolá za dědice veškerého svého majetku jedno ze svých dětí přičemž mu není známo nic o institutu neopominutelných dědiců a tím může způsobit spory mezi dědici po jeho smrti. Z těchto důvodů doporučuji sepsání závěti formou notářského zápisu.

Na tomto místě stojí za pozornost nedávné rozhodnutí nejvyššího soudu, které si dovoluji citovat. Jedná se o rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.3.2009 sp. zn. 21 Cdo 51/2008 publikované v časopise Ad Notam číslo 5/2009, přičemž právní věta vyplývající z tohoto rozhodnutí zní: *„Za podpis zůstavitele ve smyslu ustanovení § 476a O.Z. nelze považovat text, který neobsahuje označení zůstavitele ani jménem ani příjmením“*.

Z odůvodnění: *„Okresní soud v Semilech usnesením ze dne 15.7.2005, č.j. D 585/2004-24, rozhodl, že „závětní dědičkou zůstavitelky na základě závěti ze dne 4.9.1991 je pozůstalá dcera RNDr. D. K., r.č.“ (výrok I.) a že „zákonými dědičkami zůstavitelky jsou její dcery J. K., r.č. a RNDr. D. K., r.č.“ (výrok II.). Vycházel ze závěru, že „zůstavitelka byla vdova, měla dvě děti – dcery RNDr. D. K. a J. K.“; že „tyto jsou dědičkami ze zákona v první zákonné skupině a dědictví po zůstavitelce neodmítly“; že „zůstavitelka zanechala dopis datovaný 4. září 1991, v němž je obsaženo pořízení o majetku pro případ smrti, ve kterém odkázala svou ideální polovinu domu a garáže dceři D.“; že „dopis je adresován dceři RNDr. D. K., byl předložen v obálce nadepsané ‚D. (mé poslední přání a závěť)‘, pořízení o majetku pro případ smrti je obsaženo na konci první strany a začátku druhé strany tohoto dopisu a zůstavitelka zde odkazuje svoji polovinu domu a garáže D.“; že „dopis je*

podepsán slovy ‚tvá matka‘“; že „v dopise je dále zmiňována prvorozená dcera J., vnučky J. a T., aniž by jim však byl odkazován majetek, tudíž jiný dědic než D. v listině ustanoven není“; že „jiná listina obsahující pořízení pro případ smrti zůstavitelky zjištěna nebyla“; že „obě pozůstalé dcery shodně prohlásily při jednání dne 8.4.2005, že předložený dopis je psán vlastní rukou zůstavitelky“; že „RNDr. D. K. uznala pořízení pro případ smrti obsažené v dopise ze dne 4.9.1991 za vlastnoruční závěť zůstavitelky“; že „J. K. tuto listinu za závěť zůstavitelky neuznala, namítla, že nesplňuje náležitosti platné závěti pokud jde o podpis zůstavitelky jako pořizovatelky závěti, neboť podpis není učiněn tak, jak to předpokládá zákon, a tím fakticky popřela dědičné právo RNDr. D. K. jako dědičky ze závěti“; že „jiné důvody absolutní neplatnosti listiny J. K. neuplatnila“; že „pro případ, že by listina z 4.9.1991 byla uznána za závěť zůstavitelky, namítla J. K. relativní neplatnost této závěti dle § 479 obč. zák.“; že „zákon výslovně nestanoví, co se podpisem pořizovatele závěti rozumí“; že „pokud zůstavitelka sepsala závěť obsaženou v dopise dceři D., podepsala jej tak, jak byla v dopisech dceři zvyklá se podepisovat, tj. nikoliv celým jménem a příjmením, nýbrž slovy ‚tvá matka‘“; že „podpis v daném případě dostatečně identifikuje pisatele celého dopisu a tedy i jeho části, obsahující pořízení pro případ úmrtí pisatele – dědička D. v této listině uvedená nemá jinou matku, než zůstavitelku L. D.“; že „listina pořízená zůstavitelkou dne 4.9.1991 obsahuje závěť zůstavitelky, která splňuje náležitosti platné závěti, neboť je psána vlastní rukou pořizovatelky, obsahuje datum, kdy byla podepsána, určení majetku, který se odkazuje i určení dědice, je tudíž určitá a srozumitelná“; že „závětní dědičkou je pozůstalá dcera RNDr. D. K., zákonnými dědičkami v první zákonné skupině jsou dcery J. K. a RNDr. D. K., přičemž J. K. je dědičkou ze zákona ve smyslu § 479 obč. zák. – musí se jí dostat z dědictví alespoň tolik, kolik činí jedna polovina jejího dědičského podílu, jak by vyplýval ze zákona, pokud by závěť nebyla“.

K odvolání J. K. Krajský soud v Hradci Králové usnesením ze dne 2.4.2007, č.j. 17 Co 362/2006-78, usnesení soudu prvního stupně „v napadeném výroku I.“ změnil tak, že „s RNDr. D. K. nebude nadále jednáno jako s dědičkou ze závěti ze dne 4.9.1991“. Dospěl k závěru, že „zákon sice výslovně nestanoví, co se podpisem pořizovatele závěti rozumí, a podle výsledků dokazování listinu včetně textu ‚tvá matka‘ psala zůstavitelka“; že „k platnosti holografní závěti však nepostačí zjištění, kdo byl jejím pisatelem“; že „zákon jako předpoklad platnosti vyžaduje podpis“; že

„vlastnoručním podpisem se rozumí vlastní rukou psané jméno jednatelky osoby, přičemž jméno tuto osobu identifikuje vůči všem, a to i v případě, že by bylo neúplné nebo natolik rozšířené, že by teprve až po zjištění dalších skutečností nebylo pochyb o totožnosti pisatele“; že „při takto zastávaném názoru není rozdíl mezi předpokladem platnosti holografní závěti spočívajícím v tom, že musí být vlastní rukou podepsána, podle § 476a obč. zák., a předpokladem platnosti holografní závěti spočívajícím v tom, že musí být vlastní rukou podepsána jménem pořizovatele, podle § 578 obecného zákoníku občanského, vyhlášeného Císařským patentem ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud., dále obč. zák.“; že „proto je možné využít tehdy přijímané názory i nyní“; že „v komentáři k obč. zák. zpracovaném a uspořádaném Františkem Roučkem, Jaromírem Sedláčkem a dalšími, vydaném v Praze 1936, se uvádí, že závěť zůstavitel musí podepsati svým jménem, to je jménem rodovým (třebas zkratkou), nebo jiným, jestliže zůstavitel vůbec takovým jménem bývá nazýván a jím se podepisuje, též jménem dívčím u ženy provdané“; že „by nestačilo pouhé označení např. ‚Tvůj otec‘, ‚Tvůj syn‘, ‚Tvůj manžel‘ a podobně“; že „slova ‚tvá matka‘ nejsou podpisem, a proto listina ze dne 4.9.1991, která je svým obsahem závěť, postrádá podpis pořizovatelky, a je tudíž neplatná“.

Proti tomuto usnesení podala RNDr. D. K. dovolání. Namítá, že „občanský zákoník, ani jiný právní předpis neobsahují ustanovení o tom, jakým způsobem a v jakém rozsahu musí zůstavitel připojit pod obsah závěti svůj vlastnoruční podpis, aby bylo možné považovat tento právní úkon za platný z hlediska ustanovení § 476 odst. 2 obč. zák.“; že „dle ustálené judikatury (rozsudek NS ČSR sp. zn. 4 Cz 82/82 ze dne 27.1.1983) i dle názoru dovolatelky je třeba za podstatné považovat spolehlivé zjištění toho, že podpis na závěti pochází od zůstavitele a že je dán v takové formě, kdy není pochybností o totožnosti zůstavitele, jde však zejména o to, aby pisatel závěti byl zcela jednoznačně určen“; že „v řízeních před soudy obou stupňů nevznikly žádné pochybnosti o tom, že by listina ze dne 4.9.1991, která je svým obsahem závěti, nepocházela od zůstavitelky a že by ji sama nepodepsala“; že „naopak obě dcery zůstavitelky shodně učinily nesporným, že předložený dopis je psán vlastní rukou zůstavitelky a zůstavitelka neměla jiné děti, než starší dceru J. K. a mladší dceru RNDr. D. K.“; že „dále bylo před soudy obou stupňů prokázáno písemným vyjádřením sestry zůstavitelky RNDr. F. L., Csc. a přítelkyně zůstavitelky M. H., že zůstavitelka listinu ze dne 4.9.1991 považovala za závěť ve prospěch dcery

RNDr. D. K. a že ji u této své dcery uložila“; že „podpis zůstavitelky ve formě ‚tvá matka‘ za situace, kdy nejsou pochybnosti o totožnosti tohoto podpisu, plně vyhovuje požadavkům vyplývajícím z ustanovení § 476 odst. 2 obč. zák.“; že „závěť zůstavitelky proto splňuje veškeré předpoklady platného právního úkonu“. Navrhla, aby Nejvyšší soud České republiky usnesení odvolacího soudu zrušil a aby věc vrátil tomuto soudu k dalšímu řízení.

J. K. uvedla, že „slova ‚tvá matka‘ nelze považovat za podpis zůstavitelky na hollografní závěti“; že „testament je specifický právní úkon, pro který zákon stanovuje kvalifikovanou formu“; že „jednou z podstatných náležitostí hollografní závěti je vlastnoruční podpis zůstavitele“; že „pokud zákon stanoví, že závěť musí být opatřena vlastnoručním podpisem zůstavitele, pak to nemůže být chápáno tak, že vlastnoručním podpisem je jakékoliv znamení ruky, mezi které patří i slova ‚tvá matka‘, ale skutečně vlastní rukou psané jméno jednající osoby“; že „jméno takovou osobu identifikuje vůči všem“; že „odkaz Krajského soudu v Hradci Králové na obecný zákoník občanský a s ním spojené právní názory, je přijatelný a závěť ze dne 4.9.1991 je tedy neplatná“.

Nejvyšší soud České republiky jako soud dovolací (§ 10a o.s.ř.) po zjištění, že dovolání proti pravomocnému usnesení odvolacího soudu bylo podáno oprávněnou osobou (účastníci řízení) ve lhůtě uvedené v ustanovení § 240 odst. 1 o.s.ř. a že jde o usnesení, proti kterému je podle ustanovení § 237 odst. 1 písm. a) o.s.ř. dovolání přípustné, přezkoumal napadené usnesení ve smyslu ustanovení § 242 o.s.ř. bez nařízení jednání (§ 243a odst. 1 věta první o.s.ř.) a dospěl k závěru, že dovolání není opodstatněné.

Z obsahu spisu vyplývá, že zůstavitelka byla vdova a měla dvě děti – dcery Ing. RNDr. D. K. a J. K.; že zůstavitelka pořídila dne 4.9.1991 závěť obsaženou v dopise adresovaném dceři RNDr. D. K.; že tento dopis a závěť jsou podepsány slovy „tvá matka“.

Podle ustanovení § 476 odst. 1 obč. zák. zůstavitel může závěť buď napsat vlastní rukou, nebo ji zřídit v jiné písemné formě za účasti svědků nebo ve formě notářského zápisu.

Podle ustanovení § 476 odst. 2 obč. zák. v každé závěti musí být uveden den, měsíc a rok, kdy byla podepsána, jinak je neplatná.

Podle ustanovení § 476a obč. zák. vlastnoruční závěť musí být vlastní rukou napsána a podepsána, jinak je neplatná.

Závěť je právní úkon, kterým zůstavitel (fyzická osoba) činí pro případ své smrti pořízení o svém majetku (srov. § 476 a násl. obč. zák.). Při zřízení závěti je nutno dbát všech náležitostí, které zákon vyžaduje pro platnost jakéhokoli právního úkonu, a vedle toho i náležitostí zvláštních vztahujících se k projevu vůle pro případ smrti. Zpřísněné požadavky jsou odůvodněny tím, že závěť se uplatní až v době, kdy už ten, kdo ji pořídil, nebude naživu a kdy už nebude možno jeho prostřednictvím zjistit, zda vůbec zamýšlel závěť zřídit a co v ní sledoval. Všem druhům závěti je proto společný požadavek písemné formy a uvedení dne, měsíce a roku, kdy byla zřízena. Všechny zákonné náležitosti musí závěť splňovat nejpozději v okamžiku smrti zůstavitele (srov. § 38 a násl., § 460, § 476 a násl. obč. zák.).

V případě holografní závěti (srov. § 476a obč.zák.) musí být všechny náležitosti závěti (celý text, včetně data a podpisu) napsány vlastní rukou zůstavitele (k tomu srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17.11.1998, sp.zn. 21 Cdo 586/98, uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 44, ročník 1999). Pojem „vlastní rukou“, resp. „vlastnoruční“, je z hlediska ustanovení § 476a obč. zák. na místě vykládat (interpretovat) jako požadavek, aby pořizovatel celou závěť (tj. všechny její obsahové náležitosti) napsal vlastní rukou, popřípadě, aby ji, je-li zdravotně postižen, napsal např. nohou, či za pomoci protézy, je-li tento způsob psaní u něj možný a obvyklý a nese-li současně takový způsob psaní charakteristické znaky „rukopisu“ pořizovatele závěti (k tomu srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29.11.2005, sp. zn. 30 Cdo 2567/2004, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 62, ročník 2006).

Dřívější úprava dědického práva požadovala, aby pořizovatel holografní závěti závěť „vlastní rukou podepsal svým jménem“ [srov. § 578 Obecného zákoníku

občanského (dále též jen „o.z.o.“), vyhlášeného císařským patentem ze dne 1.6.1811 č. 946 Sb. z. s., který byl pro území Republiky československé recipován zákonem č. 11/1918 Sb., ve znění pozdějších předpisů] a byla vykládána tak, že „jméno musí zasluhovati názvu podpis“ [srov. rozhodnutí nejvyššího soudu uveřejněného ve Sbírce Glasser-Unger pod č. 15.932, ročník 1897, svazek 34]; že jako podpis „postačí i podpis křestním jménem (na posledním pořizení napsaném ve formě dopisu nejbližšímu příbuznému)“ [srov. např. rozhodnutí bývalého nejvyššího soudu ČSR ze dne 3.11.1926, sp. zn. Rv II 161/26, uveřejněné ve Sbírce rozhodnutí Nejvyššího soudu (1919-1948) – Vážný, pod č. 6437, ročník 1926; rozhodnutí nejvyššího soudu uveřejněného ve Sbírce Glasser-Unger Neue Folge pod č. 1211, ročník 1900, svazek 37; Hartmann, A: Poslední pořizení, Praha 1935, str. 54]; že však jako podpis nestačí „pouhé označení, např. ‚Tvůj otec‘, ‚Tvůj syn‘, ‚Tvůj manžel‘ apod.“ [srov. například Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, Praha 1936, díl III., str. 113 a násl.].

Současná právní úprava, tj. především zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, účinný od 1.4.1964, a ve znění pozdějších úprav, do současnosti, výslovně neurčuje, jakým způsobem a v jakém rozsahu musí zůstavitel připojit pod obsah závěti svůj vlastnoruční podpis, aby bylo možné považovat tento právní úkon za platný z hlediska ustanovení § 476a obč. zák., a ani Důvodová zpráva k aktuálnímu občanskému zákoníku nevysvětluje „důvod“ rozdílné formulace požadavku vymezeného ustanovením § 476a obč. zák., tj. „podpis vlastní rukou“, a ustanovením § 578 o.z.o., tj. „podpis svým jménem vlastní rukou“.

Řešení této otázky vyplývá již z Obecného zákoníku občanského. Ustanovení 579 o.z.o., obsahující, ve vztahu k allografní závěti, požadavek „vlastnoručního podpisu“ pořizovatele závěti, totiž bylo, z hlediska požadavků na podpis závěti, dobovou judikaturou i doktrínou vykládáno zcela shodně jako ustanovení § 578 o.z.o. [srov. např. rozhodnutí nejvyššího soudu uveřejněného ve Sbírce Glasser-Unger pod č. 6337, ročník 1877, svazek 15; srov. rozhodnutí nejvyššího soudu uveřejněného ve Sbírce Glasser-Unger pod č. 9010, ročník 1882, svazek 20; Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, Praha 1936, díl III., str. 123 a násl.;

Hartmann, A: Poslední pořizeni, Praha 1935, str. 59]; tedy již za účinnosti Obecného zákoníku občanského nebyl spatřován rozdíl mezi pojmy „podpis“ a „podpis jménem“, a i „vlastnoruční podpis“ tak musel odpovídat požadavkům (shora uvedeným) vyplývajícím z ustanovení § 578 o.z.o.

Judikatura k aktuálnímu občanskému zákoníku dosud dospěla k závěru, že „je třeba za podstatné považovat spolehlivé zjištění toho, že podpis na závěti pochází od zůstavitele a že je dán v takové formě, aby nebylo pochybností o totožnosti zůstavitele“; že „jde zejména o to, aby pisatel závěti byl zcela jednoznačně určen“; že „podepsal-li zůstavitel závěť alespoň svým příjmením, je tím splněna náležitost podpisu závěti, pokud o totožnosti podpisu zůstavitele nejsou žádné pochybnosti“ (srov. rozsudek bývalého Nejvyššího soudu ČSR ze dne 27.1.1983, sp. zn. 4 Cz 82/82, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 51, ročník 1984).

Vycházejí z výše uvedeného, je na místě závěr, že za „podpis“ zůstavitele ve smyslu ustanovení § 476a obč. zák. nelze ani v současnosti považovat text, který neobsahuje označení zůstavitele ani jménem ani příjmením; tedy že uvedení textu „Tvá matka“, jak je tomu v posuzované závěti, není podpisem závěti požadovaným citovaným zákonným ustanovením.

Vedle historického výkladu ustanovení § 476a obč. zák. ovšem svědčí ve prospěch uvedeného závěru i logické výkladové argumenty, především nezbytnost nevymezit „podpis“ závěti, jakožto písemného právního úkonu, zcela odlišně od obecně judikaturou i doktrínou přijímaných požadavků na podpis jiných písemných právních úkonů (zde stojí za pozornost i případná možnost ověření podpisu ve smyslu § 74 not. ř.).

Na místě je také zdůraznit, že shora uvedený výklad ustanovení § 476a obč. zák., z hlediska zákonného požadavku vlastnoručního podpisu v holografní závěti zůstavitele, (logicky) nic nemění na dosavadních judikatorních závěrech týkajících se výkladu obsahu závěti (srov. § 35 odst. 2 obč. zák.) z hlediska určení závětních dědiců (srov. např. rozsudek bývalého Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28.2.1990, sp. zn. 4 Cz 8/90, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 54, ročník 1991).

Z výše uvedeného vyplývá, že usnesení odvolacího soudu je z hlediska dovolatelkou uplatněných dovolacích důvodů správné, a protože nebylo zjištěno, že by usnesení odvolacího soudu bylo postiženo vadou uvedenou v ustanovení § 229 odst. 1, § 229 odst. 2 písm. a) a b) a § 229 odst. 3 o.s.ř. nebo jinou vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, Nejvyšší soud dovolání RNDr. D. K. podle ustanovení § 243b odst. 2 části věty před středníkem o.s.ř. zamítl. “.

Se shora uvedenými závěry Nejvyššího soudu ČR úplně nesouhlasím. Především je třeba poukázat na znění ust. § 476a platného občanského zákoníku, podle kterého platí, že vlastnoruční (holografní) závěť musí být vlastní rukou napsána a podepsána, jinak je neplatná. Při porovnání tohoto ustanovení se zněním ustanovení § 578 obecného zákoníku občanského, který výslovně stanovil, že pořizovatel musí holografní závěť „podepsat svým jménem“, je zřejmé, že bylo bez jakýchkoli pochybností, že podpis zůstavitele nutně musel obsahovat jeho označení alespoň křestním jménem (viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 3.11.1926, sp. zn. Rv II 161/26). Současný občanský zákoník však v ustanovení § 476a požaduje pouze podpis „vlastní rukou“. O jméně či příjmení v podpisu vůbec nehovoří. Podle mého názoru současná úprava vyžaduje pouze tolik, aby z podpisu bylo možné jednoznačně identifikovat osobu (tedy zjistit její totožnost), která závěť sepsala a podepsala. Pokud tedy zůstavitelka podepsala závěť slovy „tvá matka“ a z obsahu závěti lze spolehlivě určit, o koho se jedná (např. z informace, komu je listina určena), považuji požadavek na podpis holografní závěti údajem o jméně nebo příjmení zůstavitele za příliš formalistický. Myslím si, že je třeba každý případ posoudit samostatně a v případě, že zákonně výslovně nevyžaduje podpis s uvedením údajů o jméně nebo příjmení, nelze činit obecný závěr, že každá závěť podepsaná jinak je bez dalšího neplatná.

Pokud se ve výše citovaném rozhodnutí odkazuje na ust. § 74 notářského řádu uvádím následující.

Podle ust. § 74 odst. 1 not. řádu platí, že legalizací notář ověřuje, že určitá osoba v jeho přítomnosti listinu vlastnoručně podepsala nebo podpis na listině se již nacházející před ním uznala za vlastní. Pro zjištění totožnosti této osoby platí § 64.

V odstavci 2) citovaného ustanovení se uvádí, že legalizace se vyznačí na listině formou ověřovací doložky, která obsahuje:

- a) běžné číslo ověřovací knihy,
- b) jméno, příjmení, bydliště, popřípadě místo pobytu, rodné číslo, není-li, nebo nelze-li je zjistit, datum narození žadatele,
- c) údaj, jak byla zjištěna totožnost žadatele,
- d) konstatování, že uvedená osoba listinu vlastnoručně před notářem podepsala nebo že uznala podpis na listině za vlastní,
- e) místo a den ověření,
- f) podpis ověřujícího a otisk úředního razítka notáře.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že ani notářský řád k ověření podpisu nevyžaduje, aby podpis nutně obsahoval jméno a příjmení (nebo alespoň jeden z těchto údajů) osoby, která se podepisuje. Postačí, když je listina podepsána přímo před notářem, či určitá osoba prohlásí, že podpis na listině je jejím podpisem. Není přitom rozhodné, zda je vůbec podpis čitelný či nikoli. Aplikováno na danou věc tedy kdyby závěť byla podepsána slovy „tvá matka“ a tato slova by nebyla čitelná, není vyloučeno, že by závěr soudu byl odlišný. Každý takovýto sporný případ by se měl posuzovat samostatně. Činit obecný závěr o tom, že holografní závěť je neurčitá a proto neplatná jen z toho důvodu, že podpis zůstavitele neobsahuje jméno či příjmení zůstavitele bez ohledu na to, zda lze z listiny nepochybně určit totožnost osoby, která závěť sepsala a podepsala, není správný. Takováto zásadní listina by měla být posuzována vždy jako celek.

V návrhu nového občanského zákoníku⁶² je rovněž upravena tato forma závěti v ust. § 1323 a je upravena obdobně jako v současném občanském zákoníku. Jde tedy o písemnost sepsanou vlastní rukou zůstavitele beze svědků, s uvedením data a podpisu. Holografní závěť rovněž nemůže být pořízena osobami, které jsou nevidomé nebo neumějí číst nebo psát. Nový kodex, stejně jako současný občanský zákoník, nestanoví nic o tom, že by závěť měla či musela být napsána na listině. Bude proto zřejmě i nadále možné vycházet z názoru, že závěť může být vtělena

⁶² Eliáš K., Havel, B.: Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích, Plzeň, Aleš Čeněk, 2009, str. 122

v zásadě do jakéhokoli substrátu, jehož je třeba k zaznamenání a následnému uchování projevu vůle pořizovatele.⁶³

Obecná allografní závěť

Obecná allografní závěť je upravena v § 476 obč. zák. a jedná se o další formu soukromé závěti. Text závěti je psán za přítomnosti dvou svědků a nemusí být napsán vlastní rukou pořizovatele. Podle obecného zákoníku občanského byl vyžadován vlastnoruční podpis pořizovatele a dále účast tří svědků, před kterými musel zůstavitel výslovně prohlásit, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Nebylo nutné, aby svědci znali obsah závěti, vyžadoval se však jejich podpis a svědecká doložka. Téměř totožně upravoval tuto formu závěti střední občanský zákoník, nebylo však zapotřebí svědecké doložky. Od roku 1964 nebyla tato forma závěti přípustná a do občanského zákoníku byla znovu zavedena od 1.1.1992. Tato forma není psána vlastní rukou, musí však být vlastní rukou zůstavitele podepsána. Zůstavitel musí projevit vůli, že tato listina obsahuje jeho poslední vůli před dvěma současně přítomnými svědky, kteří se musí na závěť podepsat. Je třeba zdůraznit, že svědkové nemusí být přítomni při sepisování závěti, ani při podpisu závěti zůstavitelem. Svědkové musí být skutečně přítomni jen při projevu vůle zůstavitele, že listina obsahuje jeho poslední vůli, a to oba současně. Pokud by tedy zůstavitel učinil prohlášení nejprve před jedním svědkem a následně v jeho nepřítomnosti před druhým svědkem, byla by taková závěť absolutně neplatná pro rozpor se zákonem. Projev vůle o tom, že listina obsahuje poslední vůli zůstavitele může být učiněn jakýmkoli způsobem, který nevzbuzuje pochybnost o tom, že skutečně jde o listinu, která obsahuje poslední vůli zůstavitele. V textu závěti nemusí být přímo uvedeno, že zůstavitel před dvěma současně přítomnými svědky učinil prohlášení, že tato listina obsahuje jeho poslední vůli. Je však nutné, aby svědkové byli popřípadě schopni o tom podat svědectví, přičemž nemusejí znát obsah závěti. Podle ust. § 476e obč. zákoníku však svědkové musí znát jazyk, ve kterém je poslední vůle pořizována. Tato podmínka je vzhledem k tomu, že svědkové nemusejí znát obsah závěti, nadbytečná. Úplně by stačilo, kdyby znali jazyk, ve kterém pořizovatel učinil prohlášení, že se jedná o jeho poslední vůli.

⁶³ Karhanová, M.: Závěť v návrhu nového kodexu občanského práva. Několik poznámek k dědické smlouvě, Právní rozhledy 5/2007, str. 159

Z hlediska formy této závěti je zcela nerozhodné, zda je napsána zůstavitelem na psacím stroji, na počítači, nebo zda závěť napsal pro zůstavitele podle jeho pokynů někdo jiný. Zhotovitelem závěti tedy klidně může být i závětní dědic, osoba jemu blízká, svědek či kdokoli jiný. Podstatné je, že závěť je zůstavitelem vlastnoručně podepsána, jsou na ní podpisy obou svědků a obsahuje označení dne, měsíce a roku, kdy byla podepsána. Zůstavitel a svědkové se tedy na závěť musí podepsat ve stejný den, nemusí se tak však stát ve stejný okamžik. Zůstavitel může např. závěť podepsat v nepřítomnosti svědků, musí ji však svědkům ještě ve stejný den předložit k podpisu s prohlášením, že se jedná o jeho poslední vůli. Pokud by závěť svědkové podepsali v jiný den, byla by závěť absolutně neplatná pro rozpor se zákonem (konkrétně ust. § 476 odst. 2 obč. zák.). Pokud jde o osoby svědků, stanoví občanský zákoník v ust. § 476e, že svědky mohou být pouze osoby, které jsou způsobilé k právním úkonům, nemohou jimi být osoby nevidomé, neslyšící, němé, ty, které neznají jazyk, ve kterém se projev vůle činí a osoby, které mají podle závěti dědit. Svědek má totiž potvrdit okolnosti důležité pro platnost závěti. Je tedy logické, že svědkem nemůže být osoba plně či částečně nezpůsobilá k právním úkonům, tedy osoba, která není schopna objektivně vnímat, co je předmětem prohlášení zůstavitele. Taková osoba by ani nebyla schopna vypovídat v případě pochybností o platnosti závěti. Nezpůsobilým svědkem by tedy byla osoba, která byla v době podpisu závěti plně zbavena způsobilosti k právním úkonům, osoba částečně omezená ve způsobilosti k právním úkonům a rovněž nezletilý. Osoby nevidomé a neslyšící nejsou schopny bezprostředně vnímat projev vůle zůstavitele. Nemohou proto objektivně takový projev vůle zůstavitele posoudit. Nezpůsobilým svědkem by rovněž byla osoba, která by při samotném právním úkonu trpěla duševní poruchou. Ust. § 476e a 476f obč. zák. dále z možnosti svědčit vylučuje, které mají na věci zájem, tedy mají podle závěti dědit. Podle ust. § 476f obč. zák. totiž platí, že „závěti povolaný ani zákonný dědic a osoby jim blízké nemohou při pořizování závěti působit jako úřední osoby, svědci, pisatelé, tlumočníci nebo předčitatelé.“ Tyto osoby nesmí být svědky z důvodu, že je pravděpodobné, že by mohly mít osobní zájem na věci a jejich svědectví by tak mohlo být účelové a neobjektivní (jedná se o tzv. vyloučené svědky). V případě, že se jedná o závětního dědice, není rozhodné, zda se jedná o dědice univerzálního či dědice jen určitého podílu. „Závěť dle § 476b o.z., při jejímž pořizení působila jako svědek osoba blízká jen některému ze

závětních dědiců (§476f o.z.) je neplatná jen v té části, kde bylo pořízeno ve prospěch tohoto závětního dědice (§ 41 o.z.). Část závěti, která se týká pořízení ve prospěch jiných dědiců, je platná.⁶⁴ Vyloučení jsou také všichni dědicové ze zákona a dále osoby blízké závětnímu dědici či dědici ze zákona. Právní praxe není jednotná v názoru, zda otázka blízkosti jiných osob v rodinném a obdobném poměru je otázkou skutkovou či otázkou právní. V případě, že by byla považována za otázku skutkovou, odkáže soud dědice, který napadá účast jím tvrzené blízké osoby při pořizování závěti, aby své dědické právo uplatnil žalobou (ust. § 175k o.s.ř.). V případě, že by se jednalo o otázku čistě právní, posoudí ji soud v rámci řízení o dědictví.

„Ustanoví-li zůstavitel v allografní závěti (§ 476b obč. z.) za svého dědice právnickou osobu, jsou nezpůsobilými svědky závěti fyzické osoby, které činí (mohou činit) za tuto právnickou osobu právní úkony, jakož i fyzické osoby, které jsou společníky, členy nebo zaměstnanci této právnické osoby, nebo které k ní mají jiný obdobný vztah, jestliže by důvodně pociťovaly újmu, kterou by utrpěla právnická osoba povoláná za zůstavitelova dědice, jako újmu vlastní.“⁶⁵

Na platnost závěti však nemá vliv vyšší počet svědků, než jaký je zákonem požadován. Mohlo by to mít naopak pozitivní dopad v tom, že v případě, že by se mezi svědky objevila osoba, která je zákonem vyloučena, pak by svědek, který je nadbytečný, naplnil zákonem požadovaný počet svědků.

Nový občanský zákoník upravuje postavení svědků v § 1329 až 1331. Jedná se v podstatě o náhradu stávajících ustanovení § 476e a 476f obč. zákoníku. Stávající právní úprava není zúžena, dochází pouze ke zpřesnění některých ustanovení. Pokud jde o obecné vlastnosti svědků, návrh občanského zákoníku v tomto směru odkazuje na obecnou část, podle něhož svědkem může být jen osoba, která na prohlášení a jeho obsahu nemá žádný zájem a která není nevidomá, neslyšící, němá nebo neznalá jazyka, v němž je prohlášení učiněno. Jelikož svědek nesmí mít zájem na obsahu závěti, budou z okruhu osob způsobilých svědčit vyloučeni zákonní dědici, závětní dědici, odkazovník, osoba mu blízká nebo jeho zaměstnanec. Výjimka je stanovena v § 1330 odst. 2, podle kterého platí, že dědic či odkazovník, popř. osoby jim blízké či jejich zaměstnanci, mohou být svědky v tom případě, jestliže zůstavitel vlastní rukou napíše tu část závěti, v níž dotyčnou osobu povolá za dědice.

⁶⁴ Usnesení Městského soudu v Praze č.j. 24 Co 328/99-55 z 30.11.1999, AN č. 6/2000, st. 136 an.

⁶⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze 7.3.2002 sp. zn. 21 Cdo 530/01, Sb. s. r. 2002/5

Nevyžaduje se, aby svědku byl znám obsah závěti, úlohou svědka je pouze potvrdit, že pořizovatel závěti je zůstavitelem, který prohlašuje, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Nově se svědek podepíše na listinu obsahující závěť s doložkou poukazující na něho jako na svědka a uvede v ní svoje osobní údaje.

Dle návrhu nového občanského zákoníku je allografní závěť upravena obdobně jako v současném občanském zákoníku. Jinak o způsobu, formě a přesném vyjádření pořizovatele před svědky platí to, co stanoví i současný občanský zákoník.⁶⁶

Zvláštní allografní závěť

Zvláštní allografní závěť je upravena v ust. § 476c obč. zák. Jedná se o poslední ze soukromých forem závětí, která je zpřísněnou formou testamentu, neboť jsou na ni kladeny vysoké formální požadavky. Obecný obč. zákoník rozlišoval závěť zůstavitele, který nemohl číst a zůstavitele, který nemohl psát. Závěť zůstavitele, který nemohl psát, musela vyhovovat náležitostem běžné allografní závěti a navíc musel zůstavitel v přítomnosti všech tří svědků připojit znamení ruky. Nemohl-li zůstavitel číst, bylo nutné, aby si dal listinu přečíst jedním ze svědků za přítomnosti dalších dvou, kteří nahlédli do jejího obsahu. Tento jeden svědek pak potvrdil, že se obsah listiny shoduje s vůlí zůstavitele. Střední obč. zák. upravoval tuto formu závěti společně pro osoby neumějící číst nebo psát. Tato úprava byla již zcela shodná se současnou právní úpravou. Podle obč. zák. z roku 1964 mohly osoby neumějící číst nebo psát pořídit závěť jen formou notářského zápisu. Bylo zapotřebí účasti dvou svědků, kteří museli být přítomni při projevu vůle zůstavitele o tom, co má být obsahem notářského zápisu a při předčítání zápisu i jeho schválení zůstavitelem. Notářský zápis pak byl podepsán svědky a notářem. Od 1.1.1992 byla vrácena možnost těmto osobám sepisovat závěť soukromou listinou.

Zvláštní allografní závěť je tedy závěť pořizovaná osobou, která neumí číst nebo psát a to z jakéhokoli důvodu. Tato forma závěti je příslušná pro osoby, které nemohou číst ani psát, také pro osoby, které pouze nemohou číst nebo pro osoby, které nemohou jen psát. Vyžaduje se, aby takový zůstavitel projevil svoji vůli před

⁶⁶ Karhanová, M.: Závěť v návrhu nového kodexu občanského práva. Několik poznámek k dědické smlouvě, Právní rozhledy 5/2007, str. 159

třemi současně přítomnými svědky v listině, která má být přečtena a přítomnými svědky podepsána. Současně musí zůstavitel před svědky potvrdit, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Je zde tedy možno zaznamenat rozdíl mezi touto formou a obecnou allografní závětí, u které se nevyžaduje, aby svědkové znali obsah závěti. Při pořizování zvláštní allografní závěti ještě vystupuje pisatel a předčítatel, kterými může být i někdo ze svědků. Zákon však výslovně vylučuje, aby pisatelem a předčítatelem byla tatáž osoba. Občanský zákoník u této formy závěti vyžaduje, aby při pořizování takové závěti byli přítomni všichni tři svědkové úkonu včetně pisatele a předčitatele, nejsou-li též svědky. Nepřetržitá přítomnost všech osob je nezbytná při celém úkonu pořizování závěti, tedy při sepisu listiny, při jejím přečtení, dále při tom, když zůstavitel potvrdí, že listina obsahuje jeho pravou vůli a konečně i při podpisu svědků. Rovněž je možné závěť sepsat v jakémkoli jazyce a je nutné, aby zůstavitel, všichni svědci, pisatel a předčítatel tento jazyk znali.

Návrh nového občanského zákoníku rovněž obsahuje zpřísněnou allografní závěť. S touto formou závěti se počítá pro osoby nevidomé, neslyšící a pro osoby neumějící číst nebo psát. Stejně jako v platné právní úpravě se zde vyžaduje přítomnost tří svědků současně a opět musí před nimi zůstavitel projevit svoji vůli v listině, jejíž obsah musí být přečten nebo přetlumočen do znakové řeči svědkem, který závěť nepsal. V závěti musí být uvedeno, že zůstavitel nemůže číst nebo psát, kdo závěť napsal, kdo ji přečetl a jakým způsobem zůstavitel potvrdil, že listina obsahuje jeho prvou vůli.

Závěť sepsaná notářským zápisem

Poslední forma závěti je tzv. veřejná závěť neboli notářský zápis. V obecném zákoníku občanském se hovořilo o tzv. soudní závěti. Jednalo se o písemné nebo ústní pořízení před soudem. Nezletilý, který nedosáhl věku 18 let, nemohl pořídit závěť jinou formou, než touto. Střední občanský zákoník upravoval veřejnou závěť, kterou bylo možné realizovat prohlášením vůle do úředního zápisu před soudem nebo notářem a přítomnost svědků se nevyžadovala. Slepí, hluchí a nezletilí, kteří dovršili 15. rok věku a osoby, které nemohly číst nebo psát, mohli pořizovat závěť jen v této formě. Podle obč. zákoníku z roku 1964 byl notářský zápis a vlastnoruční závěť jedinými přípustnými formami závěti. Od 1.1.1992 bylo umožněno, aby

nezletilý, kteří dovršili 15 let, pořídili závěť notářským zápisem. Od 1.1.1993 sepisují notářské zápisy notáři, fyzické osoby splňující předpoklady podle zákona č. 358/1992 Sb., notářský řád. K notářské činnosti patří kromě jiného sepisování veřejných listin o právních úkonech (§ 2 not. řádu).⁶⁷ Notář je při sepisování závěti touto formou vázán zákonem a obecně závaznými právními předpisy. Pokud by tedy závěť odporovala zákonům nebo obecně závazným právním předpisům nebo by notář či osoby jemu blízké byli zúčastněni na věci, notář by sepsání notářského zápisu odmítl. To samé platí, pokud žadatel o sepsání závěti nesloží bez vážného důvodu zálohu na odměnu notáře. Podle ust. § 56 odst. 1 písm a) not. řádu je notář vázán mlčenlivostí o všech skutečnostech, o nichž se dozvěděl v souvislosti s notářskou činností a jež se mohou dotýkat účastníka právního úkonu, o kterém byl sepsán notářský zápis. Notářské zápisy jsou veřejnými listinami a proto na rozdíl od soukromých listin (např. holografní závěť) o nich platí, že jsou považovány za pravdivé, není-li prokázán opak.

Obligatočně je této formy závěti třeba použít pro závěť, kterou se zřizuje nadace nebo nadační fond, pro nezletilé pořizovatele, kteří dovršili 15. roku věku a dále pro osoby němé, které nemohou číst nebo psát. K tomu zdůrazňuji, že pro nezletilé, kteří dovršili 15 let je tato forma jedinou možnou formou, kterou mohou projevit svoji poslední vůli. Je zde však jediná možnost, kdy by osoba mladší 18. let mohla projevit svou poslední vůli v jiné formě. Zákon o rodině totiž umožňuje, aby osoba starší 16. let uzavřením manželství nabyla zletilosti před dovršením 18. roku věku. Na otázku, zda jsou osoby mladší 18 let způsobilé pořídít zápis o celém svém majetku a zda mají vůbec mít tuto možnost však existují různé názory.

Centrální evidence závětí

Centrální evidence závětí je neveřejný seznam vedený a spravovaný Notářskou komorou České republiky a to v elektronické podobě. V Centrální evidenci závětí se evidují závěti, listiny o vydědění a listiny o odvolání těchto úkonů, které byly v období do 31.12.1992 sepsány notářským zápisem státního notářství a které byly v téže době uloženy do úschovy u bývalých státních notářství. V Centrální

⁶⁷ Muzkikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008, str. 1259

evidenci závětí se dále evidují výše uvedené listiny, které byly od 1.1.1993 sepsány formou notářského zápisu, které notář po tomto datu přijal do úschovy a které byly po 1.1.2001 sepsány formou notářského zápisu nebo přijaty notářem do úschovy. Údaje o listině, o jejím pořizovateli, popřípadě o správci dědictví zapíše do Centrální evidence závětí notář, který příslušnou listinu ve formě notářského zápisu vyhotovil.⁶⁸

Zjišťování stavu a obsahu závěti

Stav a obsah závěti se zjišťuje v průběhu řízení o dědictví. Stav a obsah závěti zjišťuje soudní komisař. Pokud byla závěť sepsána notářským zápisem státního notářství, zjišťuje její stav a obsah okrasní soud, u něhož je uložena. Jinak stav a obsah závěti zjišťuje vždy soudní komisař (notář). Byla-li závěť uložena u jiného notáře, který nebyl ve věci ustanoven soudním komisařem, zjistí stav a obsah závěti tento notář na žádost soudního komisaře.

V průběhu dědického řízení soudní komisař zjišťuje stav a obsah všech závětí a to bez ohledu na to, zda byly pořízeny vlastní rukou zůstavitele, písemnou formou za účasti svědků nebo notářským zápisem.

O zjištění stavu a obsahu závěti se sepíše protokol. Pokud byla závěť předložena osobou, která ji měla v držení, nebo pokud byla závěť nalezena soudním komisařem, je třeba do protokolu uvést kdo závěť odevzdal, nebo za jakých okolností byla nalezena. Originál závěti nebo ověřený opis notářského zápisu se založí do sbírky prohlášených závětí u soudu.

Jednou z podstatných obsahových náležitostí závěti je ustanovení dědice, popřípadě i náhradního dědice pro případ, že dědic povoláný na prvním místě dědictví nenabude (§ 477 odst. 1 občanského zákoníku). V případě, že dědicem je fyzická osoba, je třeba ji označit přinejmenším jménem, příjmením a bydlištěm, případně dalšími údaji, které umožní odlišení této osoby od jiné fyzické osoby. V případě, že dědicem je právnická osoba, je třeba ji označit dle údajů zapsaných ve

⁶⁸ Jehlička, Švestka, Škárová a kolektiv, C.H. Beck, komentář občanského zákoníku 2003

veřejném rejstříku (např. u právnických osob zapisovaných do obchodního rejstříku se uvede obchodní firma, sídlo, identifikační číslo). V případě pořizování holografiích závětí však bývají dědici označováni i jinak, např. uvedením příbuzenského vztahu k zůstaviteli apod.

Pokud chce zůstavitel povolat za dědice více osob, může určit jejich dědické podíly v poměru k celému dědictví, nebo je může povolat za dědice jednotlivých věcí nebo práv. V případě, že nejsou podíly více dědiců v závěti určeny, platí, že podíly jsou stejné.

Jakékoliv podmínky připojené k závěti nemají právní následky (§ 478 obč. zákoníku). Zásada obsažená v citovaném ustanovení občanského zákoníku je odůvodněna snahou neomezovat dědice co do nabytí dědictví ani co do dispozice se zděděným majetkem. Za takovou podmínku však nelze považovat ustanovení náhradního dědice pro případ, že by ustanovený dědic na prvním místě dědictví z jakéhokoliv důvodu nenabyl. Za takovou podmínku nelze považovat ani ustanovení závěti, podle kterého ve spojení s výsledky řízení o dědictví může vzniknout věcné břemeno (§ 151o odst. 1 o.s.ř.). Takovou podmínkou není ani ustanovení v závěti, podle kterého má být dědici na jeho dědický podíl započteno to, co za života od zůstavitele bezplatně nabylo.

i) Ochrana práv potomka (tzv. neopomenutelní dědici)

Podle ustanovení § 479 občanského zákoníku platí, že nezletilým potomkům se musí dostat aspoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona, a zletilým potomkům aspoň tolik, kolik činí jedna polovina jejich dědického podílu ze zákona. Pokud tomu závěť odporuje, je v této části neplatná, nedošlo-li k vydědění uvedených potomků. Citované ustanovení § 479 občanského zákoníku upravuje institut ochrany práv potomků, tzv. neopomenutelných dědiců. Jedná se o výrazné omezení zůstavitelovy pořizovací volnosti, kdy v případě, že zůstavitel v závěti nepamatoval na svého potomka, může se takový zůstavitelův potomek v rámci řízení o dědictví dovolat neplatnosti takové závěti, nebo její části. Tento důvod neplatnosti závěti je důvod tzv. relativní neplatnosti závěti a spadá pod režim uvedený v § 40a

odst. 1 občanského zákoníku. Podle tohoto ustanovení se právní úkon považuje za platný pokud se ten, kdo je takovým právním úkonem dotčen, neplatnosti právního úkonu nedovolá. Neopomenutelnými dědici jsou, jak vyplývá z ustanovení § 479 občanského zákoníku, pouze potomci zůstavitele, tedy jeho děti, vnuci pravnuci atd.

Zákon dále co do velikosti dědického podílu činí rozdíl mezi zletilými a nezletilými potomky, kdy nezletilým potomkům musí připadnout celý podíl, na jaký by měli právo při děděni ze zákona, zletilým potomkům má připadnout podíl do výše jedné poloviny jejich zákonného podílu. Jedná se o tzv. povinný podíl a pokud na místo zůstavitelova syna nebo dcery, kteří dědictví odmítli, nastupují jejich nezletilé děti, mohou se z titulu povinného podílu dožadovat jen poloviny zákonného podílu svých předchůdců.⁶⁹ Jak vyplývá ze shora uvedeného institut neopomenutelných dědiců výrazně omezuje pořizovatelovu testovací svobodu. Takováto úprava je dle mého názoru namístě, neboť zaručuje pro demokratickou společnost tolik důležitou kontinuitu přechodu rodinného majetku z otců na syny, což bylo z velké části za komunistického režimu potlačováno. Pouze postupné předávání majetku, tradic a zkušeností z předků na potomky může zaručit budování kvalitní demokratické a morální společnosti. Potomci mají určitý vzor chování a nakládání s majetkem, který jim byl předán a jsou pak vedeni snahou takto nabytý majetek uchovat, popřípadě rozmnožit a předat dalším generacím. Protipólem tohoto omezení testovací svobody zůstavitele je institut vydědění, který v případě chování potomka způsobem taxativně vymezeným v zákoně umožňuje zůstaviteli takového potomka vydědit, tedy z děděni vyloučit.

Ochrana oprávněného dědice

Ustanovení § 485 až 487 upravuje ochranu skutečných (oprávněných dědiců) pro případ, že by soud potvrdil nabytí dědictví nebo schválil dohodu o vypořádání dědictví ve vztahu k osobám odlišným od oprávněných dědiců. Občanský zákoník sice chápe děděni jako jeden z způsobů nabývání vlastnictví, dědicům však, dokud jejich právo nebylo deklarováno pravomocným rozhodnutím soudu, neposkytuje stejnou ochranu jako skutečným vlastníkům. Zásadní rozdíl je především

⁶⁹ Jehlička, Švestka, Škárová a kolektiv, C.H. Beck, komentář občanského zákoníku 2003

v promlčitelnosti práva oprávněných dědiců na vydání dědictví. Promlčecí doba je v tomto případě totiž tříletá a počíná běžet od právní moci usnesení, jímž bylo řízení o dědictví skončeno.

Ochrana oprávněného dědice spočívá v tom, že nepravý dědic je povinen vydat oprávněnému dědici majetek, který po zůstaviteli získal. Pokud to není možné, je povinen poskytnout peněžitou náhradu. Právo na vydání dědictví však nemá ten, kdo se účastnil původního řízení o dědictví a to i v případě, že byl zkrácen na svém dědickém právu. Taková osoba se totiž může nápravy domáhat cestou řádných, popř. mimořádných opravných prostředků. Takovou možnost osoba, která byla v původním dědickém řízení opomenuta, nemá. Ustanovení § 486 občanského zákoníku pak chrání toho, kdo v dobré víře něco nabyl od nepravého dědice. Jedná se o výjimku ze zásady, že nikdo nemůže nabýt více práv, než měl jeho právní předchůdce. Ten, kdo nabyl věc nebo jinou majetkovou hodnotu od nepravého dědice v dobré víře, nemusí tuto věc nebo majetkovou hodnotu vydat oprávněnému dědici.

Úprava de lege ferenda

Jak jsem již výše uváděl, dosud platný občanský zákoník se dosti odchyluje od standardů kontinentální právní kultury a zároveň i od tuzemských právních tradic, které byly odmítnuty a změněny po převratu v roce 1948. Současné pojetí občanského zákoníku, a to funkční, systematické, obsahové i výrazové, koncepčně v podstatě stále odpovídá přístupům socialistické legislativy z 50. a 60. let minulého století. Jeho ideový základ vychází z marxisticko – leninského pojetí. Občanský zákoník byl postaven na myšlence jednoty zájmů společnosti a jednotlivce, přičemž zájmy jednotlivce byly podřízeny zájmům celku. Tomu pak odpovídalo i pojetí občanského práva jako nástroje řízení společnosti, přičemž logika tohoto pojetí byla opřena o systém jednotně řízené hospodářské soustavy. Těmto ideovým zásadám pak odpovídá i platná úprava dědického práva (např. dědění ze zákona je systematicky zařazeno před dědění ze závěti, což navozuje dojem vyšší důležitosti dědění ze zákona).

Nový občanský zákoník se vrací zpět k původním kontinentálním právním zásadám. Nová úprava dědického práva opět posiluje zůstavitelovu volnost při jeho rozhodování, jak naloží se svým majetkem pro případ smrti. Koncepce dědického práva vychází se z tradičního respektování poslední vůle zůstavitele, což je zásadní posun oproti dosud platnému občanskému zákoníku, který upřednostňuje živé před mrtvým a příliš nectí zůstavitelovu poslední vůli (v praxi je tomu tak, že při projednání dědictví má dědická dohoda v podstatě přednost před poslední vůlí zůstavitele, tzn., že dohodnou-li se dědicové odlišně od zůstavitelovy poslední vůle, soud takovouto dohodu schválí). K tomu, aby bylo možné lépe a přesněji vyložit poslední vůli zůstavitele, je zapotřebí velmi podrobné úpravy dědického práva. Tomu odpovídá až překvapivě velký nárůst počtu paragrafů upravujících dědické právo. Nová úprava dědického práva rovněž užívá výkladová pravidla, která mají umožnit zůstaviteli předvídat, jak bude jeho projev vůle vyložen po jeho smrti. Nadále tedy nebude možné vykládat zůstavitelovu poslední vůli jinak než bylo zůstavitelem stanoveno.

Návrh nové úpravy dědického práva je inspirován klasickými právními řády kontinentální Evropy, jako např. rakouský ABGB, který v České republice platil v podstatě až do 31.12.1950. Do úpravy dědického práva se vrací mnoho tradičních institutů, které současná právní úprava nezná, jako je např. dědická smlouva, odkaz, zřeknutí se dědictví atd.

Vzhledem k tomu, že osoba, ze které práva a povinnosti přecházejí, je již po smrti a nemůže dále věci ovlivnit, např. tak, že by upřesnila nebo vyložila svoji poslední vůli, je úprava dědického práva podrobnější než jiné části občanského zákoníku.

Dědické tituly

Přechod majetku ze zůstavitele na právní nástupce se děje na základě nějakého dědického titulu a na jeho základě se konkrétní osoba považuje za dědice.

Současná právní úprava rozlišuje dva právní tituly, na jejichž základě může konkrétní osoba dědit. V současnosti platný občanský zákoník stanoví ve svém § 461, že je možné dědit ze zákona nebo ze závěti, nebo obou těchto důvodů. Závěť má co do právní síly přednost před děděním ze zákona a to i přes to, že je její úprava je

systematicky zařazena až za dědění ze zákona. Pokud tedy zůstavitel sepíše závěť, která je platná, a pořídí v ní o celém svém majetku, nedojde k dědění ze zákona. Pokud však zůstavitel zemře bez zanechání platné závěti, přicházejí na řadu dědicové ze zákona. Může však nastat i situace, kdy zůstavitel pořídí závěť pouze o části svého majetku a v takovémto případě dojde z části k dědění podle závěti a zčásti k dědění podle zákona.

V návrhu nového občanského zákoníku se počítá s rozšířením dědických titulů ještě o dědickou smlouvu, přičemž se vychází z úpravy obvyklé v kontinentální Evropě. Pokud jde o právní sílu, je dědická smlouva nejsilnější dědický titul. Zbylé dva dědické tituly (závěť a dědění ze zákona) zůstávají zachovány. V navrhované úpravě dochází k posílení poslední vůle zůstavitele, a proto je závěť více preferována před děděním ze zákona. K dědění ze zákona by mělo dojít pouze ve výjimečných případech.

Dědická smlouva

Návrh nového občanského zákoníku počítá znovu se zavedením tradičního dědického titulu – dědické smlouvy - která v dnešním občanském zákoníku upravena není. Mezi dědickými tituly je zařazena na prvním místě. Navazuje tak na úpravu Obecného zákoníku občanského z roku 1811. Jak jsem již výše popisoval, v dědické smlouvě podle tohoto zákoníku slibovala jedna smluvní strana druhé, že jí případně v případě její smrti pozůstalost nebo její část a druhá smluvní strana tento slib přijala. Obecný zákoník občanský však umožňoval uzavřít dědickou smlouvu jen mezi manžely. Dědické smlouvy mohly být uzavřeny také snoubenci, jejich účinnost však byla podmíněna vznikem manželství. Podle obsahové stránky byly subjekty při poručení dědické smlouvy omezeny tím, že jedna čtvrtina pozůstalosti musely ponechat tzv. volnou. Znamenalo to, že předmětem dědické smlouvy mohly být nejvýše tři čtvrtiny pozůstalosti a zbývající jedna čtvrtina byla ponechána dědění ze zákona nebo ze závěti. Dědická smlouva byla úkonem zakládajícím delatní důvod. Po této stránce byla zcela rovnocenná se závětí, která však byla na rozdíl od smlouvy jednostranným aktem. Dědickou smlouvu nebylo možné zrušit ani odvolat jednostranným aktem zůstavitele (jak tomu bylo u testamentu). Strana dědické smlouvy neměla možnost obsah této smlouvy nikterak měnit, krátiť nebo mařit jinými dispozicemi pro případ smrti. K tomu je třeba zdůraznit, že dědická smlouva

však neomezovala své účastníky v dispozicích *inter vivos*. Dědic povoláný dědickou smlouvou nemohl ničeho na základě dědické smlouvy za života zůstavitele nabýt.⁷⁰

Pro lepší porovnání se na tomto místě stručně zmíním o úpravě dědických smluv podle současného rakouského občanského zákoníku. Dědická smlouva patří v Rakousku mezi významné dědické tituly. Smluvními partnery mohou být manželé, popř. snoubenci, pokud v budoucnu uzavřou manželství. Osoba, která má podle smlouvy být dědicem, musí být v okamžiku smrti zůstavitele způsobilá dědit. Pro dědickou smlouvu je předepsána forma notářského zápisu a musí být dodrženy požadavky kladené na písemný testament. Dědická smlouva ani v současné právní úpravě nemůže omezit smluvní strany v dispozici s majetkem za jejich života. Na základě dědické smlouvy vzniká smluvní straně pouze nárok na pozůstalost. Opět je zde omezení smluvních stran z hlediska rozsahu majetku, ohledně něhož může být pořízeno. Podle ABGB mohou strany dědické smlouvy nakládat pouze s třemi čtvrtinami pozůstalosti. Dědická smlouva nemůže být jednostranně odvolána. Ke zrušení smlouvy může dojít pouze ze zákonem stanovených důvodů, které jsou příslušné pro smlouvy obecně.

Vzorem pro návrh úpravy dědické smlouvy v českém právním řádu jsou právní řády Švýcarska, Rakouska a Německa⁷¹. Návrh nového občanského zákoníku propojuje zejména prvky rakouské a německé právní úpravy. Stejně jako v německé právní úpravě mohou dědickou smlouvu uzavřít nejen manželé, ale též jakýkoli zletilý a svéprávný zůstavitel. V případě pořizovatele s omezenou svéprávností bude moci tento uzavřít, změnit či zrušit dědickou smlouvu jen se souhlasem opatrovníka. Paralelou s rakouským občanským zákoníkem je omezení majetku, o němž zůstavitel může smluvně pořídit, tedy že jedna čtvrtina pozůstalosti musí zůstat volná, aby o ni zůstavitel mohl pořídit podle zvlášť projevené vůle. Pořizovatel dle návrhu občanského zákoníku bude moci uzavřít dědickou smlouvu, v níž povolává druhou smluvní stranu nebo třetí osobu za dědice nebo za odkazovníka, a druhá smluvní strana toto povolání za dědice přijímá. Dědickou smlouvu by mohl například uzavřít zůstavitel, který nemá žádných potomků, s charitativní organizací, kde jí odkáže veškerý svůj majetek. Jiným příkladem by byla dědická smlouva uzavřená mezi

⁷⁰ Jeřábková, L: Dědické smlouvy jako dědický titul *de lege ferenda* a základní východiska jejich právní úpravy, *Právní forum*, 2005, str. 355

⁷¹ internetové stránky Ministerstva spravedlnosti

zůstavitelem a jeho synem, kde bude ustaveno, že celý majetek po smrti zůstavitele případně jeho dceři. V tomto případě se tedy syn zůstavitele zříká dědictví. Rovněž není vyloučeno, aby se smluvní strany dědické smlouvy povolaly za dědice vzájemně. Nejvíce se tak pravděpodobně bude dít mezi manžely nebo trvalými partnery. Uzavřít dědickou smlouvu bude možné pouze osobním jednáním a ve formě notářského zápisu. Dědická smlouva je právní úkon smíšené povahy, neboť se na ni vztahují jak ustanovení o závěti, tak o smlouvě. Základní rozdíl mezi závětí a dědickou smlouvou spočívá v tom, že závěť je jednáním jedné osoby a sama tato osoba (zůstavitel) může kdykoliv za svého života závěť měnit či odvolat. Vůbec tedy není vyloučeno, že zůstavitel ve své pozdější závěti povolá za dědice někoho úplně jiného, než ve své závěti předchozí a učiní tak samostatně ze své svobodné vůle. Naproti tomu dědická smlouva je jednáním dvoustranným, je pro obě strany závazná a ke zrušení se vyžaduje souhlas obou stran. I přes to má však smluvní dědic po smrti zůstavitele právo dědictví odmítnout, dědická smlouva tedy nezavazuje smluvního dědice dědictví přijmout. Dědická smlouva je tedy velice svazující pro zůstavitele, který by si před jejím pořízením měl pečlivě zvážít veškeré důsledky tohoto právního úkonu. Naproti tomu je dědická smlouva velice výhodná pro smluvního dědice, neboť tím, že k jejímu odvolání je třeba souhlasu obou smluvních stran, získává smluvní dědic vyšší jistotu, že po smrti zůstavitele nabude určitý majetek.

Navrhovaná úprava dále počítá s institutem zřeknutí se dědictví.⁷² Je zde upravena situace, kdy dojde k uzavření dědické smlouvy s jedním povolaným dědicem a ostatní dědicové se předem zřeknou dědictví. Taková dědická smlouva pak pozbude platnosti, pokud jí povolaný dědic nebude z jakéhokoli důvodu dědit. Pak přijdou ke slovu dědicové zákonní, neboť dle návrhu není přípustný výklad, že by místo povolaného dědice mohli dědit jeho závětní dědicové. Je tomu tak proto, že pořizovatelově smluvní straně bude znemožněno převést právo vzniklé z dědické smlouvy na jinou osobu. Dědická smlouva bude moci obsahovat podmínky, ovšem kromě podmínek rozvazovacích. Pro zánik závazků z dědické smlouvy se použijí ustanovení o zániku závazků ze smluv, ovšem s tím, že pokud smluvní strana pořizovatele vysloví souhlas ve formě veřejné listiny, bude moci pořizovatel zrušit dědickou smlouvu pořízením závěti. Ve shodě s německou právní úpravou je

⁷² Jeřábková, L: Dědické smlouvy jako dědický titul de lege ferenda a základní východiska jejich právní úpravy, Právní forum, 2005, str. 355

upravena relativní neomezenost stran dědické smlouvy v nakládání s majetkem inter vivos. Uzavření dědické smlouvy se nijak nedotýká majetkových poměrů smluvních stran za jejich života. Zůstaviteli tudíž nelze bránit, aby se svým majetkem nakládal za svého života zcela libovolně a smluvní dědic pak nabývá jen to, co po zůstavitelově smrti z jeho majetku zůstane. Dědictví, které je předmětem dědické smlouvy, se tedy nijak nezajišťuje. Pokud by však zůstavitel nakládal se svým majetkem způsobem, který je v rozporu s dědickou smlouvou, mohl by se pak smluvní dědic domáhat neúčinnosti takového jednání. Příkladem by bylo pořízení závěti, v níž by za dědice svého majetku zůstavitel povolal jinou osobu. Výhoda dědické smlouvy je tedy v tom, že jejím uzavřením dojde mezi zůstavitelem a dědici k dohodě o tom, jaký majetek komu připadne po smrti zůstavitele, a tak lze zabránit případným sporům v dědickém řízení či převodům majetku ještě za života. Je třeba zdůraznit, že dědická smlouva může být úplatná i bezúplatná.⁷³

Zvláštní úprava je pak věnována dědické smlouvě mezi manžely. Je zakotvena možnost jak jednostranného, tak i oboustranného povolání manželů za dědice. Pokud smlouvu uzavřou snoubenci, pak je její účinnost podmíněna uzavřením manželství. Velmi se také diskutovaly následky rozvodu pro dědické smlouvy. V úvahu přicházely dvě situace. Jednak že rozvodem dědická smlouva automaticky pozbývá účinků anebo naopak zůstává v platnosti. Navrhovaná úprava se přiklonila ke kompromisu, podle kterého se rozvodem manželství neruší práva a povinnosti z dědické smlouvy, ledaže by dědická smlouva stanovila něco jiného. Po rozvodu se každý z manželů může domáhat, aby dědickou smlouvu zrušil soud. Soud ale návrh na zrušení dědické smlouvy zamítne v případě, že jej podala osoba, která zapříčinila rozvrat manželství nebo která s rozvodem manželství nesouhlasila. Já bych ponechal na smluvní volnosti manželů, aby sami stanovily, zda účinky dědické smlouvy rozvodem manželství automaticky zanikají či nikoli. V případě, že by takové ustanovení ve smlouvě nebylo, jeví se z hlediska praxe jako jednodušší názor Jeřábkové, podle které by automaticky zanikly účinky dědické smlouvy okamžikem nabytí právní moci rozhodnutí soudu o rozvodu manželství.⁷⁴

⁷³ Eliáš K., Havel, B.: Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích, Plzeň, Aleš Čeněk, 2009, str. 128

⁷⁴ Jeřábková, L: Dědické smlouvy jako dědický titul de lege ferenda a základní východiska jejich právní úpravy, Právní forum, 2005, str. 355

Podle návrhu nového občanského zákoníku je za nejsilnější dědický titul považována dědická smlouva, na druhém místě závěť a na třetím místě zákonná dědická posloupnost.

Podle platné právní úpravy není možné, aby zůstavitel uzavřel před svou smrtí smlouvu či dohodu s osobami, které chce povolat za dědice. Současná právní úprava připouští pouze dohodu dědiců o vypořádání dědictví až po smrti zůstavitele. Soud takovou dohodu schválí, neodporuje-li zákonu či dobrým mravům. Dohoda o vypořádání dědictví je mezi dědici možná i v případě, že zůstavitel zanechal závěť.

Závěť

Závěť je v současné době platném občanském zákoníku upravena, stejně jako celé dědické právo, velice kuse.

Současný občanský zákoník připouští tři formy závěti. Jednak závěť napsanou vlastní rukou zůstavitele (holografní), závěť sepsanou jinak než vlastní rukou zůstavitele (alografní) a závěť ve formě notářského zápisu. Závěť je jednostranným právním úkonem zůstavitele, kterým jsou povoláváni dědicové. Současný občanský zákoník upravuje dědění ze závěti pouze velmi stručně a mnoho sporných institutů (např. otázka obživení závěti) je vykládáno pouze judikaturou, což s ohledem na právní jistotu zůstavitele není příliš šťastné. Zůstavitel již není při rozhodování soudu přítomen a nemá možnost výklad jeho projevu vůle již nijak ovlivnit.

Návrh nového občanského zákoníku počítá se závětí jako jedním z dědických titulů a zachovává stávající formy závěti. Pokud však jde o její právní sílu, je až za dědickou smlouvou. Závěť je v novém občanském zákoníku systematicky zařazena před část o dědické smlouvě. Podle ust. § 1353 odst. 1 návrhu občanského zákoníku je závěť definována jako odvolatelný projev vůle, kterým zůstavitel pro případ své smrti osobně zůstavuje jedné či více osobám alespoň podíl na pozůstalosti, případně i odkaz. Je tedy zřejmé, že zůstavitel nemůže být při pořizování závěti zastoupen jinou osobou a rovněž vylučuje společnou závěť více osob. V ustanovení § 1353 odst. 2 je pak zakotveno výkladové pravidlo, že závěť je třeba vyložit tak, aby bylo co nejvíce vyhověno vůli zůstavitele. Slova, která zůstavitel použil v závěti se tedy budou

vykládat především podle jejich obvyklého významu pokud se neprokáže, že zůstavitel spojoval s určitými výrazy zvláštní jemu srozumitelný smysl. Zajímavou myšlenkou, kterou návrh občanského zákoníku obsahuje, je ustanovení, podle kterého je neplatné ustanovení dědicem osobu, která spravuje zdravotnické zařízení nebo zařízení poskytující sociální služby, nebo která je v něm zaměstnána, jestliže tak pořizovatel učinil v době, kdy byl v péči takového zařízení, nebo v době, kdy jiným způsobem přijímal péči takového zařízení. Jedinou výjimku z tohoto pravidla by měla činit závěť učiněná ve formě veřejné listiny, neboť ten, kdo veřejnou listinu se zůstavitelem sepisuje má povinnost postavit na jisto, zda není na pořizovatele činěn nátlak či zda není jinak nepřipustně ovlivňován. V souladu s převažující kontinentální právní úpravou však zavádí i možnost pořídit závěť s úlevami (§1368 navrhované úpravy). Tato nová forma závěti, tzv. privilegovaná závěť, je určena pro osoby, které se díky nenadálé události (např. živelná pohroma, válka apod.) nacházejí v situaci, kdy jsou v ohrožení života a nemohou proto využít klasické formy pro pořízení závěti. Takové osoby mohou pořídit závěť ústně před třemi současně přítomnými svědky.

Návrh občanského zákoníku obsahuje podrobná pravidla ohledně rozdělení pozůstalosti mezi závětní dědice. Dědicové mohou být povoláni jednak s určením dědických podílů a nebo bez takového určení. Návrh občanského zákoníku výslovně upravuje obecné náhradnictví a svěřenské nástupnictví.⁷⁵

Pokud jde o způsobilost zůstavitele pořídit závěť vychází návrh občanského zákoníku ze stávající právní úpravy. Tak jako je tomu dosud nejsou způsobilé pořizovat závěť osoby, které nemají plnou způsobilost k právním úkonům a to buď pro duševní chorobu či pro nedostatek věku. Je však připuštěna jedna výjimka, kdy osoba starší patnácti let, která dosud nenabyla svéprávnosti, může pořizovat i bez souhlasu zákonného zástupce, ale jen formou veřejné listiny. Osoba, která je plně zbavena svéprávnosti, není způsobilá pořizovat, ledaže by se uzdravila do té míry, že je schopna projevit vlastní vůli. Návrh občanského zákoníku tak bere v úvahu aktuální zlepšení zdravotního (duševního) stavu zůstavitele a umožňuje mu tak pořídit o svém majetku pro případ smrti ještě před vydáním soudního rozhodnutí o

⁷⁵ Eliáš K., Havel, B.: Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích, Plzeň, Aleš Čeněk, 2009

navrácení svéprávnosti. Naopak výslovně nezmiňuje světlý okamžik, protože nechce řešit otázky medicínské povahy.⁷⁶ Pořizovatel, který byl ve svéprávnosti omezen, může v rozsahu omezení pořizovat závěť, ale pouze formou veřejné listiny. Zvláštní úprava platí pro osoby, které byly omezeny ve svéprávnosti pro závislost na alkoholu či jiných návykových látek či jedů, anebo na hráčské vášni. Takové osoby mohou pořizovat v jakékoli formě, mohou však pořídit nejvýše o polovině svého majetku. Zbývající polovina připadne vždy zákonným dědicům. V případě, že takový pořizovatel nemá zákonné dědice, omezení odpadá a tento může pořídit o celém svém majetku.⁷⁷

Pokud jde o vnitřní formy závěti, připouští návrh kromě písemné formy ve zvláštních případech i formu ústní. Pokud je závěť pořizena v písemné podobě, musí v ní být pod sankcí neplatnosti uveden den, měsíc a rok, kdy byla podepsána. Z hlediska vnější formy závěti návrh rozlišuje závěti soukromé a veřejné.

Soukromá závěť je závěť pořizená ve formě soukromé listiny. Návrh rozlišuje závěť holografní nebo allografní, přičemž jejich úprava vychází ze současné úpravy obsažené v občanském zákoníku v ustanoveních § 476a a § 476b. Pořizování závětí osobami nevidomými a neslyšícími rovněž vychází ze stávající úpravy ustanovení § 476d odst. 3, 4 a 5 občanského zákoníku.

Veřejná závěť je závěť pořizená především formou notářského zápisu. Obligatorně takovou závěť musí pořídit osoby starší 15 let, které dosud plně nenabýly svéprávnosti a osoby, jejichž svéprávnost byla soudem omezena. Osoba, která sepisuje závěť formou veřejné listiny je povinna se přesvědčit, zda je projev vůle zůstavitele činěn vážně, s náležitým uvážením a bez nátlaku.

Dědění ze zákona

I když je zákon považován za nejslabší dědický titul, je v současnosti tím nejčastějším, na základě kterého dochází k dědickému nástupnictví. Je tomu tak proto, že se lidé v nových společenských poměrech zatím nenaučili pořizovat o svém majetku pro případ své smrti závětí. Je to však dáno i tím, že dnešní občanský

⁷⁶ Eliáš, K.: Základní pojetí návrhu úpravy dědického práva pro nový občanský zákoník, Ad Notam, 5/2003, str. 101

⁷⁷ Kejnarová, E.: Rigorózní práce, 2009, str. 90

zákoník lidem pořizování o svém majetku závětí velmi komplikuje (např. nemožností podmínit nabytí dědictví, přílišné zvýhodňování potomků atd.). Dnešní občanský zákoník rozděluje dědice ze zákona do čtyř dědických skupin. Pokud se nenajde žádný dědic v těchto čtyřech skupinách, pak pozůstalost připadne jako tzv. odúmrt' státu. Stát však není v současnosti, pokud na něj přejde majetek odúmrtí, považován za dědice.

Současný stav, kdy existují jen čtyři dědické skupiny a okruh dědiců v nich je značně omezen (posledními dědici ze zákona se mohou stát zůstavitelovi prarodiče, případně strýcové a tety) pak nahrává situacím, kdy dochází k častému přechodu majetku zůstavitele na stát, ačkoliv by mělo být spíše preferováno zachování majetku v soukromém vlastnictví. Skutečnost, že stávající úprava je zcela nevyhovující, lze demonstrovat na následujícím příkladě:

„Rodina, babička (45 let), matka (25 let), otec (28 let) a syn (6 let) si vyrazí automobilem na dovolenou do Chorvatska. Při dopravní nehodě zemře babička, matka i otec, šestiletý syn zemře o několik hodin později v nemocnici. Doma zůstala pouze prababička (66 let) šestiletého syna. Dnes by se jediným dědicem po babičce, matce a otci stal jejich syn, jelikož je o několik hodin přežil, takže by zdědil veškerý jejich majetek. Po jeho smrti již však není žádný zákonný dědic a prababička dnes není v okruhu zákonných dědiců, takže by všechn majetek přešel jako odúmrt' na stát. Prababička by nedostala ani to, co svým nejbližším za jejich života darovala.“⁷⁸

Samozřejmě nelze přepokládat, že novou úpravou občanského zákoníku lidé ihned zásadním způsobem změní své stereotypy a začnou pořizovat o svém majetku na případ smrti dědickými smlouvami nebo prostřednictvím závětí. Nejen proto je v návrhu nového občanského zákoníku zachováno dědění ze zákona. Oproti současnému stavu je dokonce podstatně rozšířen okruh osob, které mohou ze zákona dědit. Návrh zákona jednoznačně preferuje, aby majetek zůstal pokud možno v okruhu zůstavitelových nejbližších. Stát by se měl stát dědicem pouze ve velmi výjimečných případech. S ohledem na dnešní úroveň života a stavu společnosti byl okruh zákonných dědiců rozšířen. Návrh počítá se šesti dědickými třídami, nově jsou

⁷⁸ Eliáš K., Havel, B.: Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích, Plzeň, Aleš Čeněk, 2009

do okruhu zákonných dědiců zařazení zůstavitelovy praprarodiče nebo sestřenice a bratranci. Pokud by taková úprava platila dnes, stala by se v předchozím případě po šestiletém synovi dědičkou jeho prababička. Tím by bylo zaručeno setrvání majetku v rodině.

Náhradní dědic

Současná úprava téměř jako jediná v Evropě vůbec neupravuje dědické nástupnictví. Institut náhradního dědice může však být v praxi velmi užitečný. Zůstavitel nemůže v okamžiku sepsání posledního vůle vědět, zda se osoba, kterou povolává za dědice či odkazovníka skutečně nápadu dědictví dožije. Bylo by proto velmi praktické ustanovit dědice náhradního. Obecně jsou v právních řádech upraveny dvě možnosti ustavení náhradních dědiců, a to obecné náhradnictví a svěřenské náhradnictví. Tak tomu bylo i v Obecném zákoníku občanském. V současnosti je velmi sporně dovozována možnost obecného náhradnictví. Svěřenské náhradnictví je však judikaturou zcela vyloučeno.

S ohledem na to, že ustavení náhradního dědice je žádoucí a vyplývá to i z dnešní právní praxe, a je obvyklé i v evropských právních řádech, jsou oba instituty zařazeny v návrhu občanského zákoníku.

Obecné náhradnictví

Principe obecného náhradnictví spočívá v tom, že zůstavitel povolá náhradního dědice za dědice původního pro případ, že se původní dědic nedožije nápadu dědictví anebo dědictví z nějakého důvodu nenabude (například odmítne-li dědictví nebo nebude-li způsobilý dědit). Návrh právní úpravy obsahuje i výkladová pravidla (např.: §1334 Zřídí-li zůstavitel náhradnictví pro případ, že by povolaná osoba dědit nechtěla, nebo pro případ, že by dědit nemohla, má se za to, že náhradnictví bylo zřízeno pro oba tyto případy) pro sporné situace.

To, že občanský zákoník upravuje výkladová pravidla, je velmi užitečné a upevňuje právní jistotu zůstavitele. Na první pohled se sice může zdát, že tato výkladová pravidla omezují zůstavitele v jeho svobodné vůli. Naopak, tato pravidla dávají zůstaviteli jasný návod, jak bude postupováno při výkladu určitých situací.

Vzhledem k tomu, že výkladová pravidla jsou dispozitivní povahy, může zůstavitel jejich užití vyloučit tím, že ve své poslední vůli výslovně uvede opak.

Pokud zůstavitel neprojeví jinou vůli, zanikne náhradnictví, které zůstavitel zřídil svému dítěti v době, kdy nemělo potomky, pokud toto dítě zanechá potomky způsobilé dědit. Jde opět o dispozitivní úpravu, takže zůstavitel může stanovit i postup odlišný.

Svěřenské nástupnictví

Tento institut rovněž znal již Obecný zákoník občanský platný u nás do roku 1950. Umožňuje zůstaviteli přikázat svému dědici, aby dědictví po své smrti, nebo v jiných, zůstavitelem stanovených případech, převedl na ustanoveného následného dědice (svěřenského nástupce). Dědic je tedy po dobu svého života, nebo po dobu stanovenou zůstavitelem, dočasným vlastníkem (jakýmsi správcem), který nesmí zděděný majetek zcizovat či zatěžovat. V určitých případech však dědic může zděděný majetek zcizit, ale pouze se souhlasem svěřenského nástupce.

Tento institut může mít svůj smysl v případech, kdy mají rodiče např. mentálně postižené dítě. V případě, že rodiče zemřou, stane se jediným dědicem jejich mentálně postižené dítě, které nemá testovací způsobilost. Pokud by dítě následně zemřelo a nemělo žádných zákonných dědiců, připadl by veškerý majetek rodiny státu. V případě, že by bylo zřízeno svěřenské nástupnictví, zůstal by v soukromé sféře zachován alespoň majetek, který dítě nabylo děděním po rodičích.

Navrhovaná úprava svěřenského nástupnictví umožňuje jednomu dědici zříditi i více svěřenských nástupců, kteří nastupují buď vedle sebe nebo za sebou.

Návrh zákona rovněž podrobně upravuje kdy a za jakých podmínek dochází k zániku svěřenského nástupnictví.

Odkaz

Jak jsem již uváděl v předchozích kapitolách, v roce 1950 došlo ke změně v tradičním pojetí odkazu jako institutu dědického práva a úprava z roku 1964

vymazala odkaz z platného práva zcela. V dnes platném občanském zákoníku se proto s úpravou institutu odkazu nesetkáme.

Nový občanský zákoník počítá se zavedením většiny tradičních institutů dědického práva, a proto je v návrhu znovu pojednáno i o odkazu. I když se může na první pohled zdát odkaz jako institut, který dědické řízení zbytečně komplikuje, není tomu tak. Odkaz je výjimkou z obecně uplatňované zásady univerzálního dědického nástupnictví, tedy, že dědic nastupuje nejen do zůstavitelových práv, ale i do jeho povinností. To znamená, že osoba, které přísluší právo z odkazu je odkazovníkem, nikoliv dědicem.

Odkazovníkem je osoba, která má na základě zůstavitelova příkazu obdržet od dědice jednotlivou věc, popřípadě několik věcí určitého druhu. Odkazovník není dědicem a nepřechází na něho zůstavitelovy dluhy. Odkazovníkovi svědčí právo požadovat vydání předmětu odkazu po dědici nebo jiném odkazovníkovi. Zřízení tohoto institutu je praktické zejména pro případy, kdy zůstavitel chce určité osobě zanechat jen určitou věc například na památku. K tomu příklad:

„ Zůstavitel má sousedku, která se o něj před smrtí stará a kamaráda ze studií, se kterým tráví své poslední dny. Tyto osoby chce pro případ své smrti nějakým způsobem odměnit. Ví, že se sousedce vždy líbil jeho jídelní servis a kamarádovi se líbí jeho knihy, proto se rozhodne ustanovit je odkazovníky. Výhodou zřízení odkazu je zejména zrychlení dědického řízení, jelikož sousedka a kamarád nejsou dědici, a proto nebudou účastníky dědického řízení, čímž odpadnou časté průtahy v dědickém řízení způsobené neshodami dědiců. Druhou výhodou, tentokrát pro sousedku a kamaráda, bude jejich zproštění od povinnosti přispět poměrně k úhradě případných dluhů zůstavitele.“ (viz internetové stránky Ministerstva spravedlnosti)

Návrh občanského zákoníku pamatuje v souvislosti se zproštěním odkazovníků od povinnosti hradit zůstavitelovy dluhy, i na otázku, zda nedojde zřízením odkazů k poškození práv věřitelů (např. § 1424 Každému z dědiců musí zůstat z hodnoty dědictví alespoň čtvrtina odkazy nezatížená. Zatíží-li zůstavitel dědice více, má dědic právo na poměrné zkrácení odkazu). Díky takovýmto pojistkám nedojde zřízením odkazů k poškození práv věřitelů a ani neúměrně nezatíží dědice.

Předmětem odkazu je zpravidla věc, která patří zůstaviteli. Zůstavitel však může jako odkaz určit i věc, která je ve vlastnictví jiné osoby (dědice nebo odkazovníka). K tomu příklad:

„Zůstavitel má dva kamarády Jana a Petra. Jan je vlastníkem historického motocyklu, po kterém touží Petr. Zůstavitel se rozhodne za dědice celého svého majetku, mnohonásobně převyšujícího hodnotu Janova motocyklu, povolat svého kamaráda Jana. Zároveň přikáže Janovi vydat Petrovi jako odkaz zmíněný historický motocykl. Jan má na výběr, zda dědictví přijmout a vydat motocykl, či dědictví odmítnout a motocykl si ponechat.“⁷⁹

Přechod dluhů

Zůstavitelovy závazky jeho smrtí zpravidla nezanikají, ale přecházejí na jeho právní nástupce. Nejčastěji se tak děje v rámci dědictví. Střední občanský zákoník z roku 1950 zásadním způsobem zasáhl do práv věřitelů v případě, že jejich dlužník zemřel (omezil odpovědnost dědiců za dluhy zůstavitele do výše hodnoty nabytého dědictví). Toto řešení přechodu dluhů zůstalo bohužel až dodnes nezměněno. Současná úprava tedy upřednostňuje ochranu dědiců před oprávněnými zájmy zůstavitelových věřitelů.

Současná koncepce přechodu dluhů vychází z povinnosti dědice hradit zůstavitelovy dluhy pouze do výše hodnoty nabytého dědictví. Při takovéto úpravě se dlužníkovi vyplatí zemřít, než by splácel své závazky. Zásadní problém takovéto úpravy však spočívá v tom, že dnes je předmětem pozůstalosti jen to, co dědicové musí nezbytně přihlásit (nemovitosti, vklady na účtech, automobily atd.), aby jim bylo umožněno s nimi nakládat. Naproti tomu většina movitých věcí, jako např. starožitnosti, drahé obrazy, sbírkové předměty atd., dědicové většinou nepřiznají. Dochází tak ke zkrácení práv věřitelů, protože dědicům za toto jednání nehrozí prakticky žádná sankce.

V případě, že by se věřiteli podařilo prokázat, že nebyl do pozůstalosti zahrnut veškerý zůstavitelův majetek, dojde jen k rozšíření pozůstalosti o ty věci, o kterých věřitel prokáže, že patřily zůstaviteli. Povinnost k úhradě dluhů se tak rozšíří

⁷⁹ internetové stránky Ministerstva spravedlnosti

o hodnotu těchto věcí, což většinou stejně nestačí k pokrytí zůstavitelových dluhů. Věřitel tak v případě smrti svého dlužníka většinou nedojde plného uspokojení.

Vzhledem k tomu, že není jediného důvodu proč zvýhodňovat dědice na úkor věřitelů, přiklání se návrh nové úpravy dědického práva ke koncepci, která je obvyklá v tradičních právních řádech. Nová úprava posiluje pozici věřitelů tím, že v první řadě dochází k přechodu povinnosti k úhradě dluhů v plném rozsahu. Je povinností dědice uhradit zůstavitelovy dluhy i nad rozsah nabytého dědictví, případně ze svého výlučného majetku. V určitých případech však není vhodné, aby dědic byl povinen k úhradě dluhů nad rozsah nabytého majetku. Zákon mu proto poskytuje ochranu, která spočívá v možnosti ohraničení rozsahu povinnosti k úhradě zůstavitelových dluhů. V těchto případech dědic požádá o vyhotovení soupisu pozůstalosti, který zpravidla vyhotoví notář. Takovýto soupis je v jednoduchých případech možno nahradit společným prohlášením dědiců o majetku.

Pokud si dědic vyhradil soupis pozůstalosti, je povinen k úhradě zůstavitelových dluhů jen do výše hodnoty nabytého dědictví. Může se zdát, že se v případě vyhrazení soupisu pozůstalosti pro věřitele oproti dnešnímu stavu nic nemění. Není tomu tak. V případě, že dědic vědomě neuvede do soupisu pozůstalosti některé předměty nebo majetkové hodnoty a věřiteli se podaří jejich existenci prokázat, přestane pro dědice platit ochrana, kterou mu poskytoval soupis pozůstalosti. V takovém případě bude dědic povinen uhradit dluhy zůstavitele v plné výši.

Zřeknutí se dědického práva

Současná právní úprava možnost zřeknutí se dědického práva nezná. Dědic se dnes tedy nemůže předem zříci svého dědického práva. Po zůstavitelově smrti dědic musí dědictví buď přijmout, nebo odmítnout.

V nové úpravě se proto navrhuje, aby bylo dědici umožněno se svého dědického práva zřeknout ve smlouvě se zůstavitelem tak, jak tomu bylo před rokem 1950. Tato smlouva by měla být ve formě veřejné listiny. Dále se stanoví, že zřeknutí se dědictví působí i proti potomkům, ledaže bylo ujednáno něco jiného. Tento institut nachází své uplatnění tam, kde se předpokládanému dědici dostane od zůstavitele nějakého

plnění, jež by jinak muselo být v dědickém řízení započítáváno na jeho dědický podíl či na jeho povinný díl. Tento institut může předejít komplikacím, které mohou nastat v rámci dědického řízení. Zřeknutí se dědictví se totiž vyřeší případné spory mezi dědici ještě za života zůstavitele.

Je možné zříci se dědictví jako celku nebo se zůstavitelův potomek může zříci pouze práva na povinný díl. Pokud se potomek zřekne jen práva na povinný díl, může v případě dědění ze zákona ještě dědit.

Právo na povinný díl a nepominutelný dědic

V dnes platné úpravě jsou za nepominutelné dědice považováni pouze potomci zůstavitele, přičemž se rozlišuje mezi potomky zletilými a nezletilými. Institut nepominutelných dědiců má význam v případě dědění ze závěti, neboť právo nepominutelných dědiců ve své podstatě omezuje zůstavitelovu pořizovací svobodu. V dnes platné úpravě platí, že pokud má zůstavitel jen nezletilého potomka, nemá možnost odkázat, byť majetek nepatrné hodnoty, komukoliv jinému než tomuto potomkovi. Takováto úprava není úplně správná.

Nepominutelný dědic má podle dnešní právní úpravy vždy právo na podíl z pozůstalosti. Pokud zůstavitel v závěti zkrátí práva nepominutelných dědiců, je závěť v této části relativně neplatná. Zůstavitelovi potomci mohou v takovém případě platnost závěti napadnout a domáhat se svého podílu na pozůstalosti. Dosavadní právní úprava stanoví, že nezletilému potomku zůstavitele se musí v případě dědění ze závěti dostat alespoň tolik, kolik činí jeho dědický podíl ze zákona. Zletilým potomkům se v takovém případě musí dostat alespoň polovina jejich dědického podílu ze zákona. Pro názornost uvádím příklad:

„Jestliže má zůstavitel manželku a dva syny, přičemž jeden je v okamžiku zůstavitelovy smrti nezletilý a druhý zletilý, bude rozsah nároku synů tento: Nezletilý syn musí získat alespoň 1/3 z pozůstalosti a zletilý syn alespoň 1/6.“⁸⁰

Současná koncepce nepominutelných dědiců a jejich práva na podíl z pozůstalosti je špatná v tom směru, že v podstatě uměle zakládá podílové

⁸⁰ internetové stránky Ministerstva spravedlnosti

spoluvlastnictví, které pak může činit problémy v případě hospodaření s jeho předmětem.

Návrh nové úpravy povinného dílu vychází zejména z německého občanského zákoníku, který zaujal poněkud odlišnou koncepci. Tak jak je právo na povinný díl upraveno v návrhu nového občanského zákoníku, je primárně právem nepominutelného dědice na výplatu finanční částky, která odpovídá části jejich zákonného dědického podílu. Nový občanský zákoník zůstává pouze u potomků, jakožto nepominutelných dědiců. Posiluje se však pořizovací svoboda zůstavitele, neboť se snižuje rozsah práva nepominutelných dědiců na jejich zákonný dědický podíl. V případě nezletilého potomka činí jeho podíl tři čtvrtiny jeho zákonného dědického podílu a v případě zletilého potomka činí jeho podíl jednu třetinu zákonného dědického podílu.

Nově navrhovaná úprava tedy především posiluje pořizovací svobodu zůstavitele a do jisté míry též předchází problémům se vznikem nechtěných podílových spoluvlastnictví. Další důležitou změnou je, že pominutí nepominutelného dědice v závěti již nezpůsobuje její relativní neplatnost, ale pouze zakládá právo nepominutelného dědice požadovat vyplacení svého povinného dílu.

Závěr

V první části své práce jsem se zabýval charakteristikou dědického práva, jeho základními zásadami a principy dědického práva. Ve druhé části práce jsem popsal vývoj dědického práva v České republice a to podrobněji úpravu dědického práva podle Obecného zákoníku občanského z roku 1812, kterou považuji vůbec za stěžejní i pro kodifikační práce z posledních let. V další části práce nastiňuji úpravu a základní změny, které byly provedeny Občanskými zákoníky z roku 1950 a dále 1964. Dále se přes platnou právní úpravu a zmínku o některých praktických otázkách týkajících se průběhu dědického řízení dostávám k návrhu nového Občanského zákoníku.

Vzhledem k tomu, že kontinuita dědického práva byla násilně přetržena převratem v roce 1948 a následně přijetím Občanského zákoníku z roku 1950, není po změně společenských poměrů po roce 1989 a návratu naší společnosti k demokratickým principům, jednoduché úpravu dědického práva, a práva občanského vůbec, těmto novým poměrům přizpůsobit. Velmi proto oceňuji snahu o přijetí nového Občanského zákoníku, v rámci kterého bude podrobně upraveno i dědické právo a to podle vzoru několika evropských zemí. I přes to, že jsou některé aspekty, které by nová úprava přinesla, s ohledem na desítky let zavedenou praxi i povědomí občanů, kritizovány, považuji novou úpravu dědického práva za správnou a navracející se zpět k hodnotám, které vyznává demokratická společnost. Je však škoda, že ke kodifikaci občanského práva nedošlo již v průběhu první poloviny 90. let minulého století, neboť v současnosti by tato úprava již byla dávno uvedena v praktický život, což by podle mého názoru velmi přispělo k přehlednosti našeho právního řádu.

Resumé

The following dissertation is entitled „the Law of Succession“ and deals with the rights of inheritance and some questions related to it.

The first part of the dissertation defines the law of succession and its basic principles.

The second part illustrates how the law of succession had developed in the history of the Czech Republic. In particular, it deals in greater detail with the adjustment of the law of succession according to the Civil Code from 1812, as the author considers this adjustment to be the crucial for both older and latest codifications.

Further the dissertation deals with the adjustment and basic changes in the Civil Codes from 1950 and 1964.

In the last part, the author discusses the contemporary Civil Code and some questions relating to the course of inheritance proceedings. The author analyzes the process of inheritance itself, the existence of property included in the right of inheritance, the reason for the right of inheritance relating to a concrete person, disinheritance, the will of testator, intestacy and inheritance by will.

Finally, the author introduces the Bill of the new Czech Civil Code.

Klíčová slova:

dědické právo (right of succesion).

Seznam literatury

Jarolímková S.: Co v učebnicích nebývá aneb Čeští panovníci, jak je (možná) neznáte, MOTTO, Praha 2006,

Kolektiv: Pocta prof. JUDr. Milanu Bakešovi, DrSc., k 70. narozeninám. Praha: Leges, 2009,

Muzikář, in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008,

Tilsch, E.: Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Praha: Sborník věd právních a státních, 1905,

Eliáš, K.: Základní pojetí návrhu úpravy dědického práva pro nový občanský zákoník, Ad Notam 5/2003,

Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo, Linde Praha, 2003,

Kučera, R.: Dědictví, Linde Praha, 2001,

Muzikář, L., in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník, Velký akademický komentář, 1. svazek, Linde Praha, 2008,

Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo, 3. aktualizované vydání, Linde Praha, 2007,

Fiala, J., Mikeš, J., in Švestka, J. a kol.: Občanský zákoník II. Velký komentář, C.H.Beck, 2008

Plecitý, V., Vrabec, J., Salač, J.: Základy občanského práva. 1. vyd. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň. 2004,

Knappová, M., Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné. sv. 3. ASPI Publishing, s.r.o., Praha. 2002,

Holub, M. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 2. vyd. Linde Praha, a.s. Praha 2003,

Jehlička, O., Švestka, J. Škárová, M. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 9. vyd. C.H. Beck. Praha. 2004,

Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 - 2001, Praha, C.H. Beck, 2001,

Bílý, J.: Právní dějiny na území ČR (vysokoškolská učebnice), Praha, Linde Praha, a.s., 2003,

Orbis – Praha, Občanský zákoník, 1951,

Švestka, Spáčil, Škárová, Hulmák a kolektiv, Občanský zákoník II, komentář, 1. vydání 2008, C.H. Beck

rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR publikované ve sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. R 20/1989

rozhodnutí Městského soudu v Praze sp. zn. 24 Co 16/95 publikované v časopise Ad Notam, 1995, č. 6,

rozhodnutí NS sp. zn. 20 Cdo 2824/99, rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod číslem R 12/2006),

Eliáš K., Havel, B.: Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích, Plzeň, Aleš Čeněk, 2009

Karhanová, M.: Závěť v návrhu nového kodexu občanského práva. Několik poznámek k dědické smlouvě, Právní rozhledy 5/2007,

Usnesení Městského soudu v Praze č.j. 24 Co 328/99-55 z 30.11.1999, AN č. 6/2000,

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze 7.3.2002 sp. zn. 21 Cdo 530/01, Sb. s. r. 2002/5

Jehlička, Švestka, Škárová a kolektiv, C.H. Beck, komentář občanského zákoníku 2003

Jeřábková, L: Dědické smlouvy jako dědický titul de lege ferenda a základní východiska jejich právní úpravy, Právní forum, 2005,

internetové stránky Ministerstva spravedlnosti

Eliáš, K.: Základní pojetí návrhu úpravy dědického práva pro nový občanský zákoník, Ad Notam, 5/2003, str. 101

Kejcnarová, E.: Rigorózní práce, 2009, str. 90

Švestka, J., Dvořák, J. a kolektiv, Občanské právo hmotné 3, Páté jubilejní aktualizované vydání, Wolters Kluwer, 2009

Drápal, L., Bureš, J. a kol., Velké komentáře, Občanský soudní řád I, Praha 2009, CH Beck

